

ਪਰਾਲੀ ਸਾੜਨ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਸੜਦੇ

-ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਰਾਮਗੜ੍ਹ, ਖਾਲਸਾ ਸਕੂਲ, ਖੰਨਾ

ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਕਿਸਾਨ ਹਰ ਸਾਲ ਕਣਕ ਅਤੇ ਝੋਨੇ ਦੀ ਖੇਤੀ ਦਾ ਚੱਕਰ ਚਲਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚੋਂ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ੩੪ ਲੱਖ ਹੈਕਟੇਅਰ ਜ਼ਮੀਨ ਉੱਪਰ ਕਣਕ ਅਤੇ ੨੫ ਲੱਖ ਹੈਕਟੇਅਰ ਉੱਪਰ ਝੋਨੇ ਦੀ ਖੇਤੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਦੀ ਕਟਾਈ ਕੰਬਾਈਨ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਪਰਾਲੀ ਦੇ ਢੇਰ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਕਿਸਾਨ ਪਰਾਲੀ ਦਾ ਨਿਪਟਾਰਾ ਉਸ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾ ਕੇ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਣ 'ਤੇ ਭੈੜਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈਂਦਾ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ ਧਰਤੀ ਦੀ ਰਚਨਾ ਵਿੱਚ ਤਬਦੀਲੀ।

ਜਦੋਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਦੇ ਘਾਹ-ਫੂਸ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਸੇਕ ਜਾਂ ਤਾਪ ਨਾਲ ਧਰਤੀ ਦੀ ਉੱਪਰਲੀ ਸਤਹ ਦੀ ਰਚਨਾ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ; ਜਿਵੇਂ ਭੱਠੇ ਵਿੱਚ ਤਾਪ ਨਾਲ ਇੱਟਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾ ਬਦਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਪ੍ਰਭਾਵ:-

- * ਉੱਪਰਲੀ ਸਤਹ ਸਖ਼ਤ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
- * ਧਰਤੀ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਸਮਾਉਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਘਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
- * ਹਵਾ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਘਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- * ਫ਼ਸਲ ਦਾ ਝਾੜ ਘਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਤਾਪਮਾਨ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ :-

ਹਰ ਸਾਲ ਲਗਭਗ ੧੮ ਲੱਖ ਟਨ ਕਾਰਬਨ ਡਾਇਆਕਸਾਈਡ ਗੈਸ ਫ਼ਸਲਾਂ ਦੇ ਘਾਹ-ਫੂਸ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾਉਣ ਨਾਲ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਗੈਸ ਸੂਰਜ ਤੋਂ ਆ ਰਹੇ ਇਨਫਰਾ-ਰੈੱਡ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਸੋਖ ਲੈਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਹਵਾ ਦਾ ਤਾਪਮਾਨ ਵਧ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮੌਸਮ ਵਿੱਚ ਵੱਡੀ ਤਬਦੀਲੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਪ੍ਰਭਾਵ :-

- * ਪਹਾੜਾਂ 'ਤੇ ਬਰਫ਼ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਪਿਘਲ ਰਹੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਮੁੰਦਰੀ ਤਲ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ।

- * ਵੱਧ ਤਾਪਮਾਨ ਨਾਲ ਫ਼ਸਲ ਛੇਤੀ ਪੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
- * ਸਾਹ ਲੈਣਾ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- * ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਘਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
- * ਕੀਟ-ਪਤੰਗਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋਵੇਗਾ।

ਤੇਜ਼ਾਬੀ ਗੈਸਾਂ :-

ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾਉਣ ਨਾਲ ਸਲਫਰ ਡਾਇਆਕਸਾਈਡ ਅਤੇ ਨਾਈਟਰੋਜਨ ਡਾਇਆਕਸਾਈਡ ਗੈਸਾਂ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਗੈਸਾਂ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਮਿਲ ਕੇ ਤੇਜ਼ਾਬ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਪ੍ਰਭਾਵ:-

- * ਇਮਾਰਤਾਂ ਦੇ ਰੰਗ ਫਿਟ ਰਹੇ ਹਨ।
- * ਧਾਰਮਿਕ ਸਥਾਨਾਂ 'ਤੇ ਸੋਨਾ ਜਾਂ ਚਾਂਦੀ ਦੇ ਪੱਤਰਿਆਂ ਦਾ ਰੰਗ ਮੱਧਮ ਪੈ ਰਿਹਾ ਹੈ।
- * ਸਲਫਰ ਡਾਇਆਕਸਾਈਡ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮਾਤਰਾ ਨਾਲ ਪੌਦਿਆਂ ਦੇ ਪੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਕਲੋਰੋਸਿਸ ਨਾਂਅ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
- * ਨਾਈਟਰੋਜਨ ਡਾਇਆਕਸਾਈਡ ਨਾਲ ਪੱਤੇ 'ਤੇ ਧੱਬੇ ਪੈ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸੁੰਗੜਨ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ।
- * ਮਨੁੱਖ ਵਿੱਚ ਨਾਈਟਰੋਜਨ ਡਾਇਆਕਸਾਈਡ ਨਾਲ ਸਾਹ ਅਤੇ ਲਹੂ ਵਹਿਣ ਦੀ ਬਿਮਾਰੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।
- * ਤੇਜ਼ਾਬੀ ਵਰਖਾ ਫ਼ਸਲਾਂ 'ਤੇ ਮਾੜਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਭੋਜ ਵਿੱਚ ਕਮੀ :-

ਫ਼ਸਲਾਂ ਦੇ ਕੱਖਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾਉਣ ਨਾਲ ਕੀਟ, ਪਤੰਗੇ, ਚੂਹੇ, ਸੱਪ, ਸਿਉਂਕ, ਗੰਡ-ਗੰਡੋਏ ਅਤੇ ਹੋਰ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਜੀਵ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਖਿਲਰੇ ਬੀਜ ਵੀ ਸੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਭੋਜਨ ਵਿੱਚ ਕਮੀ ਆਉਂਦੀ ਹੈ।

ਪ੍ਰਭਾਵ:-

- * ਪੰਛੀ ਭੋਜਨ ਬਿਨਾਂ ਮਰ ਰਹੇ ਹਨ।
- * ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਪੋਲਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਜੀਵ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਸਮੋਗ ਦਾ ਬਣਨਾ :-

ਕੱਖਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾਉਣ ਨਾਲ ਧੂੰਆਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਧੂੰਆਂ, ਮਿੱਟੀ ਦੇ ਕਣ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਕਣ ਮਿਲ ਕੇ ਸਮੋਗ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਸੰਨ ੧੯੫੨ ਵਿੱਚ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਸਮੋਗ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਜਿਸ ਕਾਰਨ ੩੦੦੦ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ । ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੰਛੀ ਮਰ ਗਏ ਸਨ ।

ਪ੍ਰਭਾਵ :-

- * ਫਸਲਾਂ ਦਾ ਵਾਧਾ ਰੁਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।
- * ਸਾਹ ਲੈਣਾ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।
- * ਅੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ।
- * ਗਲੇ ਵਿੱਚ ਖਾਰਸ਼ ਹੋਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।

ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੱਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕਮੀ :-

ਫਸਲਾਂ ਦੇ ਕੱਖਾਂ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾਉਣ ਨਾਲ ਫਸਲਾਂ ਦੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੱਤ ਗੈਸਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਯੂਰੀਆ ਖਾਦ ਦੇ ਸਾਰੇ ਤੱਤ ਗੈਸਾਂ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਪ੍ਰਭਾਵ :-

- * ਫਸਲ ਦੇ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕੀਤੇ ਸਾਰੇ ਤੱਤ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।
- * ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦ ਵੱਧ ਪਾਉਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਖਰਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ।
- * ਕਿਸੇ ਤੱਤ ਦੀ ਕਮੀ ਨਾਲ ਬਿਮਾਰੀ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ।
- * ਫਸਲ ਦਾ ਝਾੜ ਘਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਨਿਪਟਾਰੇ ਲਈ ਸੁਝਾਅ :-

- * ਫਸਲ ਦੀ ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ ਨੂੰ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਟਰੈਕਟਰ ਦੀਆਂ ਤਵੀਆਂ ਨਾਲ ਵਾਹ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।
- * ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਚਾਰੇ ਲਈ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ।
- * ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਟੋਏ ਵਿੱਚ ਦੱਬ ਕੇ ਕੰਪੋਸਟ ਖਾਦ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ।

(‘ਨਿਰਮਲ ਦੇਹੀ’ 15 ਅਕਤੂਬਰ, 2004 'ਚੋਂ ਧੰਨਵਾਦ ਸਹਿਤ !)

-੦-

ਪਰਾਲੀ ਦੀ ਸਾੜ ਫੂਕ ਦਾ ਸਿਲਸਲਾ

ਸਮੁੱਚੇ ਜੀਵਨ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਦਾ ਦਾਹ ਸਸਕਾਰ ਕਰਨ ਦੇ ਤੁੱਲ

੬੦ਵਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹਰਾ ਇਨਕਲਾਬ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਦਿਆਂ ਇਹ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਚਿਤ-ਚੇਤਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਖੇਤੀ ਦਾ ਮਸ਼ੀਨੀਕਰਨ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਕਦਰ ਸੰਵੇਦਨਹੀਣਤਾ, ਅਸਹਿਜਤਾ ਤੇ ਕਾਹਲਾਪਨ ਬਖਸ਼ੇਗਾ ਤੇ ਅਸੀਂ ਐਨੇ ਅਕ੍ਰਿਤਘਣ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗੇ ਕਿ ਜਿਸ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਗੁਰਬਾਣੀ ਨੇ ਧਰਤੀ ਮਾਤਾ ਦਾ ਦਰਜਾ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਪਿੰਡਾ ਹੀ ਅਸੀਂ ਹਰ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਬਾਅਦ ਲੂਹਣ ਲੱਗ ਪਵਾਂਗੇ । ਹਾੜ੍ਹੀ ਤੇ ਸਾਉਣੀ ਦੀ ਫਸਲ ਦੀ ਕਟਾਈ ਵੇਲੇ ਖੇਤੀ ਦੀ ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ ਨੂੰ ਲਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਅੱਗ ਸਾਡੀ ਸੋਚ ਅਤੇ ਸਵਾਰਥੀ ਪੱਖ ਨੂੰ ਹੀ ਰੁਸ਼ਨਾ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਲਈ ਇਹ ਸੋਚਣਾ ਕਿ ਸਾਡੀ ਧਰਤੀ ਦੀ ਹਿੱਕ 'ਤੇ ਮੱਚਦੇ ਇਹ ਅੱਗ ਦੇ ਭਾਂਬੜ ਸਾਡੇ ਭਵਿੱਖ ਦਾ ਦਾਹ-ਸਸਕਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ, ਅਜਿਹਾ ਸ਼ਾਇਦ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦੇ ਹਿੱਸੇ ਨਹੀਂ ਆਇਆ।

ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਇਸ ਨਾ-ਮੁਆਫੀ ਯੋਗ ਗੁਨਾਹ 'ਤੇ ਕੁਦਰਤ ਵੀ ਅੱਥਰੂ ਵਹਾਉਂਦੀ ਹੋਵੇਗੀ ਕਿ ਧਰਤੀ ਦੇ ਜਿਸ ਖਿੱਤੇ ਨੂੰ ਬੇਹੱਦ ਜ਼ਰਖੇਜ਼ ਜ਼ਮੀਨ ਬਖਸ਼ੀ ਉੱਥੋਂ ਦੇ ਜਾਏ ਹੀ ਬੜੀ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਮਾਰੂਥਲੀਕਰਣ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ । ਸਾਡੀ ਇਸ ਸੋਚ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਲੈ ਡੁੱਬਣਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਲਈ ਸਿਰਫ਼ ਦਾਣੇ ਹੀ ਮੁੱਲਵਾਨ ਹਨ ਤੇ ਜਿਸ ਨਾੜ ਤੇ ਪੱਤਿਆਂ ਨੇ ਇਹ ਦਾਣੇ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਹਨ ਉਹ ਸਭ ਖੋਹ-ਸੁਆਹ ।

ਦਾਣਿਆਂ ਵਾਲੀ ਟਰਾਲੀ ਅਜੇ ਖੇਤ ਦਾ ਬੰਨਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਟੱਪੀ ਹੁੰਦੀ ਕਿ ਖੀਸੇ 'ਚੋਂ ਕੱਢੀ ਡੱਬੀ ਦੇ ਨਾਲ ਖੇਤ ਨੂੰ ਅਗਨ ਭੇਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਡੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਹੈ । ਖੇਤੀ ਵਿੱਚ ਮੋਹਰੀ ਅਖਵਾਉਣ ਵਾਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਅੱਜ ਜਿਹਨੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਾ ਕੇਵਲ ਅਵਿਗਿਆਨਕ ਸੋਚ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹਨ ਸਗੋਂ ਮਿਹਨਤ ਤੋਂ ਖਹਿੜਾ ਛੁਡਾਉਣ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਅਧੀਨ ਹੱਡ-ਹਰਾਮੀ ਵੀ ਹੋ ਗਏ ਹਨ । ਸਾਨੂੰ ਨਜ਼ਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦਾ ਕਿ ਸਾਡੀ ਇਹ ਕਰਤੂਤ ਸਾਡੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਘਮਸ਼ਾਣ ਮਚਾ ਰਹੀ ਹੈ । ਇਸ ਲੇਖ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਇਹ ਸਮਝਣ ਦੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਸਾਡੇ ਆਪਣੇ ਹੱਥੀਂ ਲਾਈ ਅੱਗ ਸਾਡੀ ਧਰਤੀ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਣ 'ਤੇ ਕੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ ।

ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਉੱਪਰਲੀ ਜਿਸ ਸਤਹ ਦੀ ਕੁੱਖ ਵਿੱਚ ਦਾਣੇ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲਦੇ ਹਨ ਤੇ ਇਕ ਭਰਪੂਰ ਫ਼ਸਲ ਵਿੱਚ ਬਦਲਦੇ ਹਨ ਇਸ ਦੀ ਡੂੰਘਾਈ ੪ ਤੋਂ ੬ ਇੰਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਇਸੇ ਜਗ੍ਹਾ ਹੀ ਪਏ ਹੋਏ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੱਤ ਧਰਤੀ ਦੇ ਉਪਜਾਊ ਜਾਂ ਬੰਜਰ ਹੋਣ ਦੀ ਤਸਦੀਕ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਵਿਗਿਆਨਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸਤਹ ਨੂੰ ਸੋਇਲ ਲਿਵਿੰਗ ਸਿਸਟਮ (Soil Living System) ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਿਆਨਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਕਿਉਂ ਜੁ ਇੱਥੇ ਅਸੰਖ ਨਿੱਕੇ-ਨਿੱਕੇ ਪਰਜੀਵੀ {ਬੈਕਟੀਰੀਆ ਨੀਮਾਟੋਡ, ਫੰਗਸ, ਐਲਗੀ, ਅਰਥ-ਵਾਰਮ (ਗੰਡੋਏ)} ਆਦਿ ਆਪਣਾ ਜੀਵਨ ਚੱਕਰ ਪੂਰਾ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਧਰਤੀ ਦੇ ਇਸੇ ਭਾਗ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਸਾਡਾ ਵਿੱਡ ਭਰਨ ਲਈ ਬਨਸਪਤੀ ਉਪਜਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਹੀ ਪਾਣੀ ਚੱਕਰ, ਹਵਾ ਚੱਕਰ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਚੱਕਰ ਲਿਵਿੰਗ ਅਤੇ ਨਾਨ ਲਿਵਿੰਗ ਸਿਸਟਮ (Living and Non Living System) ਰਾਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵਾਪਸ ਫੇਰ ਪਹਿਲੀ ਜਗ੍ਹਾ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕ੍ਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਬਾਇਓਜੀਓਕੈਮੀਕਲ ਸਾਈਕਲ (Biogeochemical Cycle) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਕੁਦਰਤ ਨੇ ਇਸ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਜੋ ਵੀ ਸਿਰਜਿਆ ਉਹ ਸਹਿਜ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਰਾਹੀਂ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਪਿੱਠ-ਭੂਮੀ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਕੁਦਰਤ ਨੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਲੱਖਾਂ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦਾ ਸਮਾਂ ਲਿਆ ਹੈ । ਭੂਮੀ ਦੇ ਇਕ ਜ਼ਰਖੇਜ਼ ਕਣ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਕ੍ਰਿਆਵਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਕ੍ਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਿਆਂ ਹੋਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਣ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਇਕ ਸਖਤ ਚਟਾਨ ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੱਤ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵੇਲੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਕ੍ਰਿਆਵਾਂ (Aboiotic/ Non Living Factors) ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਤਾਪਮਾਨ, ਵਰਖਾ, ਨਮੀ, ਹਵਾਵਾਂ ਆਦਿ ਅਤੇ ਹੋਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਨਾਨ ਲਿਵਿੰਗ ਫੈਕਟਰਸ (Non Living Factors) ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਜੀਵ (Micro-organism) ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਗਏ ਰਸਾਇਣ ਚਟਾਨ ਨੂੰ ਖੋਰਨ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਿਰਿਆਵਾਂ (Aboiotic & Biotic Factors) ਦੇ ਅਸਰ ਅਧੀਨ ਭੂਮੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ (Oil development) ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਵਿਗਿਆਨਕ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸਾਰੀ ਕ੍ਰਿਆ ਨੂੰ ਵੈਦਰਿੰਗ (weathering) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਬਹੁਤ ਲੰਮਾ ਸਮਾਂ ਲੈ ਕੇ ਭੂਮੀ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ

ਤਿਆਰ ਹੋਈ ਭੂਮੀ ਜਿਹੜੀ ਕਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੱਤਾਂ ਨਾਲ ਲਬਰੇਜ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮ ਦੇ ਜੀਵ ਵੱਧਦੇ ਫੁਲਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਜੀਰਨ ਅਤੇ ਹਵਾ ਚੱਕਰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਹ ਸਾਡੀਆਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਲਈ ਧਰਾਤਲ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ ।

ਕਿਸਾਨ ਦੁਆਰਾ ਧਰਤੀ ਦੀ ਹਿੱਕ 'ਚ ਸਿਆੜ ਕੱਢ ਕੇ ਬੀਜੇ ਦਾਣੇ ਜਦੋਂ ਸਹੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਨਮੀ ਤੇ ਹਵਾ ਮਿਲਣ 'ਤੇ ਉੱਗਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅਗਲੇ ਵਾਧੇ ਲਈ ਆਪਣੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਧਰਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੱਤ ਅਤੇ ਪਾਣੀ ਚੁਸਦੇ ਹਨ ਤੇ ਆਪਣੇ ਅੰਗਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਪੱਤੇ ਨਿਕਲਣ 'ਤੇ ਬਨਸਪਤੀ ਸੂਰਜੀ ਰੌਸ਼ਨੀ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਭੋਜਨ ਤਿਆਰ ਕਰਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਕ੍ਰਿਆ ਨੂੰ ਫੋਟੋਸਿੰਥੇਸਿਸ (Photosynthesis) ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜਿਹੜਾ ਹਰਾ ਤੱਤ ਇਸ ਕ੍ਰਿਆ ਲਈ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਕਲੋਰੋਫਿਲ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿਆਰ ਹੋਇਆ ਭੋਜਨ ਪੌਦੇ ਦੇ ਦੂਸਰੇ ਭਾਗਾਂ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੜ੍ਹਾਂ, ਤਣਾ ਆਦਿ ਨੂੰ ਵੀ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਬੂਟੇ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਸਕੇ ।

ਫੋਟੋਸਿੰਥੇਸਿਸ ਕ੍ਰਿਆ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਤਿੰਨ ਤੱਤ ਭਾਗ ਲੈਂਦੇ ਹਨ, ਕਾਰਬਨ, ਹਾਈਡਰੋਜਨ ਅਤੇ ਆਕਸੀਜਨ । ਇਸ ਕ੍ਰਿਆ ਰਾਹੀਂ ਕਾਰਬੋਹਾਈਡਰੇਟਸ ਬਣਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਪੌਦੇ ਦੀਆਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਕ੍ਰਿਆਵਾਂ (Respiration) ਲਈ ਊਰਜਾ ਦਾ ਸਰੋਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਪੌਦੇ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ੧੬ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਕਾਰਬਨ, ਹਾਈਡਰੋਜਨ, ਆਕਸੀਜਨ, ਨਾਈਟਰੋਜਨ, ਫਾਸਫੋਰਸ, ਪੋਟਾਸ਼, ਕੈਲਸ਼ੀਅਮ, ਸਲਫਰ, ਮੈਗਨੀਸ਼ੀਅਮ ਮੁੱਖ ਤੱਤ ਹਨ, ਜਦੋਂ ਕਿ ਆਇਰਨ ਮੈਗਨੀਜ਼, ਜਿੰਕ, ਬੋਰੋਨ (Boron), ਕਾਪਰ (Copper), ਮੋਲੀਬਡੈਨਮ (Molybdenum), ਸੋਡੀਅਮ ਲਘੂ ਤੱਤ ਹਨ। ਆਕਸੀਜਨ, ਹਾਈਡਰੋਜਨ ਅਤੇ ਕਾਰਬਨ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਕੀ ਤੱਤ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਲਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਇਹਨਾਂ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਮੌਜੂਦਗੀ ਹੀ ਧਰਤੀ ਦੀ ਜ਼ਰਖੇਜ਼ਤਾ ਦਾ ਪੈਮਾਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਸਾਰੇ ਤੱਤ ਬਨਸਪਤੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਚੱਕਰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਤੱਤ ਬਨਸਪਤੀ ਤੰਤਰ ਵਿੱਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਰੋਲ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਨਾਈਟਰੋਜਨ ਦੀ ਲੋੜ ਐਨਜ਼ਾਈਮ ਅਤੇ ਵਿਟਾਮਿਨ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਪੈਂਦੀ ਹੈ—ਫਾਸਫੋਰਸ ਦੀ ਲੋੜ ਨਿਊਕਲਿਕ ਐਸਿਡ, ਫਾਸਫੋਲਿਪਡਸ ਅਤੇ ਕੋ-ਐਨਜ਼ਾਈਮ (Neuclie

acids, phospholipids, coenzymes) ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ।
ਕੈਲਸ਼ੀਅਮ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਸੈੱਲ ਵਾਲ (cell wall) ਜਾਂ ਪੌਦੇ ਦਾ ਢਾਂਚਾ
ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

-ਮੈਗਨੀਸ਼ੀਅਮ ਕਲੋਰੋਫਿਲ ਤੱਤ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਪੌਦਾਸ਼ੀਅਮ
ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਨਿੱਕੇ-ਨਿੱਕੇ ਪੋਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਟੋਮੈਟਾ (Stomata) ਕਿਹਾ
ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਰਾਹੀਂ ਪੌਦੇ ਹਵਾ ਦਾ ਆਦਾਨ-ਪ੍ਰਦਾਨ ਅਤੇ ਟਰਾਂਸਪੀਰੇਸ਼ਨ
(Transpiration) ਕ੍ਰਿਆ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਦੇ ਖੁੱਲ੍ਹਣ ਤੇ ਬੰਦ ਹੋਣ ਵਿੱਚ
ਅਹਿਮ ਰੋਲ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਸਲਫਰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮ ਦੇ ਅਮੀਨੋ ਐਸਿਡ
ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ...Cystine, cysteine and methionine. ਇਸ ਤੋਂ
ਇਲਾਵਾ ਇਹ ਕੁਝ ਵਿਟਾਮਿਨ Biotin, Thiamine ਵੀ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ ।
ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਕੀ ਦੂਸਰੇ ਤੱਤ ਵੀ ਬਨਸਪਤੀ ਤੰਤਰ ਵਿੱਚ ਅਹਿਮ ਰੋਲ
ਖੇਡਦੇ ਹਨ ।

ਬਨਸਪਤੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਆਖਰੀ ਪੜਾਅ ਫੁੱਲ (Flowering)
ਲੱਗਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਸਿੱਟੇ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵੇਲੇ ਪੌਦੇ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਊਰਜਾ ਦਾਣਿਆਂ
ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿੱਚ ਖੱਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮ ਦੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੱਤਾਂ
ਦਾ ਵਹਾਅ ਦਾਣਿਆਂ ਵੱਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਵੀ ਇਕ ਕਾਰਨ ਹੁੰਦਾ
ਹੈ ਕਿ ਜੀਵਨ ਚੱਕਰ ਦੇ ਇਸ ਆਖਰੀ ਪੜਾਅ ਵੇਲੇ ਪੱਤੇ ਪੀਲੀ ਭਾਅ
ਮਾਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂ ਜੋ ਊਰਜਾ ਅਤੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੱਤਾਂ ਦਾ
ਚਲਣ ਸਿੱਟੇ ਵੱਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਫਸਲ ਦੀ ਕਟਾਈ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜੇਕਰ
ਫਸਲ ਦੀ ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਗਲਣ-ਸੜਣ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ
ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਤੱਤ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਬਨਸਪਤੀ ਦੇ ਢਾਂਚਾ-ਤੰਤਰ ਵਿੱਚ ਸਮੱਗਰ
ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਪਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚਲੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮ ਦੇ
ਕਿਰਮਾਂ (micro-organisms) ਦੀਆਂ ਕ੍ਰਿਆਵਾਂ ਦੁਆਰਾ ਫਿਰ ਭੂਮੀ
ਵਿੱਚ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਾਰੀ ਕ੍ਰਿਆ ਨੂੰ Humification ਕਿਹਾ
ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਧਰਤੀ ਦੀ ਉਪਜਾਊ-ਸ਼ਕਤੀ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ
ਹੈ ਕਿ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮਿਲਾਈ ਜਾਵੇ, ਅੱਗ
ਲਗਾਉਣ ਨਾਲ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੱਤ ਨਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ
ਧਰਤੀ ਵਿਚਲੇ ਪਲ ਰਹੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਸੂਖਮ ਜੀਵ ਜਿਹੜੇ ਕਿ
ਗਲਣ ਸੜਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਅਜਿਹੇ
ਸੂਖਮ ਜੀਵ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਹਵਾ ਵਿੱਚੋਂ ਨਾਈਟਰੋਜਨ ਲੈ ਕੇ ਧਰਤੀ

ਵਿੱਚ ਸਮਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਇਹਨਾਂ ਸੂਖਮ ਜੀਵਾਂ ਦੇ ਕੁਝ ਨਾਂ ਇਹ ਹਨ :-
ਕਲੋਸਟਰੀਡੀਅਮ (Clostridium) ਅਜੋਟੋਬੈਕਟਰ (Azotobacter)
ਰੀਜੋਬੀਅਮ (Rhizobium) ਨਾਈਟਰੋਜੋਮੋਨਾਸ (Nitrozomonas)
ਅਤੇ ਨਾਈਟਰੋਬੈਕਟਰ (Nitrobacter) ਇਹ ਸੂਖਮ ਜੀਵ ਹਵਾ ਵਿਚਲੀ
ਨਾਈਟਰੋਜਨ ਨੂੰ ਨਾਈਟਰੇਟ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵਟਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕਿ
ਪੌਦੇ ਜੜ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜਜ਼ਬ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਸਿੱਲੂ ਵਾਲੇ
ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ (ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਝੋਨੇ ਦੇ ਖੇਤ ਵਿੱਚ) ਬਹੁਤ ਸੂਖਮ ਕਿਸਮ ਦੇ ਪੌਦੇ
ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿ ਬਲਿਊ ਗਰੀਨ (Blue Green) ਐਲਗੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ
ਵੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਹ ਵੀ ਹਵਾ ਵਿਚਲੀ ਨਾਈਟਰੋਜਨ ਨੂੰ ਧਰਤੀ ਵਿੱਚ
ਸਮਾਉਂਦੀ ਹੈ । ਅੱਗ ਲਾਉਣ ਨਾਲ ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਜੀਵ ਖਤਮ
ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਦਾ ਕਿ ਲੁਕਵੇਂ ਰੂਪ ਨਾਲ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਉਪਜਾਊ-ਸ਼ਕਤੀ
'ਤੇ ਬਹੁਤ ਭਾਰੀ ਅਸਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅੱਗ ਦੇ ਸੇਕ ਨਾਲ
ਕੱਚੀ-ਮਿੱਟੀ ਭਾਂਡਿਆਂ ਵਾਂਗ ਪੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਪੱਕੀਆਂ ਇੱਟਾਂ ਜਾਂ ਪੱਕੇ
ਹੋਏ ਭਾਂਡੇ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੱਤਾਂ ਤੋਂ ਮਹਿਰੂਮ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਖੇਤ
ਵਿਚਲੀ ਮਿੱਟੀ ਵੀ ਅੱਗ ਦੀ ਤਪਸ਼ ਨਾਲ ਪੱਕ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਖੇਤ ਨੂੰ
ਲਾਈ ਅੱਗ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜੇਕਰ ਗਹੁ ਨਾਲ ਦੇਖਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਥਾਈਂ
ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਜਾਂ ਤੰਦੂਰ ਦੀ ਮਿੱਟੀ ਵਾਂਗ ਸੜੀ ਹੋਈ ਧਰਤੀ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ।
ਧਰਤੀ ਵਿੱਚ ਤੱਤ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਦੋ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਕੁਝ ਤਾਂ
ਸਿੱਧੇ ਹੀ ਧਰਤੀ ਦੇ ਕਣਾਂ ਦੇ ਬਾਹਰ ਜਕੜੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ (Absorption)
ਅਤੇ ਕੁਝ ਹਿੱਸਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੱਤਾਂ ਦਾ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਘੁਲਿਆ ਹੋਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ
ਜਿਸ ਨੂੰ ਤਕਨੀਕੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸੋਇਲ ਸਲਿਊਸ਼ਨ (soil solution)
ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਪੌਦੇ ਇਸ ਸੋਇਲ ਸਲਿਊਸ਼ਨ ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੱਤ ਖਿੱਚਦੇ
ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਅਬਸੋਰਬਡ (Absorbed) ਤੱਤ ਸਲਿਊਸ਼ਨ ਵਿੱਚ ਘੁਲਦੇ
ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਕ੍ਰਿਆ ਰਹਿਤ ਚਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ । ਪਰ
ਸੜੀ ਹੋਈ ਧਰਤੀ ਰਸਾਇਣਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਕ੍ਰਿਆ ਰਹਿਤ (Chemically
inactive) ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਜੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਅੱਗਾਂ ਲੱਗਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ
ਤੇ ਧਰਤੀ ਦਾ ਪਿੰਡਾ ਸੇਕਦੇ ਰਹੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤਾ ਸਮਾਂ ਨਹੀਂ ਲੱਗੇਗਾ ਧਰਤੀ ਨੂੰ
ਬੰਜਰ ਬਣਾਉਣ ਵਿੱਚ । ਸਾਡੀਆਂ ਲਾਈਆਂ ਅੱਗਾਂ (ਸਾਲ 'ਚ ਦੋ ਵਾਰੀ)
ਸਾਡੀਆਂ ਹਵਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਹਿਰ ਘੋਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਫਸਲਾਂ ਦੇ ਸਾੜੇ ਜਾ
ਰਹੇ ਨਾੜ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਭਾਰੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਕਾਰਬਨ ਡਾਇਆਕਸਾਈਡ,

ਸਲਫਰ ਡਾਈਆਕਸਾਈਡ, ਨਾਈਟਰੋਜਨ ਡਾਈਆਕਸਾਈਡ, ਕਾਰਬਨ ਮੋਨੋਆਕਸਾਈਡ ਆਦਿ ਜ਼ਹਿਰੀਲੀਆਂ ਗੈਸਾਂ ਆਪਣੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਵੱਡੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਅੱਗ ਲਾਉਣ ਕਰਕੇ ਬੜੀ ਭਾਰੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਆਕਸੀਜਨ ਦੀ ਖੱਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਸੇ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਦੇ ਜਲਣ ਵੇਲੇ ਆਕਸੀਜਨ ਗੈਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਗੈਸਾਂ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀਆਂ ਕ੍ਰਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਤਾਂ ਕਰ ਹੀ ਰਹੀਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ 'ਤੇ ਬੜਾ ਘਾਤਕ ਅਸਰ ਵੀ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਸਾਹ ਦੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੀ ਜਲਣ ਆਦਿ ਵਰਗੇ ਰੋਗ ਪਲੀਤ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੀ ਦੇਣ ਹਨ। ਅੱਗੇ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਪਿੰਡਾਂ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਨਾਲੋਂ ਸਵੱਛ ਹੈ, ਪਰ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਹਾੜੀ-ਸਾਉਣੀ ਲੱਗਦੀਆਂ ਅੱਗਾਂ ਵੇਲੇ ਪਿੰਡਾਂ ਵੱਲ ਗੇੜਾ ਮਾਰੇ ਤਾਂ ਉਸਦੀ ਸੋਚ ਹੀ ਬਦਲ ਜਾਵੇਗੀ। ਉੱਪਰਲੀ ਵਿਚਾਰ ਚਰਚਾ ਇਹੋ ਦਰਸਾਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਪਰਾਲੀ ਨਾਲ ਨਿਪਟਣ ਦੇ ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਢੰਗ ਲੱਭਣੇ ਪੈਣਗੇ। ਕੁਦਰਤ ਨੂੰ ਪ੍ਰਵਾਨ ਅਜਿਹੇ ਢੰਗ ਲੱਭੀਏ ਕਿ ਸਾਡੀ ਧਰਤੀ, ਪਾਣੀ ਤੇ ਹਵਾ ਸਵੱਛ ਤੇ ਨਿਰਮਲ ਰੂਪ 'ਚ ਬਚੇ ਰਹਿਣ। ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਉਪਜਾਊ-ਸ਼ਕਤੀ ਕਾਇਮ ਰੱਖਣ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਫਸਲ ਦੀ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਕਟਾਈ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਝੋਨੇ ਦੀ ਪਰਾਲੀ ਤੋਂ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਕਈ ਜਗ੍ਹਾ ਗੱਤਾ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਬਿਜਲੀ ਉਤਪਾਦਨ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਝੋਨੇ ਦੀ ਕਟਾਈ ਕੰਬਾਈਨ ਨਾਲ ਹੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਖੇਤ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਕੰਬਾਈਨ ਦੁਆਰਾ ਬਾਹਰ ਕੱਢੇ ਫੋਕਟ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਲਿਆ ਜਾਵੇ ਅਤੇ ਕਣਕ ਦੀ ਬਿਜਾਈ ਜੀਰੋ ਟਿਲੇਜ (ਭਾਵ ਬਿਨਾਂ ਵਹਾਈ ਕੀਤੇ ਸਿੱਧੀ ਬਿਜਾਈ) ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ। ਫਸਲ ਵਿਗਿਆਨ ਮਾਹਿਰ ਡਾ.ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਵਿਰਕ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਬੀਜੀ ਕਣਕ ਦਾ ਝਾੜ ਰਵਾਇਤੀ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਬੀਜੀ ਕਣਕ ਤੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਪੈਲੀ ਦੀ ਵਹਾਈ ਤੇ ਆਇਆ ਖਰਚਾ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਘਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਰਾਹੀਂ ਕਣਕ ਨੂੰ ਸਿੱਧਾ ਹੀ ਫਸਲ ਦੀ ਕਟਾਈ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਗੈਰ ਵਹਾਈ ਕਰਨ ਦੇ ਬੀਜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨੇ ਪੁਰਾਣੀ ਅਖੌਤ “ਰੱਜ ਕੇ ਵਾਹ ਤੇ ਦੱਬ ਕੇ ਖਾਹ” ਨੂੰ ਵੀ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਸਗੋਂ ਹੁਣ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ “ਅਕਲ ਨਾਲ ਵਾਹ ਤੇ ਰੱਜ ਕੇ ਖਾਹ।” ਖੇਤੀ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਬਦਲ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਦੇਣੇ

ਹੋਣਗੇ ਤਾਂ ਜੋ ਸਾਡੀਆਂ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦੀ ਹਿੱਕ 'ਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਧੜਕਦੀ ਰਹੇ। ਖੇਤ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾਉਣ ਨਾਲ ਜ਼ਮੀਨੀ ਤੱਤ ਤਾਂ ਨਸ਼ਟ ਹੁੰਦੇ ਹੀ ਹਨ ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਖਿਲਰੇ ਦਾਣੇ ਅਤੇ ਛੋਟੇ-ਮੋਟੇ ਕੀੜੇ-ਮਕੋੜੇ ਵੀ ਸੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਦਾਣੇ ਅਤੇ ਕੀੜੇ-ਮਕੋੜੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪੰਛੀਆਂ ਦੀ ਖੁਰਾਕ ਹਨ। ਫਸਲ ਦੀ ਕਟਾਈ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਮ ਦੇਖਣ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਕਿਸਾਨ ਆਪਣੇ ਖੇਤ ਨੂੰ ਅਗਲੀ ਫਸਲ ਲਈ ਤਿਆਰ ਕਰਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨੇ ਪੰਛੀ ਉਸ ਦੇ ਸੁਹਾਗੇ ਮਗਰ ਭੱਜ-ਭੱਜ ਕੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਵਹਾਈ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉੱਤੇ ਆਏ ਕੀੜੇ-ਮਕੋੜਿਆਂ ਨੂੰ ਖਾਂਦੇ ਸਨ। ਸੋ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾਣਿਆਂ ਦਾ ਸਾੜਨਾ ਤੇ ਕੀੜਿਆਂ-ਮਕੋੜਿਆਂ ਦਾ ਖਾਤਮਾ ਸਾਡੇ ਪੰਛੀਆਂ ਲਈ ਖੁਰਾਕੀ ਸਮੱਸਿਆ ਵੀ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਾਡੀਆਂ ਕਾਰਵਾਈਆਂ ਕਰਕੇ ਇਹ ਪੰਛੀ ਵੀ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ।

(‘ਨਿਰਮਲ ਦੇਹੀ’ 15 ਅਕਤੂਬਰ 2004 ਵਿੱਚੋਂ ਧੰਨਵਾਦ ਸਹਿਤ !)

ਛੱਡ ਝੋਨੇ ਦਾ ਖਹਿੜਾ.....

ਨਾ ਬੀਜੀਂ ਨਾ ਬੀਜੀਂ, ਮਿੰਨਤਾਂ ਕਰਦੀ ਤੇਰੀਆਂ ਵੇ ।
ਛੱਡ ਝੋਨੇ ਦਾ ਖਹਿੜਾ, ਫ਼ਸਲਾਂ ਹੋਰ ਬਥੇਰੀਆਂ ਵੇ ।
ਹਰੀ ਭਰੀ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਕਿਉਂ ਬੰਜਰ ਕਰਦਾ ਏਂ ।
ਬੀਜ ਅਗੇਤਾ ਝੋਨਾ, ਖੁਦ ਵੀ ਧੁੱਪ ਵਿੱਚ ਸੜਦਾ ਏਂ ।
ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਖਿਲਾਰੋਂ ਤੂੰ ਮਿੱਟੀ ਦੀਆਂ ਢੇਰੀਆਂ ਵੇ ।
ਛੱਡ ਝੋਨੇ ਦਾ ਖਹਿੜਾ, ਫ਼ਸਲਾਂ ਹੋਰ ਬਥੇਰੀਆਂ ਵੇ ।
ਨਰਮਾ ਅਤੇ ਕਪਾਹਾਂ ਬੀਜ ਬਣਾ ਕੇ ਵੱਟਾਂ ਵੇ ।
ਵੱਟ ਪੂਣੀਆਂ ਰੀਝਾਂ ਨਾਲ ਤਿੰਵਣੀ ਕੱਤਾਂ ਵੇ ।
ਕੱਤਣੀ ਦੇ ਵਿੱਚ ਸ਼ੌਕ ਪੂਣੀਆਂ ਗਾਉਣ ਮੇਰੀਆਂ ਵੇ ।
ਛੱਡ ਝੋਨੇ ਦਾ ਖਹਿੜਾ, ਫ਼ਸਲਾਂ ਹੋਰ ਬਥੇਰੀਆਂ ਵੇ ।
ਮਾਂਹ, ਮੋਠ ਤੇ ਮੂੰਗੀ ਇਹ ਸਭ ਮਹਿੰਗੀਆਂ ਦਾਲਾਂ ਵੇ ।
ਮਾਰ ਕੇ ਹੰਭਲਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾ ਲਾ ਵੇ ।
ਮੰਡੀ ਵਿੱਚ ਸਲਾਦ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਵਿਕਣ ਤੇਰੀਆਂ ਵੇ ।
ਛੱਡ ਝੋਨੇ ਦਾ ਖਹਿੜਾ, ਫ਼ਸਲਾਂ ਹੋਰ ਬਥੇਰੀਆਂ ਵੇ ।
ਤੜਫ਼-ਤੜਫ਼ ਮਰ ਜਾਊਗੀ ਹਰੇਕ ਜ਼ਿੰਦ ਨਿਮਾਣੀ ਵੇ ।
ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਧਰਤੀ ਵਿੱਚੋਂ ਮੁੱਕ ਜਾਊ ਪਾਣੀ ਵੇ ।
'ਛੀਨਾ' ਹੱਥੀਂ ਸਹੇੜ ਨਾ ਇਹ ਘੁੰਮਣ-ਘੇਰੀਆਂ ਵੇ ।
ਛੱਡ ਝੋਨੇ ਦਾ ਖਹਿੜਾ, ਫ਼ਸਲਾਂ ਹੋਰ ਬਥੇਰੀਆਂ ਵੇ ।

-ਮੇਜਰ ਸਿੰਘ 'ਛੀਨਾ' ਡਾਇਰੈਕਟਰ
ਦਾ ਲੋਜੈਡਸ ਇੰਗਲਿਸ਼ ਵਿਲਜ: ਜਗਰਾਉਂ ।
ਮੋਬਾ: 98553-34919

-0-

ਆਤਮਘਾਤੀ ਹੈ ਪਰਾਲੀ ਸਾੜਨਾ

-ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਮੁਕੰਦਪੁਰੀ

ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਫ਼ੈਕਟਰੀਆਂ ਦੀਆਂ ਚਿਮਨੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲੇ ਧੂੰਏਂ ਕਾਰਨ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਗੰਦੀ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਸਾਹ ਲੈਣਾ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੜਕਾਂ ਉੱਪਰ ਬੇਹਿਸਾਬ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਚਲ ਰਹੇ ਵਾਹਨ ਧੂੰਏਂ ਦੀਆਂ ਲੰਬੀਆਂ ਕਾਲੀਆਂ ਬੱਦਲੀਆਂ ਬਣਾ ਕੇ ਦੌੜ ਰਹੇ ਹਨ । ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ੨੪੦੦ ਦੇ ਕਰੀਬ ਭੱਠੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਮਸਤ ਚਾਲੇ ਧੂੰਏਂ ਦੇ ਕਾਲੇ ਬੱਦਲ ਅਸਮਾਨ ਵਿੱਚ ਛੱਡ ਰਹੇ ਹਨ । ਕੁੱਲ ਮਿਲਾ ਕੇ ਦਿਨੋ-ਦਿਨ ਵਾਤਾਵਰਣ ਗੰਧਲਾ ਤੇ ਜ਼ਹਿਰੀਲਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਮਨੁੱਖ, ਹੋਰ ਪਸ਼ੂ-ਪੰਛੀਆਂ ਤੇ ਬਨਸਪਤੀ ਲਈ ਗੰਭੀਰ ਖ਼ਤਰਾ ਹੈ ।

ਪਿਛਲੇ ੧੦-੧੫ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਇਕ ਨਵੀਂ ਸਮੱਸਿਆ ਨੇ ਨੱਕ ਵਿੱਚ ਦਮ ਕਰ ਰੱਖਿਆ ਹੈ । ਉਹ ਹੈ ਝੋਨੇ, ਕਣਕ ਜਾਂ ਹੋਰ ਫ਼ਸਲਾਂ ਦੀ ਪਰਾਲੀ ਅਤੇ ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ ਸਾੜਨਾ । ਮੇਰੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਫ਼ਸਲਾਂ ਦੀ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਸਾੜਨਾ ਆਤਮਘਾਤੀ ਕਦਮ ਹੈ । ਪਹਿਲਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਰਹਿਤ ਮੰਨਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਪਰ ਹੁਣ ਝੋਨੇ ਦੀ ਪਰਾਲੀ ਸਾੜਨ ਕਰਕੇ ਸੂਰਜ ਛਿਪਣ ਤੋਂ ਲਗਭਗ ਦੋ ਘੰਟੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸੂਰਜ ਦੇਵਤਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹੋਣੇ ਹਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਸਵੇਰ ਵੇਲੇ ਵੀ ਚੜ੍ਹਦੇ ਸੂਰਜ ਵਿੱਚ ਲਿਸ਼ਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਤੇ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਧੂੰਏਂ ਦੇ ਬੱਦਲ ਖੌਫ਼ਨਾਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਛਾਏ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ । ਭਾਵੇਂ ਖੇਤੀ ਮਾਹਿਰ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿਗਿਆਨੀ ਮਨੁੱਖਤਾ ਨੂੰ ਇਸ ਗੰਭੀਰ ਖ਼ਤਰੇ ਸੰਬੰਧੀ ਉੱਚ ਅਹੁਦਿਆਂ 'ਤੇ ਬੈਠੇ ਅਧਿਕਾਰੀ, ਇਸ ਚੁੱਪ-ਚੁਪੀਤੇ ਕਾਤਲ ਪ੍ਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਾਗਰੂਕ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਅਸਫਲ ਰਹੇ ਹਨ । ਇਸ ਖਾਮੋਸ਼ ਕਾਤਲ ਸੰਬੰਧੀ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰੇ ਸਮਾਜ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਜਾਗਰੂਕ ਕਰਨਾ ਪਵੇਗਾ ।

ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਗਾਉਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਲ ਰੁੱਖਾਂ ਅਤੇ ਬਨਸਪਤੀ ਨੂੰ ਵੀ ਭਾਰੀ ਹਾਨੀ ਪਹੁੰਚਦੀ ਹੈ । ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਸੜਕਾਂ ਉੱਪਰ ਸੰਘਣੇ ਧੂੰਏਂ ਕਾਰਨ ਹਾਦਸੇ ਵਾਪਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਵਾਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਲਾਈਟਾਂ ਜਗਾਉਣ ਨਾਲ ਵੀ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਦਿੱਸਦਾ । ਜੇ ਲੋਕ ਸਾਈਕਲਾਂ, ਸਕੂਟਰਾਂ ਤੇ ਮੋਟਰਸਾਈਕਲਾਂ 'ਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਕੌੜਾ ਧੂੰਆਂ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਗੰਭੀਰ

ਜਲਣ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਸਾਹ ਘੁੱਟ ਕੇ ਮਰ ਜਾਣ ਦਾ ਖਦਸ਼ਾ ਵੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਦਮਾ, ਖੰਘ, ਚਮੜੀ ਦੇ ਰੋਗਾਂ ਅਤੇ ਫੇਫੜਿਆਂ ਦੇ ਰੋਗਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਪਰਾਲੀ ਸਾੜਨ ਕਰਕੇ ਭਾਰੀ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ ਹੈ । ਵੈਸੇ ਤਾਂ ਸਰਦੀ ਦੇ ਮੌਸਮ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਵੇਲੇ ਕੁਝ ਤਕਲੀਫ਼ਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ; ਪਰ ਪਰਾਲੀ ਸਾੜਨ ਨਾਲ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਉੱਪਰਲੀ ਉਪਜਾਊ ਪਰਤ ਸੜ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਵਿੱਚ ਸਿੱਲ੍ਹ ਦੀ ਕਮੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਸਾਰੇ ਕੁਦਰਤੀ ਤੱਤ ਵੀ ਸੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਉਪਜਾਊ-ਸ਼ਕਤੀ ਘਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਪਰਾਲੀ ਸਾੜਨ ਨਾਲ ਕਿਸਾਨੀ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦੋਸਤ ਕੀੜੇ-ਮਕੋੜੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਜੀਵ-ਜੰਤੂ ਵੀ ਸੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਦੁਸ਼ਮਣ ਕੀੜਿਆਂ ਨੂੰ ਫ਼ਸਲਾਂ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਜ਼ਹਿਰੀਲਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਬੱਚਿਆਂ ਅਤੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਉੱਪਰ ਬਹੁਤ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ।

ਫ਼ਸਲਾਂ ਦੀ ਬਚਦੀ ਪਰਾਲੀ ਜਾਂ ਹੋਰ ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ ਨੂੰ ਸਾੜਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇਸ ਨੂੰ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਹ ਦੇਣ ਨਾਲ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿੱਚ ਖੁਰਾਕੀ ਤੱਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਅਗਲੀ ਫ਼ਸਲ ਭੀ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਕਾਫ਼ੀ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਵਿੱਚ ਯੈਂਤਰੀ ਜਾਂ ਹੋਰ ਕਈ ਫ਼ਸਲਾਂ ਬੀਜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ ਤੇ ਜਦੋਂ ਉਹ ੭-੮ ਫੁੱਟ ਉੱਚੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਸਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਤਵੀਆਂ ਨਾਲ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਹ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਤਾਕਤ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਸੀ ਤੇ ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦਾਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਪੈਂਦੀਆਂ ਸਨ । ਭਾਵ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਪਰਾਲੀ ਸਾੜਨ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾਈ ਹੋਈ ਹੈ, ਪਰ ਇਸ 'ਤੇ ਅਮਲ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਿਹਾ । ਉਂਵ ਵੀ ਜ਼ਬਰਦਸਤੀ ਕਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਕਿਸਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਲਿਆਉਣ ਲਈ ਗੰਭੀਰ ਯਤਨ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ । ਜ਼ਰੂਰਤ ਪਵੇ ਤਾਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਬਹੁਤ ਸਖ਼ਤੀ ਵੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ।

ਪਰਾਲੀ ਸਾੜਨ ਨਾਲ ਲਗਭਗ ਡੇਢ ਮਹੀਨਾ ਅਸਮਾਨ ਜ਼ਹਿਰੀਲੇ ਧੂੰਏਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਕਾਰਨ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੀਆਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਗੈਸਾਂ ਦਾ ਦਹਾਕਿਆਂ ਬੱਧੀ ਅਸਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਘਣਤਾ ਹਰ ਸਾਲ ਪਰਾਲੀ ਸਾੜਨ ਨਾਲ ਵਧਦੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਇਸ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਸਾੜਨਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ ਤਾਂ ਕਿ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਸਾਡਾ ਵਾਤਾਵਰਣ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਦੂਸ਼ਿਤ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ ।

(ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ ੨ ਨਵੰਬਰ ੨੦੦੫ ਵਿੱਚੋਂ ਧੰਨਵਾਦ ਸਹਿਤ !)

ਝੋਨੇ ਦੀ ਪਰਾਲੀ ਸਾੜਨਾ ਪਰਲੋ ਨੂੰ ਸੱਦਾ ਦੇਣਾ

-ਸੁਰਿੰਦਰ ਮਚਾਕੀ

ਖੇਤੀ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਮਾਹਿਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਮਨ੍ਹਾ ਕਰਨ 'ਤੇ ਚੇਤਾਵਨੀ ਦੇਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਝੋਨੇ ਦੀ ਪਰਾਲੀ ਸਾੜਨ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਵਧੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਇਸ ਦੇ ਆਰਥਿਕਤਾ ਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ 'ਤੇ ਬੇਹੱਦ ਮਾੜੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈ ਰਹੇ ਹਨ । ਖੇਤੀ ਵਾਤਾਵਰਣ 'ਤੇ ਸਿਹਤ ਮਾਹਿਰ ਇਸ ਵਧ ਰਹੇ ਰੁਝਾਨ ਦੇ ਪੈ ਰਹੇ ਮਾਰੂ-ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਤੇ ਇਸ 'ਚੋਂ ਨਿਕਲਦੇ ਭਿਆਨਕ ਸਿੱਟਿਆਂ ਕਰਕੇ ਡਾਢੇ ਚਿੰਤਾਤੁਰ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਹ ਚਿੰਤਾ ਸੁਭਾਵਿਕ ਵੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਝੋਨੇ ਦੇ ਵੱਢ ਸਾੜਨ ਨਾਲ ਵਾਤਾਵਰਨ 'ਚ 70 ਫ਼ੀਸਦੀ ਕਾਰਬਨ ਡਾਇਆਕਸਾਈਡ, 0.66 ਫ਼ੀਸਦੀ ਮੀਥੇਨ ਤੇ 2.9 ਫ਼ੀਸਦੀ ਨਾਈਟਰੋਸ ਆਕਸਾਈਡ ਹਵਾ 'ਚ ਘੁਲਦੀ ਹੈ । ਪਹਿਲੀਆਂ ਦੋਵਾਂ ਗੈਸਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਵਾਤਾਵਰਣ ਹਵਾ-ਮੰਡਲ 'ਚ 100 ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤੀਕ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ । ਨਾਈਟਰੋਸ ਆਕਸਾਈਡ ਤਾਂ 170 ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਤਕ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ । ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੈਸਾਂ 'ਚ ਹੋ ਰਹੇ ਭਾਰੀ ਵਧ ਰਹੇ ਸੁਰਾਖ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਯਤਨਾਂ 'ਚ ਵੱਡੇ ਅੜਿੱਕੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ ।

ਪਿਛਲੇ ਤੋਂ ਪਿਛਲੇ ਵਰ੍ਹੇ 12 ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਹਰਿਆਣਾ ਦੇ ਕਾਫ਼ੀ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ 'ਚ ਝੋਨੇ ਦੀ ਪਰਾਲੀ ਸਾੜਨ ਕਰਕੇ ਧੂੰਏਂ ਦੀ ਇਕ ਮੋਟੀ ਕਾਲੀ ਚਾਦਰ ਨੇ ਦਿਨ ਨੂੰ ਕਾਲੀ ਰਾਤ 'ਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਸੀ । ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦਿਨੇ ਹੀ ਬੱਤੀਆਂ ਬਾਲਣੀਆਂ ਪਈਆਂ ਸਨ । ਵਾਤਾਵਰਣ ਇਕਦਮ ਜ਼ਹਿਰੀਲਾ ਤੇ ਸਾਹ ਘੋਟੂ ਹੋ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਕਈ ਮਰੀਜ਼ ਹਸਪਤਾਲਾਂ 'ਚ ਤੜਫਣ ਲੱਗੇ ਸਨ ਤੇ ਕਈ ਹੋਰ ਮਰੀਜ਼ ਬਣ ਗਏ ਸੀ । ਇਸ ਦਾ ਆਵਾਜਾਈ 'ਤੇ ਵੀ ਬੁਰਾ ਅਸਰ ਪਿਆ ਸੀ । ਕੁਝ ਸੜਕੀ ਹਾਦਸੇ ਵੀ ਹੋਏ ਸਨ । ਇਕ ਹਾਦਸਾ 15 ਅਕਤੂਬਰ 1998 ਨੂੰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਵਾਪਰਿਆ ਸੀ ।

ਖੇਤੀ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ, 'ਖੇਤੀ ਦੇ ਮਸ਼ੀਨੀਕਰਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਕਿਸਾਨ ਹੀ ਕਣਕ ਝੋਨੇ ਦੀ ਵਢਾਈ ਕੰਬਾਈਨਾਂ ਨਾਲ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਫ਼ਸਲ ਦੀ ਪਰਾਲੀ ਤੇ ਨਾੜ ਵੱਢ 'ਚ ਖੜ੍ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਨੂੰ ਸਮੇਟਣਾ ਤਕੜੀ ਸਮੱਸਿਆ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ, ਕਿਉਂਕਿ ਤਵੀਆਂ ਇਸ ਤੋਂ ਤਿਲਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਿਸਮ ਦੇ ਹੱਲ ਨਾਲ ਇਸ ਨੂੰ ਵਾਹਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਇਹ ਆਉਂਦਾ 40-50 ਹਜ਼ਾਰ ਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਸਾੜਨ ਦਾ ਸੌਖਾ ਤੇ ਸਸਤਾ

ਰਾਹ ਚੁਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਅਗਾਂਹ-ਵਧੂ ਨੌਜਵਾਨ ਵਾਹੀਕਾਰ ਹਰਚਰਨ ਸਿੰਘ ਲੰਭਵਾਲੀ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵੱਢ ਸਾੜਨ ਤੋਂ ਹੁੰਦੇ ਨੁਕਸਾਨਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪਰ ਛੇਤੀ ਵੱਢ ਵਿਹਲੇ ਕਰਨ ਦੇ ਚੱਕਰ 'ਚ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਕਾਰਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਾਹ ਚੁਣਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ।

ਸਰਕਾਰ ਕੋਈ ਮਦਦ ਕਰੇ ਤਾਂ ਲੋਕ ਪਰਾਲੀ ਸਾੜਨ ਦੇ ਰੁਝਾਨ ਤੋਂ ਮੁੜ ਸਕਦੇ ਹਨ । ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮਜ਼ਬੂਰੀ 'ਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਰਾਲੀ ਸਾੜਨ ਦਾ ਸੌਖਾ ਢੰਗ ਚੁਣਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਸੌਖਾ ਢੰਗ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੂਸ਼ਿਤ ਤਾਂ ਕਰਦਾ ਹੀ ਹੈ, ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਉਪਜਾਊ-ਸ਼ਕਤੀ ਵੀ ਘਟਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਅੱਗ ਨਾਲ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਉੱਪਰਲੀ ਦੋ ਫੁੱਟ ਤਹਿ ਨਮੀ ਰਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਤੰਦੂਰ ਵਾਂਗ ਤਪ ਕੇ ਲਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ; ਇਸ ਨਾਲ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਉਪਜਾਊ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਸੜਨ ਨਾਲ ਉਪਜ ਵੀ ਘਟਣ ਲੱਗਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪਰਾਲੀ 'ਚ ਬਚੇ ਤੱਤਾਂ ਦੇ ਸੜਣ ਨਾਲ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਆਰਥਿਕ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ।

ਪੰਜਾਬ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲੁਧਿਆਣਾ ਦੇ ਸਰਵੇਖਣ ਅਨੁਸਾਰ ਸੂਬੇ 'ਚ ਸਾਲਾਨਾ 26 ਲੱਖ ਹੈਕਟੇਅਰ ਜ਼ਮੀਨ 'ਚ ਝੋਨਾ ਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਣਦੀ 163 ਲੱਖ ਟਨ ਪਰਾਲੀ 80 ਫ਼ੀਸਦੀ ਸਾੜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ ਸੀਨੀਅਰ ਵਿਗਿਆਨੀ ਡਾ. ਵਿਰਾਜ ਬੇਰੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ, 'ਪਰਾਲੀ ਦੀ ਸਹੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਤਕਰੀਬਨ 3.50 ਲੱਖ ਟਨ ਉਪਯੋਗੀ ਤੱਤ ਹਰ ਵਰ੍ਹੇ ਹਾਸਿਲ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ।

ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਹੀ ਵੱਧ ਮਿਹਨਤ ਤੇ ਸੌਖੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਨਾਈਟਰੋਜਨ, ਫਾਸਫੋਰਸ ਤੇ ਪੋਟਾਸ਼ ਤੱਤ ਹਾਸਲ ਕੀਤੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਜ਼ਾਰੀ ਮੁੱਲ ਕੋਈ 233 ਕਰੋੜ ਬਣਦਾ ਹੈ । ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਸਾਲਾਨਾ 10.1 ਲੱਖ ਟਨ ਨਾਈਟਰੋਜਨ, 2.8 ਟਨ ਫਾਸਫੋਰਸ ਅਤੇ 0.2 ਟਨ ਪੋਟਾਸ਼ ਦੀ ਖਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਇਸ 'ਚੋਂ ਪਰਾਲੀ ਤੋਂ 2 ਲੱਖ ਟਨ ਨਾਈਟਰੋਜਨ, 4.78 ਲੱਖ ਟਨ ਪੋਟਾਸ਼ ਤੇ 33 ਹਜ਼ਾਰ ਟਨ ਫਾਸਫੋਰਸ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਕੱਲੀ ਨਾਈਟਰੋਜਨ ਦੀ ਹੀ ਬਜ਼ਾਰੀ ਕੀਮਤ 90 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਪਰਾਲੀ ਦਾ ਸਦਉਪਯੋਗ ਕਰਕੇ ਇਸ ਵੱਡੀ ਰਕਮ ਨੂੰ ਬਚਾਉਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵਾਤਾਵਰਣ ਨੂੰ ਹੋਰ ਮਲੀਨ ਹੋਣ ਤੋਂ ਵੀ ਬਚਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

ਡਾ.ਵਿਰਾਜ ਬੇਰੀ ਤੇ ਬਿੱਕਰ ਸਿੱਧੂ ਦੀ ਸਾਂਝੀ ਅਧਿਐਨ ਰਿਪੋਰਟ ਅੱਗੇ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪਰਾਲੀ ਸਾੜਨ ਨਾਲ ਹਵਾ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਜਲ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਵੀ ਵਧਦਾ ਹੈ । ਧੂੰਏਂ ਤੋਂ ਵਾਤਾਵਰਣ 'ਚ ਕਾਰਬਨ, ਨਾਈਟਰੋਜਨ,

ਸਲਫਰ ਦੀ ਮਿਕਦਾਰ ਵਧਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਹਾਲਤਾਂ 'ਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਲਈ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਹਵਾ 'ਚ ਰਲੇ ਜ਼ਹਿਰੀਲੇ ਆਕਸਾਈਡਾਂ ਕਰਕੇ ਸਾਹ ਲੈਣ 'ਚ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮੁਸ਼ਕਲ ਆਉਂਦੀ ਹੀ ਹੈ ਇਸ ਨਾਲ ਚਿੜੀਆਂ, ਗੁਟਾਰਾਂ, ਇੱਲਾਂ ਤੇ ਉੱਲੂਆਂ ਦਾ ਵੀ ਖ਼ਾਤਮਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਅੱਗ ਨਾਲ ਤਾਪਮਾਨ 'ਚ ਇਕਦਮ ਵਾਧੇ ਦਾ ਅਸਰ ਬਨਸਪਤੀ 'ਤੇ ਵੀ ਮਾੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਉਹ ਝੁਲਸੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਕਿਸਾਨ ਮਿੱਤਰ ਕੀੜੇ-ਮਕੌੜੇ, ਪਤੰਗੇ, ਬੈਕਟੀਰੀਆ ਤੇ ਗੰਡੋਏ ਵਗੈਰਾ ਸੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਰੀਂਗਣ ਵਾਲੇ ਜੀਵਨ ਡੱਫੂ, ਡੱਡੀਆਂ, ਸੱਪ, ਦੋ ਮੂੰਹੀਆਂ ਤੇ ਕਿਰਲੇ ਖੁੱਡਾਂ 'ਚ ਹੀ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪਰਿੰਦੇ ਵੀ ਘਰੋਂ ਦਰ-ਬ-ਦਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਦਰੱਖਤ ਝੁਲਸ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਹਰਿਆਲੀ ਦਾ ਨਾਮੋ-ਨਿਸ਼ਾਨ ਮਿਟ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਾਤਾਵਰਣ ਅਸੰਤੁਲਨ ਤੇ ਵਿਗਾੜ ਦੇ ਵਹਾਅ 'ਚ ਵੀ ਇਹ ਰੁਝਾਨ ਵਾਧਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਵਰਖਾ ਘਟ ਰਹੀ ਹੈ । ਰੇਗਿਸਤਾਨ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਹੁਣ ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਬਰੂਹਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਦਸਤਕ ਦੇ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

ਵਰਖਾ ਘਟਣ ਕਰਕੇ ਤੇ ਝੋਨੇ ਲਈ ਵਧ ਰਹੀ ਪਾਣੀ ਦੀ ਲੋੜ ਧਰਤੀ ਹੇਠਲੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਨਿਕਾਸੀ ਵਧਾ ਕੇ ਪੂਰੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ । ਪਾਣੀ ਦਾ ਪੱਧਰ ਹੇਠਾਂ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਸ਼ਾਇਰ ਦੀ ਚੇਤਾਵਨੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਇਉਂ ਹੀ ਨੰਗਾ ਹੁੰਦਾ ਰਿਹਾ ਪਿੰਡਾ ਧਰਤ ਦਾ ਤਾਂ ਇਕ ਦਿਨ ਗੁਲਸ਼ਨੈ ਸਾਹਿਰਾ 'ਚ ਬਦਲ ਜਾਏਗਾ । ਇਸ ਵਰ੍ਹੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਵੱਡੇ ਹਿੱਸੇ 'ਚ ਪਏ ਲਾਮਿਸਾਲ ਸੋਕੇ ਤੋਂ ਇਹ ਗੱਲ ਸੱਚ ਵੀ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ।

(ਅੱਜ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ੧੦ ਜਨਵਰੀ ੨੦੦੫ ਵਿੱਚੋਂ ਧੰਨਵਾਦ ਸਹਿਤ !)

-ਰੁੱਖ ਲਾਉਣੇ ਨਾ ਭੁੱਲੋ, ਰੁੱਖ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹਨ ।

-ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ

-ਮੌਤ ਕੀ ਹੈ, ਆਪਣੀ ਪਹਿਲੀ ਅਵਸਥਾ ਨੂੰ ਹਾਸਲ ਕਰਨ ਦੀ ਮੁੜ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨਾ ।

-ਹੈਜਲਟ

-ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਵਿੱਡ ਭਰੇ ਤਾਂ ਕੋਈ ਚੋਰੀ ਕਿਉਂ ਕਰੇ ।

-ਮਹਾਤਮਾ ਗਾਂਧੀ

ਪਰਾਲੀ ਦੀ ਯੋਗ ਵਰਤੋਂ

ਝੋਨਾ ਪੰਜਾਬ ਦੀ ਮੁੱਖ ਫ਼ਸਲ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ 60 ਫ਼ੀਸਦੀ ਰਕਬੇ ਵਿੱਚ ਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ 28 ਲੱਖ ਹੈਕਟੇਅਰ ਝੋਨੇ ਦੇ ਰਕਬੇ ਵਿੱਚੋਂ ਲਗਪਗ 20 ਮਿਲੀਅਨ ਟਨ ਪਰਾਲੀ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਝੋਨੇ ਦੀ ਕਟਾਈ ਦਾ ਮਸ਼ੀਨੀਕਰਨ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪਰਾਲੀ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਝੋਨੇ ਦੀ ਪਰਾਲੀ ਵਿੱਚ ਇਕ ਘਾਤਕ ਰਸਾਇਣ 'ਸਿਲੀਕਾ' ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪਸ਼ੂਆਂ ਲਈ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਕਣਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਤੂੜੀ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਝੋਨੇ ਦੀ ਕਟਾਈ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅੰਦਰ-ਅੰਦਰ ਕਣਕ ਦੀ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਬਿਜਾਈ ਕਰਨ ਲਈ 70-75 ਫ਼ੀਸਦੀ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸਾੜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤੱਥਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਕ ਟਨ ਪਰਾਲੀ ਸਾੜਨ ਨਾਲ 5.5 ਕਿਲੋ ਨਾਈਟ੍ਰੋਜਨ, 2.3 ਕਿਲੋ ਫਾਸਫੋਰਸ, 25 ਕਿਲੋ ਪੋਟਾਸ਼ੀਅਮ ਅਤੇ 1.2 ਕਿਲੋ ਸਲਫ਼ਰ ਆਦਿ ਤੱਤਾਂ ਦੀ ਕਮੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਏ ਪੁੰਝੇ ਤੋਂ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਘਾਤਕ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਲੱਗਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਪੁੰਝੇ ਕਈ ਦੁਰਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਵੀ ਬਣਦਾ ਹੈ।

ਕਿਸਾਨ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਇਸ ਪਰਾਲੀ ਤੋਂ ਲਾਭ ਉਠਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਖੇਤ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕੱਠਾ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵੱਲੋਂ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਦੀ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਪਰਾਲੀ ਦੀ ਅਸੀਂ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਤਰੀਕੇ ਅਪਣਾ ਕੇ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ :

ਮਲਚਿੰਗ ਵਜੋਂ ਵਰਤੋਂ

ਪਰਾਲੀ ਦੀ ਮਲਚਿੰਗ ਵਜੋਂ ਵਰਤੋਂ ਲਾਹੇਵੰਦ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਹਲਦੀ ਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਦੀ ਪਨੀਰੀ ਦੀ ਮਲਚਿੰਗ ਕਰਦੇ ਅਸੀਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਿਸਾਨ ਵੀਰਾਂ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਨਾਲ ਜਿੱਥੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਬੱਚਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਨਦੀਨਾਂ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਤੋਂ ਵੀ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਨਾਲ ਹੀ ਗਰਮੀ ਦੀ ਰੁੱਤ ਵਿੱਚ ਖੇਤਾਂ ਦਾ ਤਾਪਮਾਨ ਵੀ ਸਥਿਰ ਬਣਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਉੱਪਰਲੀ ਪਰਤ ਵੀ ਸਖ਼ਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਜੋ ਕਿ ਛੋਟੇ ਪੌਦਿਆਂ ਦੇ ਵਾਧੇ 'ਤੇ ਮਾੜਾ ਅਸਰ ਪਾਉਂਦੀ ਹੈ।

ਪਰਾਲੀ ਤੋਂ ਖੁੰਬਾਂ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ

ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵੱਲੋਂ ਪਰਾਲੀ 'ਤੇ ਉਗਾਈਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵੱਖੋ-

ਵੱਖ ਖੁੰਬਾਂ ਦੀ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਵੀ ਇਸ ਨੂੰ ਸਹਾਇਕ ਪੰਦੇ ਵਜੋਂ ਆਪਣਾਉਣ 'ਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦਾ ਮੰਡੀਕਰਨ ਸੁਖਾਲਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਖੁੰਬਾਂ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਲੈਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਚਦੀ ਪਰਾਲੀ ਇਕ ਚੰਗੀ ਖਾਦ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾਉਣਾ

ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾਉਣ ਨਾਲ ਜਿੱਥੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਸਿਹਤ ਬਰਕਰਾਰ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਕਈ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਝਾੜ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਵੀ ਨੋਟ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਖੜ੍ਹੀ ਪਰਾਲੀ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਨੋ-ਟਿੱਲ ਡਰਿੱਲ ਜਾਂ ਸਟਰਿੱਪ ਟਿੱਲ ਡਰਿੱਲ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਸਿੱਧੀ ਬਿਜਾਈ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਜਦੋਂਕਿ ਚੌਪਰ ਪਰਾਲੀ ਦਾ ਕੁਤਰਾ ਕਰ ਕੇ ਰੋਟਾਵੇਟਰ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਰਲਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਖਿਲਾਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇੱਕ ਖ਼ਾਸ ਡਰਿੱਲ ਨਾਲ ਕਣਕ ਦੀ ਬਿਜਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਹੈਪੀ ਸੀਡਰ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਦੋਵੇਂ ਕੰਮ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਜਿੱਥੇ ਇਸ ਦੇ ਬਲੇਡ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਕੱਟਦੇ ਹਨ ਤੇ ਪਿੱਛੇ ਲੱਗੀ ਡਰਿੱਲ ਬੀਜ ਕੇਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਕੱਟੀ ਹੋਈ ਪਰਾਲੀ ਮੁੜ ਬਿਜਾਈ ਉੱਤੇ ਪੈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਨਾਲ ਸਾਡੀ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿਚਲੇ ਮਿੱਤਰ ਕੀੜਿਆਂ ਦੀ ਮੌਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਜੋ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾਉਣ ਨਾਲ ਸੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੀ ਖੇਤ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਲਈ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਦੀ ਬੱਚਤ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਪਰਾਲੀ ਦੀਆਂ ਗੰਢੀਆਂ ਬਣਾਉਣਾ

ਪਰਾਲੀ ਦੀਆਂ ਗੰਢੀਆਂ ਬਣਾ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗੰਢੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵੱਲੋਂ ਬੇਲਰ ਦੀ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਵੱਖੋ ਵੱਖ ਸਮਰੱਥਾ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਕ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ 6-7 ਏਕੜ ਦੇ ਰਕਬੇ ਦੀ ਪਰਾਲੀ ਦੀਆਂ ਗੰਢੀਆਂ ਬਣਾਈਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਮਸ਼ੀਨ ਦੇ ਅੱਗੇ ਰੋਕ ਲਾਉਣ ਨਾਲ ਪਰਾਲੀ ਸੌਖੀ ਇਕੱਠੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮਸ਼ੀਨ ਦੀ ਕੰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵੀ ਵਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੰਢੀਆਂ ਦੀ ਵੱਖੋ ਵੱਖ ਕੰਮਾਂ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਢੰਗ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ :

(ੳ) ਬਿਜਲੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ

ਪਰਾਲੀ ਦੀਆਂ ਗੰਢੀਆਂ ਨੂੰ ਸਾੜ ਕੇ ਤਾਪ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਸਟੀਮ ਟਰਬਾਈਨ ਚਲਾ ਕੇ ਬਿਜਲੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ

ਵਿੱਚ ਇਸ ਵੇਲੇ ਕਈ ਮਿੱਲਾਂ ਇਸ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਲੱਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ।

(ਅ) ਕੰਪੋਸਟ ਖਾਦ ਬਣਾਉਣਾ

ਪਰਾਲੀ ਦੀ ਕੰਪੋਸਟ ਬਣਾ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਇਕ ਚੰਗੀ ਖਾਦ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ । ਕੰਪੋਸਟ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਨਾਲ ਪਰਾਲੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪਸ਼ੂਆਂ ਦੇ ਮਲ-ਮੂਤਰ ਦੀ ਵੀ ਲਾਹੇਵੰਦ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਪਰਾਲੀ ਦੀਆਂ ਗੰਢੀਆਂ ਨੂੰ ਗੋਹੇ ਦੇ ਘੋਲ ਵਿੱਚ ਡੁਬੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੈਂਡ ਬਣਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ 80-90 ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਕੰਪੋਸਟ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿੱਚ 15.1 ਦੇ ਅਨੁਪਾਤ ਵਿੱਚ ਕਾਰਬਨ ਅਤੇ ਨਾਈਟਰੋਜਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ।

(ੲ) ਬਾਇਓਗੈਸ ਪਲਾਂਟ

ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਵੱਲੋਂ ਪਰਾਲੀ ਨਾਲ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ ਬਾਇਓਗੈਸ ਪਲਾਂਟ ਦੀ ਸਿਫਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ । ਇਸ ਵਿੱਚ ਗੋਹੇ ਅਤੇ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਰਲਾ ਕੇ ਪਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਉੱਪਰ ਲੋਹੇ ਦਾ ਡਰੰਮ, ਗੈਸ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਪਲਾਂਟ ਵਿੱਚ ਗੋਹਾ ਅਤੇ ਪਰਾਲੀ ਪਾਉਣ 'ਤੇ ਮੀਥੇਨ ਗੈਸ ਬਣਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਖਾਣਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ।

(ਸ) ਗੱਤਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ

ਪਰਾਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਗੱਤਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਪਰਾਲੀ ਅਤੇ ਹੋਰ ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ ਦਾ ਘੋਲ ਬਣਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪ੍ਰੈਸ ਵਿੱਚੋਂ ਪਾਸ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵੱਖੋ ਵੱਖ ਗਰੇਡ ਦੇ ਗੱਤੇ ਤਿਆਰ ਕੀਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਠਿਆਈ ਦੇ ਡੱਬਿਆਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀਆਂ ਜਿਲਦਾਂ ਬਣਾਉਣ ਤਕ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਉਪਰੋਕਤ ਢੰਗਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਇਕ ਸਰੋਤ ਵਜੋਂ ਵਰਤਣ ਵਿੱਚ ਸਹਾਈ ਸਿੱਧ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਨ ਨਾਲ ਜਿੱਥੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਉਪਜਾਊ-ਸ਼ਕਤੀ ਕਾਇਮ ਰਹੇਗੀ, ਉੱਥੇ ਕਿਸਾਨ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਲਾਭ ਵੀ ਉਠਾ ਸਕਣਗੇ । ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪਰਾਲੀ ਦੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਯੋਗ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਕਿਸਾਨ ਵਾਤਾਵਰਣ ਸੁਰੱਖਿਆ ਵਿੱਚ ਵੀ ਆਪਣਾ ਬਣਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਣਗੇ ।

-ਬਿੰਦ

(ਪੰ: ਟ੍ਰਿ: 4-10-2014 'ਚੋਂ ਧੰਨਵਾਦ ਸਹਿਤ !)

-੦-

ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਬਿਮਾਰ ਹੈ—ਮੇਰਾ ਸੋਹਣਾ ਪੰਜਾਬ

-ਮਾ: ਮੁਹੰਮਦ ਅਕਬਰ

ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿਛੀ ਅੱਗ ਲੱਗੀ ਪਰਾਲੀ ਵਿੱਚੋਂ ਜਿਉਂ ਹੀ ਧੂੰਆਂ ਨਿਕਲਿਆ ਤਾਂ ਵੱਡਿਆਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਬਿਮਾਰੀ ਦੀ ਗਲਵਕੜੀ ਪਾ ਕੇ ਪੂਰੇ ਪੰਜਾਬ ਨੂੰ ਬਿਮਾਰ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਪਿੰਡ ਦੇ ਇਕ ਘਰ ਕੋਠੜੀ ਦੇ ਖੂੰਜੇ 'ਚ ਲੱਗੇ ਮੰਜੇ 'ਤੇ ਪਏ ਦਮੋਂ ਦੇ ਮਰੀਜ਼ ਬਾਬੇ ਬੰਤੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। 'ਲੈ ਬਈ ਬੰਤਿਆ ਹੋ ਜਾ ਸਿੱਧਾ ਫੇਰ, ਆਪਾਂ ਵੀ ਮਿਲ ਲਈਏ । ਪੂਰਾ ਸਾਲ ਹੋ ਚੱਲਿਆ ਤੇਰੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਿਆਂ ਨੂੰ,' ਧੂੰਆਂ ਬੋਲਿਆ। 'ਮੈਂ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮਰੀਜ਼ ਆਂ ਭਰਾਵਾ ! ਪਿਛਲੇ ਕਈ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਤੇਰੀ ਹੀ ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਸਦਕਾ ਦਮੋਂ ਦਾ ਮਾਰਿਆ ਜ਼ਿੰਦਗੀ-ਮੌਤ ਨਾਲ ਘੁਲ ਰਿਹਾ ਹਾਂ,' ਬਾਬਾ ਬੰਤਾ ਬਿਮਾਰ ਜਿਹੀ ਦੱਬਵੀਂ ਅਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਕਹਿਣ ਲੱਗਿਆ । ਅੱਗੋਂ ਧੂੰਏਂ ਕੋਲ ਵੀ ਸਮਾਂ ਘੱਟ ਸੀ । ਕਾਹਲੀ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਆਖਣ ਲੱਗਿਆ 'ਬੰਤਿਆ ਹੁਣ ਤੂੰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਸਿਰਫ ਮੌਤ ਨਾਲ ਹੀ ਕੁਸ਼ਤੀ ਕਰ, ਬਥੇਰਾ ਜੀਅ ਲਿਆ ਤੂੰ, ਮੰਜਾ ਵਿਹਲਾ ਕਰ ਤੇ ਕਿਸੇ ਕਿਨਾਰੇ ਲੱਗ ।' ਉਹ ਅੱਗੋਂ ਹੋਰ ਬੋਲਦਾ ਹੋਇਆ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ 'ਮੈਂ ਤਾਂ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਖਸਿਆ, ਬਾਕੀ ਵੱਡਿਆਂ ਦਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕੀ ਲਿਹਾਜ਼ ਕਰਨੈ। ਆਹ ਲਾ ਦਿੱਤੇ ਸਾਰੇ ਸੁਡ-ਸੁਡ ਕਰਨ । ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਜੁਕਾਮ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਖਾਂਸੀ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬੁਖਾਰ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪੇਟ ਦਰਦ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਤੇਰੇ ਵਾਂਗ ਸਾਹ ਦੇ ਮਰੀਜ਼ ਕਰ ਛੱਡਿਆ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅੱਖਾਂ ਦੇ । ਆਹ ਦੇਖ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਡਾਕਟਰਾਂ ਕੋਲ ਮੇਰੇ ਹੀ ਚਰਚੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਹਸਪਤਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪੂਰੀ ਰੌਣਕ ਹੈ, ਡਾਕਟਰਾਂ ਕੋਲ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਚੀਕਾਂ ਮੇਰੀ ਹੀ ਦੇਣ ਹਨ । ਨਾਲੇ ਤੂੰ ਬੰਤਿਆ ਕਿਹੜਾ ਮੇਰਾ ਮਾਮਾ ਲਗਦੈਂ । ਨਾ ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਦੋਸਤ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹਾਂ ਤੇ ਸਾਰੇ ਮੇਰੇ ਦੁਸ਼ਮਣ ।'

ਧੂੰਏਂ ਦੀਆਂ ਇਹ ਕੌੜੀਆਂ-ਕੌੜੀਆਂ ਪਰ ਸੱਚੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਬੰਤਾ ਬੋਲਿਆ, 'ਉਹ ਥੋੜੀ ਜਿਹੀ ਸ਼ਰਮ ਕਰ ਭਰਾਵਾ । ਤੇਰੇ ਤੋਂ ਡਰ ਕੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕੋਠੜੀ ਵਿੱਚ ਲੁਕਿਆ ਪਿਆਂ, ਪਰ ਤੂੰ ਐਨਾ ਢੀਠ ਕਿ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆਂ ਇੱਥੇ ਵੀ, ਉਏ ਕਿਉਂ ਮੈਨੂੰ ਬੁੱਢੇ ਠੇਰੇ ਨੂੰ ਅੱਡੀਆਂ ਰਗੜ-ਰਗੜ ਕੇ ਮਰਨ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਰਿਹੈਂ ? ਸਾਡੇ ਲਈ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਆਹ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਅਤੇ ਮੋਟਰ ਗੱਡੀਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਕਹਿਰ ਮਚਾ ਰਿਹੈ, ਹੁਣ ਤੇਰੀ ਆਮਦ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਮੌਤ ਹੀ ਦਿਖਾਵੇ ।'

ਬਾਬੇ ਬੰਤੇ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਧੂੰਆਂ ਕਹਿਣ ਲੱਗਿਆ, 'ਉਹ ਬੰਤਿਆ ਤੂੰ ਕੋਠੜੀ ਛੱਡ, ਇਸ ਧਰਤੀ ਉੱਤੇ ਜਿੱਥੇ ਮਰਜ਼ੀ ਲੁਕ ਜਾ, ਤੇਰੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਉੱਤੇ ਤਾਂ ਹੁਣ ਮੈਂ ਕੱਟ ਲਾ ਹੀ ਦੇਣੈਂ । ਜਿੰਨੀਆਂ ਬੰਤਿਆ ਹੁਣ ਤੂੰ ਮੇਰੀਆਂ ਮਿੰਨਤਾਂ ਕਰਦੈਂ ਜੇ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਅੱਗੇ ਕੀਤੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੱਗੇ ਕਰਲਾਇਆ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਇਹ ਮੇਰਾ ਮੂੰਹ ਤੈਨੂੰ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਨਾ ਆਉਂਦਾ ।'

ਬੰਤਾ ਬੋਲਿਆ, 'ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਪਤੈ ਭਰਾਵਾ, ਬਥੇਰਾ ਰੋਏ ਨੇ ਲੇਖਕ ਤੇ ਹੋਰ, ਵੱਖ-ਵੱਖ ਸੰਸਥਾਵਾਂ, ਬਈ ਲੋਕੋ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਅੱਗ ਨਾ ਲਾਓ, ਨਾ ਲਾਓ, ਪਰ ਕੌਣ ਸੁਣਦੈ ਕਿਸੇ ਦੀ । ਹੁਣ ਤੂੰ ਹੀ ਦੱਸ, ਤੂੰ ਕਿਹੜਾ ਬਖਸ਼ ਦੇਣਾ ਹੈ, ਤੈਨੂੰ ਜਨਮ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ । ਤੂੰ ਕਿਹੜਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਮੁਹੱਬਤ ਦੀ ਸਾਂਝ ਪਾ ਲਈ । ਬਾਕੀ ਆਹ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਜੋ ਕੀੜੇ-ਮਕੌੜੇ ਸੜ-ਸੜ ਕੇ ਸੁਆਹ ਹੋ ਗਏ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਾਂ ਸਾਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕੀ ਲੈਣੀ ਐ । ਮੈਂ ਜਾਣਦਾਂ, ਤੂੰ ਕਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸੁਣਨੀ ਏ, ਜੋ ਮੇਰੀ ਸੁਣੇਂਗਾ । ਆ ਜਾ ਚਿੰਬੜ ਜਾ ਮੈਨੂੰ, ਲਾਹ ਲੈ ਰੀਝਾਂ ਆਪਣੀਆਂ । ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਕਿਹੜਾ ਘਰ ਹੈ ਜੋ ਤੇਰੇ ਕਹਿਰ ਤੋਂ ਬਚਿਆ ਹੋਵੇ ? ਬਾਕੀ ਨਾਲੇ ਆਹ ਗੱਲ ਤੇਰੀ ਸਹੀ ਹੈ, ਮੈਂ ਕਿਹੜਾ ਤੇਰਾ ਮਾਮਾ ਲਗਦੈਂ ।'

-ਗੁਲਬਰਗ ਕਾਲੋਨੀ, ਭੂਮਸੀ ਰੋਡ, ਮਲੇਰਕੋਟਲਾ (ਸੰਗਰੂਰ)
ਮੋਬਾਈਲ : 98784-78654

-੦-

ਕਵਿਤਾ

ਬਣਿਆਂ ਅੱਜ ਪੰਜਾਬ ਹੈ ਗੈਸ ਚੈਂਬਰ,
ਜਮ੍ਹਾਂ ਸਿਖਰ 'ਤੇ ਹੈ ਤਾਪਮਾਨ ਹੋਇਆ ।
ਭਾਵੇਂ ਜੱਟ ਨਾ ਜਾਣਦਾ ਅੱਗ ਕਾਰਨ,
ਉਹਦਾ ਆਪਣਾ ਕਿੰਨਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੋਇਆ ।
ਭਾਵੇਂ ਬਣੇ ਕਾਨੂੰਨ ਨੇ ਸਖਤ ਐਪਰ,
ਨਹੀਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੱਟ ਚਲਾਨ ਹੋਇਆ ।
ਨੇਤਾ ਦੇਖਦੇ ਨੇ ਵੋਟ ਰਾਜਨੀਤੀ,
ਭਾਵੇਂ ਲੋਕਤਾ ਦਾ ਜਾਵੇ ਘਾਣ ਹੋਇਆ ।

-ਅਮਰਜੀਤ ਢਿੱਲੋਂ

-੦-

ਪਰਾਲੀ ਵਰਤੋਂ ਦੇ 'ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਬਦਲ' ਲੱਭਣੇ ਹੋਣਗੇ

-ਸੰਜੀਵ ਸ਼ੁਕਲ

ਅਕਤੂਬਰ-ਨਵੰਬਰ ਦੇ ਮਹੀਨਿਆਂ 'ਚ ਹਰ ਸਾਲ ਪਰਾਲੀ (ਸਟਬਲ) ਸਾੜਨ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਅਸਰ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਦੂਰ-ਦੂਰਾਜ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਤਕ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦਾ ਮੌਸਮ, ਜਲਵਾਯੂ ਤੇ ਖੇਤੀ 'ਤੇ ਦੁਰਗਾਮੀ ਅਸਰ ਪੈਂਦਾ ਹੈ । ਅਜੇ ਹਾਲ ਹੀ 'ਚ ਅਮਰੀਕਾ ਵਿੱਚ ਹੋਈ ਖੋਜ 'ਰੀਸੈਂਟ ਕਲਾਈਮੇਟ ਐਂਡ ਏਅਰ ਪਾਲਿਊਸ਼ਨ ਇੰਪੈਕਟਸ ਆਨ ਇੰਡੀਅਨ ਐਗਰੀਕਲਚਰ' (ਮੌਜੂਦਾ ਜਲਵਾਯੂ ਅਤੇ ਹਵਾ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦਾ ਭਾਰਤੀ ਖੇਤੀ 'ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵ) ਵਿੱਚ ਦਾਅਵਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਭਾਰਤ 'ਚ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਾਲੀ ਸਾੜੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਹਵਾ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦੇ ਕਾਰਨ ਇੱਥੋਂ ਦੀ ਕਣਕ ਪੈਦਾਵਾਰ 'ਚ 50 ਫੀਸਦੀ ਦੀ ਕਮੀ ਆਈ ਹੈ।

ਭਾਰਤੀ ਖੇਤੀ ਖੋਜ ਸੰਸਥਾ (ਆਈ.ਏ.ਆਰ.ਆਈ.) ਦੇ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਐਚ.ਐਸ. ਗੁਪਤਾ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਉਤਪਾਦਨ 'ਚ 50 ਫੀਸਦੀ ਗਿਰਾਵਟ ਦੇ ਦਾਅਵੇ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਨਹੀਂ ਹਨ; ਪਰ ਉਹ ਇਹ ਮੰਨਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪਰਾਲੀ ਸਾੜਨ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ 'ਸਮੋਗ' (ਧੁੰਦ ਅਤੇ ਧੂੰਏਂ ਦਾ ਮਿਸ਼ਰਣ) ਨਾਲ ਕਣਕ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਜ਼ਰੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ । ਕਹਿਣ ਦਾ ਅਰਥ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਨੁਕਸਾਨ 50 ਫੀਸਦੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ 30 ਫੀਸਦੀ, ਹੁੰਦਾ ਜ਼ਰੂਰ ਹੈ । ਦੂਜੇ ਅਰਥਾਂ 'ਚ ਕਿਸਾਨ ਪਰਾਲੀ ਸਾੜ ਕੇ ਆਪਣਾ ਹੀ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ।

ਹੁਣ ਸਵਾਲ ਉੱਠਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪਰਾਲੀ ਸਾੜਨ ਨਾਲ ਨੁਕਸਾਨ ਕਿਉਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਉਹ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਖਾਦ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਅਨੁਸਾਰ ਇਸ ਨੂੰ ਸਾੜਨ ਨਾਲ ਜੋ ਸਵਾਹ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਉਪਜਾਊ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ । ਇਸ ਧਾਰਨਾ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਪੁਰਖਿਆਂ ਦੀ ਮਾਨਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਦੱਸੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੋਈ ਵਿਗਿਆਨਕ ਆਧਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ।

ਅੱਜ ਦਾ ਵਿਗਿਆਨ ਸਾਰੀਆਂ ਖੋਜਾਂ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਸ ਨਤੀਜੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਿਆ ਹੈ ਕਿ ਪਰਾਲੀ ਸਾੜਨ ਨਾਲ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਉਪਜਾਊ-ਸ਼ਕਤੀ ਵਧਦੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਘੱਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੇ

ਐਡੀਸ਼ਨਲ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਜਗਤਾਰ ਸਿੰਘ ਧੀਮਾਨ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਜੇਕਰ ਇਕ ਟਨ ਪਰਾਲੀ ਸਾੜੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ 400 ਕਿਲੋਗ੍ਰਾਮ ਆਰਗੈਨਿਕ ਕਾਰਬਨ, 5.5 ਕਿਲੋਗ੍ਰਾਮ ਨਾਈਟ੍ਰੋਜਨ, 2.3 ਕਿਲੋਗ੍ਰਾਮ ਫਾਸਫੋਰਸ, 25 ਕਿਲੋਗ੍ਰਾਮ ਪੋਟਾਸ਼, 1.2 ਕਿਲੋਗ੍ਰਾਮ ਸਲਫਰ ਅਤੇ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਲਾਭ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਜੀਵਾਣੂ ਸੜ ਕੇ ਸਵਾਹ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਭਾਵ ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਕੁਦਰਤੀ ਉਪਜਾਊਪਣ ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਦੁਬਾਰਾ ਫਸਲ ਬੀਜਦੇ ਸਮੇਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਖਾਦ ਸ਼ਕਤੀ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਰੁਪਏ ਖਰਚ ਕਰਕੇ ਫਰਟੀਲਾਈਜ਼ਰ ਖਰੀਦਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਕੁਦਰਤੀ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਰਸਾਇਣਿਕ।

ਦੂਜੇ ਸ਼ਬਦਾਂ 'ਚ ਜੇਕਰ ਕਿਸਾਨ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਲਗਾਇਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਪਾਸੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਉਪਜਾਊ-ਸ਼ਕਤੀ ਖੋਹ ਜਾਣ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਰੁਪਏ ਖਾਦ 'ਤੇ ਖਰਚ ਕਰਨੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਫਿਰ ਫਸਲ ਉਤਪਾਦਨ 'ਚ ਗਿਰਾਵਟ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਉਹ 50 ਫੀਸਦੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਘੱਟ।

ਹਰਿਆਣਾ ਤੇ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਹਰ ਸਾਲ ਤਰਕੀਬਨ 400 ਲੱਖ ਟਨ ਇਕੱਲੇ ਝੋਨੇ ਦੀ ਪਰਾਲੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ 'ਚੋਂ 80-85 ਫੀਸਦੀ ਸਾੜ ਕੇ ਹੀ ਤਬਾਹ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਅੰਕੜਿਆਂ ਤੋਂ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਦੋਹਾਂ ਰਾਜਾਂ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਆਪਣਾ ਇੰਨਾ ਵੱਡਾ ਨੁਕਸਾਨ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਰਾਲੀ ਸਾੜਨ ਨਾਲ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦਾ ਮਾਲੀ ਨੁਕਸਾਨ ਤਾਂ ਵੱਡੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਸਿਹਤ 'ਤੇ ਪੈਣ ਵਾਲੇ ਖਤਰਨਾਕ ਅਸਰ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਅਲੱਗ ਹੀ ਹੈ। ਜੇ ਕੁਝ ਵੀ ਖੇਤਾਂ 'ਚ ਸਾੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਸ ਤੋਂ ਕਾਰਬਨ ਮੋਨੋਆਕਸਾਈਡ, ਮੀਥੇਨ ਅਤੇ ਨਾਈਟ੍ਰੋਸ ਆਕਸਾਈਡ ਵਰਗੀਆਂ ਜ਼ਹਿਰੀਲੀਆਂ ਗੈਸਾਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਜੋ ਨਾ ਸਿਰਫ ਚੌਗਿਰਦੇ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਸਗੋਂ ਮਨੁੱਖਾਂ, ਪਸ਼ੂਆਂ ਅਤੇ ਪੇੜ-ਪੌਦਿਆਂ ਸਭ ਦੀ ਸਿਹਤ 'ਤੇ ਗੰਭੀਰ ਅਸਰ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਮੇਂ ਦੇ ਕਾਰਨ ਹਰ ਸਾਲ ਜੋ ਸੜਕ ਹਾਦਸੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵੱਖਰੀ ਹੈ। ਕਹਿਣ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ ਕਿ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਸਾੜਨਾ ਨਾ ਸਿਰਫ ਵਿਅਕਤੀ ਲਈ, ਸਗੋਂ ਸਾਰੇ ਸਮਾਜ ਲਈ ਖਤਰਨਾਕ ਹੈ।

ਹੁਣ ਸਵਾਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਨਾਲ ਨਜਿੱਠਿਆ ਕਿਵੇਂ ਜਾਵੇ, ਹਾਲਾਂਕਿ ਹਰਿਆਣਾ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਹਰ ਸਾਲ ਚਿਤਾਵਨੀ ਜਾਰੀ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜੋ ਵੀ ਪਰਾਲੀ ਸਾੜਦਾ

ਫੜਿਆ ਜਾਵੇਗਾ, ਉਸ ਵਿਰੁੱਧ ਕਾਨੂੰਨੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇਗੀ ਪਰ ਅੱਜ ਤਕ ਕਾਰਵਾਈ ਕਿਸੇ ਦੇ ਵਿਰੁੱਧ ਨਹੀਂ ਹੋਈ। ਕਾਰਨ ਸਿੱਧਾ ਜਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਵੋਟ ਬੈਂਕ ਨੂੰ ਨਾਰਾਜ਼ ਕੌਣ ਕਰੇ? ਹੁਣ ਜਦੋਂ ਸਖ਼ਤੀ ਨਾਲ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਤਾਂ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾ-ਬੁਝਾ ਕੇ ਕੰਮ ਬਣਾਵੇ। ਇਸ ਦੇ ਲਈ ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਤੇ ਸਸਤਾ ਬਦਲ ਦੇਣਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਸਿਰਫ ਸਰਕਾਰੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਤੇ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਕਰ ਦੇਣ ਨਾਲ ਹੀ ਕੰਮ ਚੱਲਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਇੰਨੀਆਂ ਮਹਿੰਗੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸਾਨ ਖਰੀਦ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਲਈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕਿਰਾਏ 'ਤੇ ਲੈ ਸਕਣਾ ਵੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੈ।

ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ 50 ਫੀਸਦੀ ਦੀ ਸਬਸਿਡੀ ਦੇਣ ਦਾ ਪ੍ਰਸਤਾਵ ਵੀ ਵਿਵਹਾਰਿਕ ਸਾਬਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਰਿਹਾ। ਅਜਿਹੇ 'ਚ ਜ਼ਾਹਿਰ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਹੋਰ ਬਦਲ ਸੋਚਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਸ ਦੇ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਪਰਾਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੇ ਦੂਜੇ ਤਰੀਕਿਆਂ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਜਾਵੇ। ਮਿਸਾਲ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਸਾੜਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਜੇਕਰ ਖੇਤਾਂ 'ਚ ਹੀ ਦਬਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਮਹੀਨੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਗਲ-ਸੜ ਕੇ ਖਾਦ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜੋ ਕੁਦਰਤੀ ਵੀ ਹੈ ਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਉਪਜਾਊ-ਸ਼ਕਤੀ ਵੀ ਵਧਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਫਰਟੀਲਾਈਜ਼ਰਾਂ 'ਤੇ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਖਰਚਿਆਂ ਨੂੰ ਘੱਟ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਕਈ ਸੂਬਿਆਂ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਇਹੋ ਤਰੀਕਾ ਅਪਣਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਇਕ ਅੰਕੜਾ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਹੈ ਕਿ ਦੋਹਾਂ ਰਾਜਾਂ 'ਚ ਮਿਲਾ ਕੇ ਇਕੱਲੇ ਝੋਨੇ ਦੀ ਪਰਾਲੀ 400 ਲੱਖ ਟਨ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਕੇ ਬਿਜਲੀ ਉਤਪਾਦਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਾਰਡ ਬੋਰਡ ਉਦਯੋਗ 'ਚ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਖੁੰਬ ਉਤਪਾਦਨ, ਪੈਕੇਜਿੰਗ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂ ਚਾਰੇ ਲਈ ਵਰਤੋਂ 'ਚ ਲਿਆਂਦਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਸਹੀ ਹੈ ਕਿ ਆਰਥਿਕ ਪਹਿਲੂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਅਤੇ ਮਹਿੰਗਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜੇਕਰ ਬਦਲ ਲੱਭੇ ਜਾਣ ਤਾਂ ਰਸਤਾ ਨਿਕਲ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਖੇਤੀ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹਰ ਦੇਸ਼ 'ਚ ਪਰਾਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਸਭ ਜਗ੍ਹਾ ਉਸ ਨੂੰ ਸਾੜਿਆ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ; ਫਿਰ ਸਾਡੇ ਇੱਥੇ ਇਹ ਸੰਭਵ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਜਦਕਿ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਹਰ ਸੂਬੇ 'ਚ ਵੀ ਪਰਾਲੀ ਸਾੜਨ ਦੀ ਪ੍ਰਥਾ ਨਹੀਂ ਹੈ।

(sshukla03@gmail.com)

ਉਹੀ ਪੁਰਾਣਾ ਕਜ਼ੀਆ ਝੋਨੇ ਦੀ ਪਰਾਲੀ ਦਾ

-ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਫੌਜੀ

ਇਹ ਨਾ-ਮੁਰਾਦ ਬਿਮਾਰੀ ਝੋਨੇ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। 'ਜੱਟ ਦੇ ਮੂੰਹ 'ਚ ਕੋੜ੍ਹਕਿਰਲੀ' । ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਖੇਤੀ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਕਦੇ ਸੋਚਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਕਿ ਝੋਨੇ ਅਤੇ ਕਣਕ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪਰਾਲੀ ਤੇ ਨਾੜ ਵੀ ਪੈਦਾ ਹੋ ਜਾਣਗੇ । ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਤਾਂ ਬਸ ਇਹੀ ਸੋਚਿਆ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਢਿੱਡ ਕਿਵੇਂ ਭਰਨਾ ਹੈ ? ਦੇਸ਼ ਤਾਂ ਰੱਜ ਗਿਆ ਪਰ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਕੀ ਮਿਲਿਆ, ਇਹੀ ਨਿੱਤ-ਨਿੱਤ ਦੇ ਉਲਾਂਭੇ ਤੇ ਕਰਜ਼ੇ ਦੀਆਂ ਪੰਡਾਂ ? ਜੱਟ ਨੂੰ ਨਰਮੇ ਤੋਂ ਹਟਾ ਕੇ ਝੋਨੇ 'ਤੇ ਲਾ ਦਿੱਤਾ, ਨਰਮੇ ਦੀਆਂ ਛਟੀਆਂ ਤੋਂ ਹਟਾ ਕੇ ਗੈਸ ਸਿਲੰਡਰਾਂ 'ਤੇ । ਵੇਖੋ ਜੱਟ ਦੀ ਅਕਲ ਗਈ, ਮਹਿ ਵੇਚ ਕੇ ਘੋੜੀ ਲਈ । ਦੁੱਧ ਪੀਣਾ ਗਿਆ, ਲਿੱਦ ਸੁੱਟਣੀ ਪਈ । ਮਤਲਬ ਇਹ ਕਿ ਇਕ ਘਰ ਵਿੱਚ ਛਟੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ ਤੇ ਦਸ ਘਰ ਮੁਫਤ ਵਿੱਚ ਬਾਲਦੇ ਸਨ । ਉਹ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈਆਂ.... ਪਰਾਲੀ ਮੱਥੇ ਵੱਜ ਗਈ । ਦੂਜੀ ਗੱਲ ਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਹਰ ਦੁਕਾਨ 'ਤੇ ਗੈਸ ਸਿਲੰਡਰਾਂ ਦੇ ਢੇਰ ਲਾ ਦਿੱਤੇ ਗਏ, 80-80 ਰੁਪਏ ਵਿੱਚ । ਜੱਟ ਛਟੀਆਂ ਤੋਂ ਹਟ ਕੇ ਗੈਸ ਸਿਲੰਡਰਾਂ 'ਤੇ ਗਿਝਾ ਲਿਆ। ਹੁਣ ਸਭ ਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸਿਲੰਡਰ ਦਾ ਭਾਅ ਕੀ ਹੈ । ਇਹ ਘਸੁੰਨ ਜਿਹਾ ਰੋਜ਼ ਹੀ ਮੁਕਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜਦਕਿ ਛਟੀਆਂ ਸਾਲ ਭਰ ਨਹੀਂ ਸਨ ਮੁਕਦੀਆਂ ਤੇ ਨਾਲੇ ਆਂਢ-ਗਵਾਂਢ ਵੀ ਬਾਲਦਾ ਸੀ ।

ਹੁਣ ਪਰਾਲੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰ ਲਈਏ । ਚੌਲ ਤੁਸੀਂ ਸਾਂਭੋ, ਪਰਾਲੀ ਜੱਟ ਸਾਂਭੋ । ਕਿਉਂ ਇਹ ਘੋਗੜਕੰਨਾ ਹੈ ਜਾਂ ਉੱਲੂ ਦਾ ਪੱਠਾ ? ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਵੀ ਹੁਕਮ ਪਾਸ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਮਿੰਟ ਲਾਉਂਦਾ ਹੈ । ਕੀ ਇਹ ਹੁਕਮ ਇੰਝ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਕਿ "ਜਿਹੜਾ ਵਿਅਕਤੀ ਇਕ ਕੁਇੰਟਲ ਝੋਨਾ ਖਰੀਦੇਗਾ ਉਸ ਨੂੰ 10 ਕੁਇੰਟਲ ਪਰਾਲੀ ਨਾਲ ਹੀ ਲੈਣੀ ਪਵੇਗੀ" ਤੇ ਜੇ ਅੱਗ ਲਾਈ ਤਾਂ ਖ਼ਬਰਦਾਰ ! ਫਿਰ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਹ ਪਰਾਲੀ ਦਾ ਕੀ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਕਾਨੂੰਨ ਤਾਂ ਝੋਨੇ ਨੂੰ ਹੀ ਮੰਡੀਆਂ ਵਿੱਚ ਰੋਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਪਰਾਲੀ ਦੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਹੈ । ਸ਼ੈਲਰਾਂ ਵਾਲੇ ਤਾਂ ਝੋਨੇ ਤੋਂ ਛਿਲਕਾ ਲਾਹ ਕੇ ਵੀ ਵੇਚ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, (ਚੌਲ ਵੱਖਰੇ) । ਫਿਰ ਜੱਟ ਦੀ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਕੀ ਪਾ ਪਈ ਹੋਈ ਹੈ ? ਜੱਟ ਦੀ ਹਾਲਤ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਇਕ ਬੰਦੇ ਮਗਰ ਦਸ ਕੁੱਤੇ ਪੈ ਜਾਣ । ਸਾਰੇ ਮਹਿਕਮੇ, ਸਾਰੀਆਂ ਸਰਕਾਰਾਂ ਤੇ ਸਾਰੀ ਜਨਤਾ ਇਸ ਇਕੱਲੇ ਦਾ ਲਹੂ ਪੀਣ 'ਤੇ ਤੁਲੀ ਹੋਈ ਹੈ । ਪਰਾਲੀ ਸਾਂਭਣੀ ਸਾਂਝੀ ਸਮੱਸਿਆ ਹੈ । ਇਕੱਲੇ ਕਿਸਾਨ ਦੀ ਨਹੀਂ ।

ਸਾਡੇ ਹੈੱਡ-ਮਾਸਟਰ ਸਾਹਿਬ ਕਹਿੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਕਈ ਜਨਾਨੀਆਂ ਤਾਂ ਆਏ ਗਏ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਮਾਣ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਕੋਈ ਜਨਾਨੀ ਅਜਿਹੀ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਘਰ ਵੜਿਆ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਹਦੇ ਸੱਪ ਲੜਿਆ ਨਹੀਂ । ਝੋਨਾ ਮੰਡੀਆਂ ਵਿੱਚ ਅਜੇ ਆਇਆ ਨਹੀਂ, ਪਰਾਲੀ ਬਾਰੇ ਕਾਂ-ਕਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ । ਪਹਿਲੀ ਖ਼ਬਰ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਦੇ ਇਕ ਅਖ਼ਬਾਰ ਵਿੱਚ ੮ ਅਕਤੂਬਰ ਨੂੰ ਮੁਕਤਸਰ ਤੋਂ ਛਪ ਗਈ ਕਿ ਝੋਨੇ ਦੀ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾਉਣ ਦੇ ਸਰਕਾਰੀ ਹੁਕਮ ਪਾਣੀ ਪਾਣੀ। ਭਲੇਮਾਣਸੋ ! ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣਾ ਸੇਮ ਦਾ ਪਾਣੀ ਸਾਂਭ ਲਉ, ਪਰਾਲੀ ਦਾ ਫਿਕਰ ਫਿਰ ਕਰ ਲਇਉ ।

ਇਕ ਰਾਵਣ ਨੇ ਸੀਤਾ ਨੂੰ ਸਿਰਫ ਅਗਵਾ ਹੀ ਕੀਤਾ ਸੀ ਪਰ ਅੱਜ ਤਾਂ ਪੂਰੇ ਭਾਰਤ 'ਚ ਲੱਖਾਂ ਕੁੜੀਆਂ ਅਗਵਾ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਬਲਾਤਕਾਰ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਵੀ । ਜ਼ਿੰਦਾ ਰਾਵਣਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਕੋਈ ਫੂਕਦਾ ਨਹੀਂ ਪਰ ਲੱਖਾਂ ਕਰੋੜਾਂ ਰੁਪਏ ਖ਼ਰਚ ਕੇ ਨਕਲੀ ਰਾਵਣ ਤਿਆਰ ਕਰ ਕੇ ਹਰ ਸਾਲ ਫੂਕੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਐਨਾ ਕਿ ਦੁਸਹਿਰੇ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਦੀਵਾਲੀ ਤਕ ੨੦ ਦਿਨ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਠੰਢ ਦੇ ਆਉਣ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲੱਗ ਗਈ । ਇਸ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਬਾਰੇ ਕਦੇ ਮੂੰਹ ਨਹੀਂ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਤਾਂ ਕਿ ਕੋਈ ਇਹ ਨਾ ਆਖ ਦੇਵੇ ਕਿ ਧਰਮ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਸਾਡੇ ਮਨ ਨੂੰ ਠੋਸ ਪਹੁੰਚੀ ਹੈ ਤੇ ਕੇਸ ਨਾ ਹੋ ਜਾਵੇ। ਜੱਟ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਧਰਮ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਢਿੱਡ ਭਰਨਾ ਹੈ । ਕੀ ਇਸ ਦੇ ਧਰਮ ਨੂੰ ਠੋਸ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚਦੀ ?

ਸਿੱਧੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਸ ਨਾਲ ਕੋਈ ਕਰਦਾ ਨਹੀਂ, ਬਸ ਖ਼ਬਰ ਲੁਆ ਕੇ ਪਾਸੇ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ । ਜੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸ਼ੌਂਕ ਹੈ ਤਾਂ ਜੱਟ ਨੂੰ ਆਪ ਜਾ ਕੇ ਪੁੱਛ ਵੇਖੋ । ਬੰਦ ਅਕਲ ਦਾ ਤਾਲਾ ਝੱਟ ਖੁਲ੍ਹ ਜਾਵੇਗਾ। ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਕ ਵਾਰ ਸੁਆਦ ਲੈ ਚੁੱਕਾ ਹਾਂ । ਉਸ ਕੋਲ ਤੰਗਲੀ ਸੀ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਘਰ ਤਕ ਛੱਡ ਕੇ ਗਿਆ। ਕਹਿੰਦਾ, "ਅੱਗ ਮੈਂ ਲਗਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ, ਪਿੰਡਾ ਮੇਰਾ ਭੁੱਜੀ ਜਾਂਦੈ...ਸੁਲ ਤੈਨੂੰ ਹੋ ਰਿਹੈ ।" ਅਸਲ ਵਿੱਚ ਸਿੱਕੇ ਦਾ ਦੂਜਾ ਪਾਸਾ ਕਦੇ ਅਸੀਂ ਪਲਟ ਕੇ ਵੇਖਦੇ ਹੀ ਨਹੀਂ । ਕਦੇ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਜਾ ਕੇ ਪੁੱਛ ਕੇ ਵੇਖੋ ਤਾਂ ਜਵਾਬ ਸੁਣ ਕੇ ਰੌਂਗਟੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਜਾਣਗੇ । ਇਸੇ ਸੰਬੰਧ ਵਿੱਚ ਦਾਸ ਦਾ ਇਕ ਲੇਖ 27 ਨਵੰਬਰ, 2008 ਨੂੰ ਸਪੋਕਸਮੈਨ ਵਿੱਚ ਛਪਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜੋ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਫੋਨ ਆਏ, ਠੰਢਾ ਪਾਣੀ ਪੀ ਕੇ ਹੂ-ਬ-ਹੂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਨੂੰ ਹੀ ਜ਼ਰਾ ਸੁਣਨ ਦੀ ਖੋਚਲ ਕਰਨਾ। ਬੜੇ ਦਿਲਚਸਪ ਸਨ । ਕੋਈ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, "ਸਾਡੇ ਪੱਖ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਲਿਖਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਅੱਜ ਤਕ । ਤੂੰ ਕਿਵੇਂ ਲਿਖ

ਦਿੱਤਾ?” ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੈਰਾਨੀ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪੱਖ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਕਿਵੇਂ ਗਿਆ ? ਐਨਾ ਦਿਲ ਟੁੱਟ ਚੁੱਕਿਆ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ । ਕੋਈ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ ਕਿ “ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਵੱਸ ਸਾਨੂੰ ਪਰਾਲੀ ਸਾੜਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ।... ਸਾਰਾ ਦੇਸ਼ ਸਾਡੇ ਪਿੱਛੇ ਹੱਥ ਧੋ ਕੇ ਪੈ ਗਿਆ ।” “ਇਹਨੂੰ ਕਿੱਥੇ ਸੁੱਟੀਏ ? ਇਸ ਦਾ ਬਦਲ ਕੋਈ ਦੱਸਦਾ ਨਹੀਂ, ਇਲਜ਼ਾਮ ਹੀ ਲਗਾਈ ਜਾਂਦੇ ਨੇ ।” “ਕੀ ਸਾਨੂੰ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦਿੱਸਦਾ ਨਹੀਂ ? ਨਾਲੇ ਸੋਚਣ ਦਾ ਟਾਈਮ ਹੀ ਕਿੱਥੇ ਹੈ । ਇਕ ਫਸਲ ਦਾ ਸਿਆਪਾ ਵੱਢ ਕੇ ਹਟਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਝੱਟ ਦੂਜੀ ਦੀ ਜਾਨ ਨੂੰ ਰੋਣਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।” ‘ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਦੋ-ਦੋ ਇੰਚ ਸੁਆਹ ਚੜ੍ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ । ਜਦੋਂ ਵਾਹੁਣ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਨੱਕ ਡੱਟ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।’ “ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਘਰੇ ਬੈਠਿਆਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਖਾ ਗਿਆ।” “ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਨੇੜੇ ਅਸੀਂ ਹਾਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ?” “ਚੌਲ ਤੁਸੀਂ ਖਾਉ, ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਕੋਈ ਹੋਰ ਝੱਲੂ।” “ਕੱਪੜੇ ਮੈਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵੱਡੇ ਨਾਗੋਰੀਆਂ ਦੇ । ਸਾਡਾ ਅੰਦਰ ਕੌਣ ਧੋਊ ?” ਅਜਿਹੇ ਫ਼ੋਨ ਕਾਲ ਆਉਂਦੇ ਹਨ । ਕੀ ਕਹੀਏ ? ਹੈ ਕੋਈ ਜਵਾਬ? ਜੇ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫਿਰ ਹਰ ਸਾਲ ਬਿਆਨਬਾਜ਼ੀ ਕਿਉਂ ? ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਵੀ ਸਹੀ ਹੈ । ਜਿਹੜਾ ਕੋਈ ਅਫ਼ਸਰ ਪਰਾਲੀ ਸਾੜਨ ਉੱਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾਉਂਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦੇ ਚਾਚੇ, ਮਾਮੇ, ਤਾਏ, ਫੁੱਫੜ, ਮਾਸੜ, ਭਰਾ, ਭਤੀਜੇ, ਕੁੜਮ ਸਭ ਪਰਾਲੀ ਸਾੜ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ । ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਹੱਲ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਫਿਰ ਵੀ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਖ਼ਬਰ ਛਪ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ‘ਕਿਸਾਨ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਗਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਨ ਚੁੱਪ, ਕਾਨੂੰਨ ਦੀਆਂ ਧੱਜੀਆਂ ਉੱਡਾ ਕੇ ਕਿਸਾਨ ਪਰਾਲੀ ਸਾੜ ਰਹੇ ਹਨ ਆਦਿ । ਨਤੀਜੇ ਵਜੋਂ ਇੱਕਾ ਦੁੱਕਾ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਹੋ ਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਦੇਸ਼ ਸੇਵਾ ਬਦਲੇ ।

ਧੰਨ ਹਨ ਉਹ ਜੋ ਅਜੇ ਵੀ ਸਾਡੇ ਰੌਲੇ-ਰੱਪੇ ਵੱਲ ਕੰਨ ਬੋਲਾ ਕਰ ਕੇ ਬਸ ਕੰਮ ਕਰੀ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ । ਉਸ ਨੂੰ ਤਾਂ ਲੇਖ ਵੀ ਲਿਖਣੇ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੇ। ਸੋ ਮੇਰੀ ਸਲਾਹ ਹੈ ਕਿ ਕੁੱਝ ਦਿਨ ਚੁੱਪ ਦਾ ਦਾਨ ਬਖ਼ਸ਼ ਕੇ, ਘਰ ਬੈਠ ਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੌਲਾਂ ਦੀ ਖੀਰ ਰਿੰਨੂ ਕੇ ਖਾਉ ਤੇ ਆਪਣੀ ਮਿੱਠੀ-ਮਿੱਠੀ ਰਸਨਾਂ ਨੂੰ ਕੁਝ ਦਿਨ ਲਈ ਮੁਖ਼ਾਰਬਿੰਦ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਅਰਾਮ ਕਰ ਲੈਣ ਦਿਉ । ਇਹ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਛੇਤੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ । ਫਿਰ ਸਾਰਾ ਸਾਲ ਭੱਠਿਆਂ ਦੀਆਂ ਚਿਮਨੀਆਂ ਦਾ ਧੂੰਆਂ ਅਤੇ ਬਰਮਲਾਂ ਦੀ ਸਿਰਾਂ ’ਚ ਪੈਂਦੀ ਸੁਆਹ ਆਦਿ ਬਾਰੇ ਬੈਠ ਕੇ ਸੰਘ ਕਰਾਰਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ । ਕੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸਾਨ ਦੇ ਜ਼ਖ਼ਮਾਂ ’ਤੇ ਲੂਣ ਛਿੜਕਣ ਨਾਲ ?

ਹੈ ਕੋਈ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀ ਜਿਸ ਨੇ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਬਿਲੇ ਲਾਉਣ ਦਾ ਕੋਈ ਵਧੀਆ ਤਰੀਕਾ ਸੁਝਾਇਆ ਹੋਵੇ ? ਕੋਈ ਨਹੀਂ । ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ

ਸਿਰਦਰਦੀ ਲੈਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ । ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਬਸ ਉਸ ਦਾ ‘ਬੋਹਲ’ ਚੰਦ ਨੋਟਾਂ ਬਦਲੇ ਲੁੱਟਣਾ ਜਾਣਦੇ ਹਾਂ । ਉਹ ਝੂਰਦਾ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਜਦੋਂ ਉਹ ਨੋਟ ਵੀ ਕੁਝ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਹੱਥ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ, ਉਸ ਦਾ ਭਾਂਡਾ ਫਿਰ ਖ਼ਾਲੀ ਦਾ ਖ਼ਾਲੀ। ਉਹ ਭੋਲਾ ਪੰਛੀ ਇਹੀ ਸਮਝ ਬੈਠਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ ਝੋਨੇ ਨੂੰ ਕਣਕ ਖਾ ਗਈ ਤੇ ਕਣਕ ਨੂੰ ਝੋਨਾ । ਉਸ ਝੁੱਝੂ ਨੂੰ ਇਹੀ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਦੋਹਾਂ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਕੋਕੋ ਲੈ ਗਈ। ਉਸ ਨੂੰ ਕਣਕ ਝੋਨੇ ਦੇ ਗਧੀ ਗੋੜ ਵਿੱਚ ਅਜਿਹਾ ਫਸਾ ਰੱਖਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆ ਵੀ ਇਸ ਚੱਕਰਵਿਊ ਵਿੱਚੋਂ ਨਿਕਲ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਫਿਰ ਉਸਨੂੰ ਬਦਨਾਮ ਵੀ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ, ਭਾਵ ਜਿਸ ਥਾਲੀ ਵਿੱਚ ਖਾਂਦੇ ਹਾਂ ਉਸੇ ਵਿੱਚ ਛੇਦ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ।

ਕਿੰਨਾ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਸਥਾਈ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ? ਕਿੰਨੀਆਂ ਰਸਾਇਣਿਕ ਖਾਦਾਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਫਸਲਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਉਣ ਲਈ ? ਕਿੰਨੀਆਂ ਕੀੜੇ ਮਾਰ ਦਵਾਈਆਂ ਵੇਚੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਸਪਰੇਅ ਕਰਨ ਲਈ (ਕੁਝ ਅਸਲੀ ਕੁਝ ਨਕਲੀ)? ਕੌਣ ਦੇ ਰਿਹੈ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਇਹ ਸਭ ਕੁੱਝ ? ਜ਼ਰਾ ਛਾਵੇਂ ਬਹਿ ਕੇ ਸੋਚੋ । ਇਕ ਪਾਸੇ ਤਾਂ ਜੱਟ ਨੂੰ ਇਹ ਰਸਾਇਣ ਮਹਿੰਗੇ ਤੋਂ ਮਹਿੰਗਾ ਵੇਚ ਕੇ ਲੁੱਟਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਬਦਨਾਮ ਵੀ ਉਸ ਨੂੰ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ । ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਦੇ ਜਨਮ ਦਾਤਾ ਅਸੀਂ ਹਾਂ ਤੇ ਬਲੀ ਦਾ ਬੱਕਰਾ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾ ਰੱਖਿਆ ਹੈ । ਸਪਰੇਅ ਚੜ੍ਹੇ..... ਤਾਂ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ । ਸਾਡਾ ਜਾਣੇ ਕੰਨ ਕੀਹਦੀ ਆਈ ਜੰਨ । ਕਿੱਥੇ ਭੁਗਤਾਂਗੇ ? ਮਿੱਟੀ, ਪਾਣੀ, ਹਵਾ, ਅਸਮਾਨ, ਖਾਧ ਪਦਾਰਥ ਸਭ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਤ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ । ਧਰਤੀ ਅੰਦਰਲਾ ਪਾਣੀ ਤਕ ਨਹੀਂ ਬਖ਼ਸ਼ਿਆ ਅਸੀਂ । ਪੰਜੇ ਦਰਿਆ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵਗਦਾ ਸੀ, ਅੱਜ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਦੇ ਸੀਵਰੇਜ ਦੇ ਗੰਦ ਅਤੇ ਕਾਰਖ਼ਾਨਿਆਂ ਦੀ ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ ਨੇ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ’ਤੇ ਪਲੀਤ ਕਰ ਰੱਖੇ ਹਨ । ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਅੱਜ ਸਾਨੂੰ ਪੀਣ ਵਾਲਾ ਪਾਣੀ ਦੁੱਧ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਮਹਿੰਗਾ ਵੇਚਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਇਸ ਸਭ ਦਾ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰ ਕੀ ਕਿਸਾਨ ਹੈ ?

ਸੋ, ਬੇਬਵੁੱਧੀਆਂ ਮਾਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਰਲ-ਮਿਲ ਕੇ ਕੋਈ ਕਾਰਗਰ ਹੱਲ ਲੱਭਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ । ਇਕ ਆਸ ਦੀ ਕਿਰਨ ਜਾਗੀ ਹੈ, ਰੱਬ ਭਲੀ ਕਰੇ । ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਤਕ ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਪੰਜ ਬਾਇਓਮਾਸ ਪਲਾਂਟ ਲੱਗ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਮਾਲਵਾ ਪਾਵਰ ਲਿਮਿਟਡ ਗੁਲਾਬੇਆਲਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਮੁਕਤਸਰ ਦੇ ਪਲਾਂਟ ਇੰਚਾਰਜ ਸ.ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਜਾਂਗੜ ਨਾਲ ਸੰਪਰਕ ਕਰਨ ’ਤੇ ਪਤਾ ਲੱਗਾ

ਕਿ ਇਕ ਤਾਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਕੇਵਲ ੧੦ ਤੋਂ ੧੫ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੇ ਘੇਰੇ ਦੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀ ਪਰਾਲੀ ਸਮੇਟਣ ਤਕ ਸੀਮਿਤ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਗੱਲ, ਇਹ ਪਰਾਲੀ ਨਹੀਂ, ਪਰਾਲੀ ਦੀਆਂ ਗੱਠਾਂ ਖਰੀਦਦੇ ਹਨ। ਸਮੱਸਿਆ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਦ ਤਕ ਹਰ ੧੫ ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਦੀ ਵਿੱਥ ਤੇ, ਬਾਇਓਮਾਸ ਪਲਾਂਟ ਨਹੀਂ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ... ਤਦ ਤਕ ਮਸਲਾ ਹੱਲ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਕੰਮ ਸਰਕਾਰਾਂ ਹੀ ਕਰ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਦੂਜਾ ਇਹ ਕਿ ਕਿਸਾਨ ਨੂੰ ਪਰਾਲੀ ਦੀਆਂ ਗੱਠਾਂ ਬੰਨ੍ਹਣ ਦਾ ਖਰਚਾ ਹੀ ਨਾ ਮੋੜਿਆ ਤਾਂ 'ਹਲਟੀ ਫੋਰ ਪੁੱਠੀ ਗਿੜ ਪੈਣੀ ਐਂ, ਜੋ ਹਾਲ ਖੰਡ ਮਿੱਲਾਂ ਦਾ ਹੋਇਆ ਹੈ ਉਹ ਸਭ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੈ। ਕੁਝ ਸਹਿਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਕੁਝ ਮਰ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ। ਡਰ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਬੱਕਰੀਆਂ ਵੀ ਉਸੇ ਰੋਗ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਨਾ ਹੋ ਜਾਣ। ਸਮਝਦਾਰ ਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਾਫ਼ੀ ਹੈ।

ਹੁਣ ਸਰਕਾਰ ਸਾਹਮਣੇ ਦੋ ਹੀ ਰਸਤੇ ਹਨ। ਇਕ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿ ਬਿਹਾਰ ਅਤੇ ਕੇਂਦਰ ਅੱਗੇ ਗੋਡੇ ਟੇਕਦੇ ਰਹੋ, ਕੋਲਾ ਮੰਗਦੇ ਰਹੋ, ਮਿੰਨਤਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹੋ, ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਲੁਟਾਉਂਦੇ ਰਹੋ ਤੇ ਲੰਬੇ ਡੰਗ ਥਰਮਲ ਪਲਾਂਟ ਚਲਾਉਂਦੇ ਰਹੋ। ਮਹਿੰਗੀ ਬਿਜਲੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਵੇਚ ਕੇ ਚੀਕ-ਚਿਹਾੜਾ ਸੁਣਦੇ ਰਹੋ ਜਾਂ ਫਿਰ ਪਰਾਲੀ ਨਾਲ ਸਸਤੀ ਬਿਜਲੀ ਪੈਦਾ ਕਰੋ ਤੇ ਬਿਜਲੀ ਵਿੱਚ ਸਰਪਲਸ ਸਟੋਟ ਬਣ ਜਾਉ। ਪਰ ਡੁੱਬੀ ਤਾਂ..... ਜੇ ਸਾਹ ਨਾ ਆਇਆ।

ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਸਾਂਭਣੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਉਂਦੀ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਦਰਿਆ ਅਸੀਂ ਹੋਰਾਂ ਨੂੰ ਲੁਟਾ ਦਿੱਤੇ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਤੋਂ ਦਰਿਆਈ (ਮੁਫਤ ਦਾ) ਪਾਣੀ ਖੋਹ ਕੇ ਧਰਤੀ ਹੇਠਲਾ ਮਹਿੰਗਾ ਪਾਣੀ ਖਿੱਚਣ ਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਬਿਜਲੀ ਮਹਿਕਮੇ ਦੀ ਲੁੱਟ ਵੱਖ। ਜਵਾਨੀ ਕਿਸੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਵਡਮੁੱਲਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਅਸੀਂ ਨਸ਼ੇ ਵੇਚ-ਵੇਚ ਕੇ ਨਾਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਝੋਨੇ ਦੀ ਪਰਾਲੀ ਵੀ ਇਕ ਅਮੁੱਕ ਖਜ਼ਾਨਾ ਕੁਦਰਤ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਬਖਸ਼ਿਆ ਹੈ, ਉਸ ਨੂੰ ਵੀ ਅਸੀਂ ਸਰਾਪ ਸਮਝੀ ਬੈਠੇ ਹਾਂ। ਜੱਟ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਚਾਰ ਪੈਸੇ ਦੇਈਏ ਤਾਂ ਇਹ ਕਿਉਂ ਸਾੜੇ? ਗੱਲਾਂ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹਨ। ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਜੋੜ ਕੇ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਰੱਬ ਦੇ ਵਾਸਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਉਪ੍ਰੋਕਤ ਤਿੰਨਾਂ ਖਜ਼ਾਨਿਆਂ ਨੂੰ ਬਚਾਉ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਦਿਲ ਸਾਫ਼ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਫਸੀ ਹੋਈ ਦਸੀ, ਕਦੇ ਭੁਕਣੇ ਵਿੱਚੋਂ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਣੀ।

ਭਗਤਾ ਭਾਈ ਕਾ, ਮੋਬਾਈਲ : 94781-10423

-੦-

ਝੋਨੇ ਦੀ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਸਾੜਨ ਦੀ ਥਾਂ ਸੁਯੋਗ ਵਰਤੋਂ ਦਾ ਮੁੱਦਾ

-ਡਾ. ਬਲਵਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸਿੱਧੂ

ਸੂਬੇ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸਮੇਂ ਝੋਨੇ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਦੀ ਕਟਾਈ ਪੂਰੇ ਜ਼ੋਰਾਂ 'ਤੇ ਹੈ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਖੇਤ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਕਣਕ ਦੀ ਬਿਜਾਈ ਕਰਨੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਵਿੱਚ ਇਸ ਸਾਲ ਝੋਨਾ ਤਕਰੀਬਨ 30 ਲੱਖ ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬੇ ਵਿੱਚ ਬੀਜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ 200 ਲੱਖ ਟਨ ਤੋਂ ਵੱਧ ਪਰਾਲੀ ਉਤਪੰਨ ਹੋਵੇਗੀ। ਬਾਸਮਤੀ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਾਕੀ ਝੋਨੇ ਦੀ ਕਟਾਈ ਜ਼ਿਆਦਾਤਰ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਤਾਦਾਦ ਵਿੱਚ ਪਰਾਲੀ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਝੋਨੇ ਦੀ ਵਾਢੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਣਕ ਦੀ ਬਿਜਾਈ ਲਈ ਕਿਸਾਨਾਂ ਕੋਲ ਘੱਟ ਸਮਾਂ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਅਗਲੀ ਫ਼ਸਲ ਦੀ ਬਿਜਾਈ ਸਮੇਂ-ਸਿਰ ਕਰਨ ਲਈ ਝੋਨੇ ਦੀ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਸਾੜ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਜਲਾਉਣ ਨਾਲ ਲਗਪਗ 25 ਫ਼ੀਸਦੀ ਨਾਈਟਰੋਜਨ ਅਤੇ ਫਾਸਫੋਰਸ, 50 ਫ਼ੀਸਦੀ ਸਲਫਰ ਅਤੇ 75 ਫ਼ੀਸਦੀ ਪੋਟਾਸ਼ੀਅਮ, ਜੋ ਕਿ ਫ਼ਸਲਾਂ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚੋਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਖਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਅਨੁਮਾਨ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਟਨ ਪਰਾਲੀ ਦੇ ਜਲਾਉਣ ਨਾਲ ਆਰਗੈਨਿਕ ਕਾਰਬਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ 5.5 ਕਿਲੋ ਨਾਈਟਰੋਜਨ, 2.3 ਕਿਲੋ ਫਾਸਫੋਰਸ, 25 ਕਿਲੋ ਪੋਟਾਸ਼ੀਅਮ ਅਤੇ 1.2 ਕਿਲੋ ਸਲਫਰ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਰਾਲੀ ਜਲਾਉਣ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਤਪਸ਼ ਨਾਲ ਧਰਤੀ ਦੀ ਨਮੀ, ਫ਼ਾਇਦੇਮੰਦ ਕੀਟਾਣੂਆਂ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਨੂੰ ਵੀ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂਕਿ ਨਾੜ ਨੂੰ ਸਾੜਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਕਈ ਹੋਰ ਲਾਭਦਾਇਕ ਕੰਮਾਂ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਬਾਲਣ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਕੇ ਬਿਜਲੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਤਕਰੀਬਨ 2500 ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬੇ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਬਾਲ ਕੇ ਇੱਕ ਮੈਗਾਵਾਟ ਬਿਜਲੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬਾਇਓਮਾਸ ਤੋਂ ਊਰਜਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੇ ਉਪਰਾਲੇ ਅਧੀਨ 2017 ਤਕ 200 ਮੈਗਾਵਾਟ ਬਿਜਲੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰੋਜੈਕਟ ਲਗਾਉਣ ਦੀ ਮਨਜ਼ੂਰੀ ਦੇ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਇਸ ਵੇਲੇ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਸੱਤ ਅਜਿਹੇ ਪਲਾਂਟ ਤਕਰੀਬਨ ਪੰਜ ਲੱਖ ਟਨ ਪਰਾਲੀ ਦੀ ਸਾਲਾਨਾ ਵਰਤੋਂ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ। ਪਰਾਲੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਦੂਜੇ ਬਾਇਓਮਾਸ ਜਿਵੇਂ ਕਪਾਹ ਦੀਆਂ ਛੁਟੀਆਂ, ਕਣਕ ਦਾ ਨਾੜ, ਸਰ੍ਹੋਂ ਦੀ ਫੱਕ

ਅਤੇ ਪਾਥੀਆਂ ਆਦਿ ਨੂੰ ਵੀ ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪਰਾਲੀ ਦੇ ਬਰਿਕਟਸ ਬਣਾ ਕੇ ਇਸ ਦੀ ਭੱਠਿਆਂ ਵਿੱਚ ਬਾਲਣ ਵਜੋਂ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਜਲਣ ਸੁਭਾਉ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਿਲੀਕਾ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਇਹ ਵਰਤੋਂ ਬਹੁਤ ਛੋਟੇ ਪੱਧਰ ਤਕ ਸੀਮਿਤ ਹੈ।

ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਬਾਲਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੁਝ ਹੋਰ ਉਤਪਾਦ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਗੱਤਾ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਉਦਯੋਗਾਂ ਵੱਲੋਂ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਤਕਰੀਬਨ ਇੱਕ ਲੱਖ ਟਨ ਪਰਾਲੀ ਦਾ ਸਾਲਾਨਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਥਰਮੋਕੋਲ ਅਤੇ ਪਲਾਸਟਿਕ ਦੀ ਪੈਕਿੰਗ ਸਮੱਗਰੀ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਵੀ ਪਰਾਲੀ ਤੋਂ ਬਣੀ ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪਰਾਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇਥੋਨੋਲ ਦੇ ਉਤਪਾਦਨ ਲਈ ਕੱਚੇ ਮਾਲ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਅਨੁਮਾਨ ਹੈ ਕਿ ਇੱਕ ਟਨ ਪਰਾਲੀ ਤੋਂ 250 ਲੀਟਰ ਅਲਕੋਹਲ ਦਾ ਉਤਪਾਦਨ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਪਸ਼ੂਆਂ ਲਈ ਚਾਰੇ ਵਜੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਦੀ ਕੁਦਰਤੀ ਫਰਮੈਂਟੇਸ਼ਨ ਨਾਲ ਪ੍ਰੋਟੀਨ ਦਾ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਐਨ-ਆਰੋਬਿਕ ਡਾਇਜੈਸ਼ਨ ਰਾਹੀਂ ਝੋਨੇ ਦੀ ਪਰਾਲੀ ਤੋਂ ਬਾਇਓਮਾਸ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਤਕਨੀਕ ਵਿਕਸਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਸ ਗੈਸ ਨੂੰ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਘਰੇਲੂ ਕੰਮ ਲਈ ਅਤੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਸਟਰ ਇੰਵਣਾਂ ਵਿੱਚ ਡੀਜ਼ਲ ਦੇ ਬਦਲ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਪਰਾਲੀ ਦੀ ਉਦਯੋਗਿਕ ਵਰਤੋਂ ਲਈ ਇਸ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨਾ, ਕੱਟਣਾ, ਗੰਢਾਂ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਭੰਡਾਰਨ ਮੁੱਖ ਚੁਣੌਤੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨ ਲਈ ਮਹਿੰਗਾ ਸਾਜ਼ੋ-ਸਾਮਾਨ ਤੇ ਆਰਥਿਕ ਪੱਖੋਂ ਯੋਗ ਵਿਕਲਪਾਂ ਦੀ ਘਾਟ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹੀ ਕਿਸਾਨ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਜਲਾਉਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹਨ। ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿਭਾਗ ਵੱਲੋਂ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਕੇ ਹੋਰ ਮੰਤਵਾਂ ਲਈ ਵਰਤਣ ਵਾਸਤੇ ਲੋੜੀਂਦੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਭਾਵ ਰੋਕ ਅਤੇ ਬੇਲਰ (ਗੰਢਾਂ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੀ ਮਸ਼ੀਨ) ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸਬਸਿਡੀ 'ਤੇ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਖੇਤੀ ਮਾਹਿਰਾਂ ਦੀ ਰਾਏ ਹੈ ਕਿ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ 30 ਫੀਸਦੀ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰੱਖਣਾ ਜਾਂ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਉਪਜਾਊ-ਸ਼ਕਤੀ ਬਣੀ ਰਹੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦ ਨਾਈਟਰੋਜਨ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਖਣਿਜ ਤੱਤ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ

ਡੀ.ਏ.ਪੀ. ਅਤੇ ਪੋਟਾਸ ਖਾਦਾਂ ਦੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਲਗਾਤਾਰ ਵਧ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਇਹ ਖਾਦਾਂ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਤੋਂ ਬਰਾਮਦ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਖਾਦਾਂ ਦੀਆਂ ਮੌਜੂਦਾ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਹੈਕਟੇਅਰ ਦੀ ਪਰਾਲੀ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਸਾਂਭਣ ਨਾਲ ਤਕਰੀਬਨ 3000 ਰੁਪਏ ਦੀ ਕੀਮਤ ਦੇ ਤੱਤ ਮਿਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਚੌਪਰ ਤੇ ਸਪਰੈਡਰ, ਰੋਟਾਵੇਟਰ, ਹੈਪੀ ਸੀਡਰ ਅਤੇ ਜ਼ੀਰੋ-ਟਿੱਲ-ਡਰਿੱਲ ਆਦਿ 50 ਫੀਸਦੀ ਉਪਦਾਨ 'ਤੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਰਾਜ ਦੀਆਂ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਭਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਜੋ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਸੇਵਾ-ਕੇਂਦਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ, ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਇਹ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਰਾਏ 'ਤੇ ਉਪਲੱਬਧ ਕਰਵਾਈਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਹਿਲ-ਕਦਮੀਆਂ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਸਾੜਨ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਲਗਾਤਾਰ ਜਾਰੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ 'ਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮਾਂ ਅਤੇ ਪੈਸਾ ਖਰਚ ਕਰਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਾਲੀ ਦੀ ਬਿਜਲੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਬਾਇਓਮਾਸ 'ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੋਰ ਛੋਟੇ ਪਲਾਂਟ ਲਗਾਉਣ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਅਜਿਹੇ ਪਲਾਂਟ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਬਿਜਲੀ ਨੂੰ ਪਾਵਰ ਕਾਰਪੋਰੇਸ਼ਨ ਵੱਲੋਂ ਵੱਧ ਰੇਟ 'ਤੇ ਖ਼ਰੀਦਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਤਾਂ ਜੋ ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਪਲਾਂਟਸ ਆਰਥਿਕ ਵਾਏਬਿਲਟੀ' ਬਣ ਸਕੇ। ਪਰਾਲੀ ਦੀ ਉਦਯੋਗਾਂ ਵਿੱਚ ਕੱਚੇ ਮਾਲ ਵਜੋਂ ਅਤੇ ਨਵੀਆਂ ਤਕਨੀਕਾਂ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਪ੍ਰਯੋਗਸ਼ਾਲਾ ਤੋਂ ਪਾਇਲਟ ਪੈਮਾਨੇ 'ਤੇ ਅਤੇ ਫਿਰ ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਵਪਾਰਕ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਵਰਤੋਂ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਵਿੱਤੀ ਪ੍ਰੋਤਸਾਹਨ ਦੇਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਇਕੱਠਾ ਕਰਨਾ, ਵਰਤਣਾ ਅਤੇ ਮਿੱਟੀ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾਉਣ ਲਈ ਨਿਪੁੰਨ ਅਤੇ ਸਸਤੀ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਝੋਨੇ ਦੀ ਬਾਇਓਮਾਸ ਵਿੱਚ ਸਿਲੀਕਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਗਲਣ ਦੀ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਨੂੰ ਤੇਜ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਜੈਵ-ਤਕਨੀਕਾਂ ਨੂੰ ਵਿਕਸਿਤ ਕਰਨ ਅਤੇ ਝੋਨੇ ਦੀਆਂ ਬੋਣੀਆਂ ਕਿਸਮਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਲੀਕਾ ਦੀ ਮਾਤਰਾ ਘੱਟ ਹੋਵੇ ਦੀ ਪਛਾਣ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਧੀਨ ਰਕਬਾ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਉਪਰਾਲੇ ਕੀਤੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਜੋ ਪਰਾਲੀ ਦੀ ਬੁਆਇਲਰਜ਼ ਵਿੱਚ ਵਰਤੋਂ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਬਰਿਕਟਿੰਗ ਸਮੇਂ ਮਸ਼ੀਨਾਂ 'ਤੇ ਮਾੜੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਘਟਾਇਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਵਿਭਾਗ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਨਾੜ

ਦੀ ਸਾਂਭ-ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਤਕਨੀਕਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਲਈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰਚੱਲਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਸਾਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਮੁਹਿੰਮ ਚਲਾਈ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

ਭਾਵੇਂ ਰਾਜ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਪੂਰੇ ਰਾਜ ਵਿੱਚ ਬਚੀ-ਖੁਚੀ ਝੋਨੇ ਦੀ ਪਰਾਲੀ ਅਤੇ ਕਣਕ ਦੇ ਨਾੜ ਨੂੰ ਅੰਧਾ-ਧੁੰਦ ਸਾੜਨ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਗਾਉਣ ਲਈ ਅਕਤੂਬਰ 2013 ਵਿੱਚ ਨੋਟੀਫੀਕੇਸ਼ਨ ਜਾਰੀ ਕੀਤਾ ਸੀ; ਪਰ ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਨਾਲ ਕੇਵਲ ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾ ਕੇ ਹੀ ਨਹੀਂ ਨਜਿੱਠਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਸਾਲ 2014 ਵਿੱਚ ਪਰਾਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਾਰੇ ਇੱਕ ਨੀਤੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਇਸ ਦੀ ਸੁਚੱਜੀ ਵਰਤੋਂ ਕਰਕੇ ਇਸ ਦੇ ਜਲਾਉਣ ਨਾਲ ਹੋ ਰਹੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਜਾ ਸਕੇ। ਇਸ ਨੀਤੀ ਨੂੰ ਲਾਗੂ ਕਰਨ ਲਈ ਢੁਕਵੀਂ ਕਾਰਜ-ਯੋਜਨਾ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਰਾਜਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਮੰਤਵ ਲਈ ਕੋਈ ਵਿੱਤੀ ਸਹਾਇਤਾ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ।

ਨੈਸ਼ਨਲ ਗਰੀਨ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨਲ ਨੇ ਪਰਾਲੀ ਸਾੜਨ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਹੱਲ ਲਈ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਲੋੜੀਂਦੀ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾਉਣ ਲਈ ਆਰਥਿਕ ਸਹਾਇਤਾ ਦੇਣ ਦੇ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਆਦੇਸ਼ਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਮਸ਼ੀਨਰੀ ਦੀ ਵੰਡ ਲਈ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਿੱਤੀ ਸਾਧਨਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ।

ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਦਾ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੰਢਣਸਾਰ ਹੱਲ ਲੱਭਣ ਲਈ ਸਾਰੀਆਂ ਸੰਬੰਧਤ ਧਿਰਾਂ ਭਾਵ ਕੇਂਦਰ ਸਰਕਾਰ, ਸੂਬਾਈ ਸਰਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਕੇ ਫ਼ਸਲਾਂ ਦੀ ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾਉਣ ਦੀ ਬਜਾਏ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸੰਭਾਲਣ ਲਈ ਉਪਰਾਲੇ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਜੋ ਸਵੱਛ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦੇ ਨਾਲ ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਸਿਹਤ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕੇ।

(ਚੋ: ਪੰ: ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ 24-10-2016 'ਚੋਂ ਧੰਨਵਾਦ ਸਹਿਤ !)

-੦-

ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੁਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਕੀਟ ਕੰਟਰੋਲ ਲਈ ਸਹਾਇਕ ਹੈ ਬਨਸਪਤੀ ਦੀ ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ

-ਡਾ. ਮਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਕੰਗ

ਜੈਵਿਕ ਮਲਚ ਬਨਸਪਤੀ ਦੀ ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ, ਸੁੱਕੇ ਘਾਹ, ਕੱਖ, ਫ਼ਸਲੀ ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ, ਪਰਾਲੀ, ਚੀਲ ਦੇ ਪੱਤੇ, ਦਰੱਖਤਾਂ ਦੇ ਸੱਕ ਦੇ ਟੋਟੇ, ਅਤੇ ਹੋਰ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਉਪਲਬਧ ਜੈਵਿਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮਲਚ ਪੌਦਿਆਂ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ, ਪਾਣੀ ਦਾ ਵਾਸ਼ਪੀਕਰਨ ਘਟਾਉਣ, ਜੜ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਠੰਢ ਕਾਰਨ ਜੰਮਣ ਤੋਂ ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਖੁਰਨ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ, ਵਿਛਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜੈਵਿਕ ਮਲਚਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਇੱਕ ਵਾਤਾਵਰਨ-ਪੱਖੀ ਰਸਾਇਣ-ਰਹਿਤ ਢੰਗ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਨਿਮਾਟੋਡ, ਨਦੀਨ ਅਤੇ ਕੀਟਾਂ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੀ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜੈਵਿਕ ਮਲਚਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਜੈਵਿਕ ਮਲਚਾਂ ਦੇ ਲਾਭ:-

ਜੈਵਿਕ ਮਲਚਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸ਼ਿਕਾਰਖੋਰ ਕੀਟਾਂ ਨੂੰ ਆਸਰਾ ਦੇਣ ਦਾ ਅਤੇ ਨਿਮਾਟੋਡ, ਨਦੀਨ ਅਤੇ ਕੀਟਾਂ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਦਾ ਇੱਕ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪੌਦਿਆਂ ਦੀ ਵਿਨਾਸ਼ਕਾਰੀ ਕੀਟਾਂ ਦਾ ਟਾਕਰਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਵਧਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਪੌਦਿਆਂ ਦੀ ਸਜੀਵਤਾ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦਾ ਜ਼ਮੀਨੀ ਪਾਣੀ ਕਾਇਮ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜੈਵਿਕ ਮਲਚਾਂ ਤੋਂ ਗੰਡੋਇਆਂ ਨੂੰ ਰਹਿਣ ਲਈ ਥਾਂ ਮਿਲਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਗੁਣਵੱਤਾ ਵਧਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਖੁੱਡੇ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿੱਚ ਹਵਾ ਦੀ ਆਵਾਜਾਈ ਵਧਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਜੈਵਿਕ ਮਲਚਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਬਨਸਪਤੀ ਖਾਦ ਅਤੇ ਪਰਾਲੀ, ਪੌਦਿਆਂ ਦੇ ਵਧਣ-ਫੁੱਲਣ ਲਈ ਖੁਰਾਕੀ ਤੱਤਾਂ ਨੂੰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਛੱਡਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦਗਾਰ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਭੌਤਿਕ ਅਤੇ ਰਸਾਇਣਿਕ ਲੱਛਣਾਂ ਵਿੱਚ ਉੱਨਤੀ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਖੇਤਰਾਂ ਵਿੱਚ, ਖੋਜ ਨੇ ਦਰਸਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਸਟਰਾਬੇਰੀ ਲੂਸਣ, ਸਫੈਦ ਲੂਸਣ, ਪੀਲਾ ਮਿੱਠਾ ਲੂਸਣ, ਬਰਸੀਮ ਆਦਿ ਤੋਂ ਬਣੀਆਂ ਮਲਚਾਂ ਨਾਲ ਮੱਕੜੀਆਂ, ਸੋਇਆਬੀਨ ਜੁੰਮੀਆਂ (aphids), ਯੂਰਪੀਅਨ ਮੱਖੀ ਤਣਾ ਛੇਦਕ ਅਤੇ ਹੋਰ ਤਿੱਤਲੀ ਵਰਗ ਦੇ ਕੀਟਾਂ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਜਿੱਥੇ ਜੀਵਤ ਮਲਚਾਂ ਸ਼ਿਕਾਰਯੋਗ ਕੀਟਾਂ ਦੇ ਜਿਊਣ ਲਈ ਸਰੋਤ ਬਣ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਉੱਥੇ ਨਿਰਜਿੰਦ ਕਵਰ-ਫਸਲਾਂ ਤੋਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀਆਂ ਮਲਚਾਂ ਵੀ ਲਾਭਦਾਇਕ ਸਿੱਧ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਕਵਰ-ਫਸਲਾਂ ਉਹ ਹਨ ਜੋ ਵਿਕਰੀ ਦੀ ਬਜਾਏ ਅਗਲੀ ਨਕਦੀ-ਫਸਲ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਉਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਮਕਸਦ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਖੋਰ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਹਰੀ-ਖਾਦ ਦਾ ਕੰਮ ਵੀ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿੱਚ ਵਾਹ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਰਾਈ, ਜੌਂ, ਲੁਪਨ, ਵਾਲਦਾਰ ਵੈੱਚ (vetch), ਕਿਰਮਚੀ ਰੰਗਾ ਲੂਸਣ ਵਰਗੀਆਂ ਹਾੜੀ ਦੀਆਂ ਕਵਰ-ਫਸਲਾਂ ਅਤੇ ਮੁਰਗੀਖਾਨੇ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਈਆਂ ਮਲਚਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਈ ਕਿਸਮ ਦੇ ਕੀਟਾਂ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪੌਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜੂਆਂ, ਲੀਫ-ਹਾਪਰ, ਪੌਦਿਆਂ ਦੇ ਮਾਂਛਣੂ, ਥਰਿਪ (thrip) ਚੁਕੰਦਰ ਦਾ ਸੈਨਿਕ ਕੀੜਾ, ਡੱਬ-ਖੜਬਾ ਟੈਂਟ-ਵਰਗਾ ਰਸ-ਚੂਸਕ ਕੀੜਾ ਅਤੇ ਨਾਦਾਨ ਉੱਨਦਾਰ ਜੂਆਂ ਦੀ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੋਕਥਾਮ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਮਲਚਾਂ 'ਤੇ ਖਾਸ ਖੋਜ:-

ਡਾ: ਹਰਸਿਮਰਨ ਗਿੱਲ, ਜੋ ਕਿ ਪੰਜਾਬ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਵਿਦਿਆਰਥਣ ਹੈ, ਨੇ ਕੁਝ ਹੀ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਆਫ ਫਲੋਰੀਡਾ ਤੋਂ ਪੀ.ਐੱਚ.ਡੀ. ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਦੌਰਾਨ ਜੈਵਿਕ ਮਲਚਾਂ 'ਤੇ ਵਿਸਤਰਿਤ ਖੋਜ ਕੀਤੀ ਜੋ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਤੇ ਤਾਜ਼ਾ ਲੋਬੀਆ, ਸਣ, ਚਰ੍ਹੀ ਅਤੇ ਸੁੱਕੇ ਚੀਲ ਦੇ ਛਿਲਕੇ 'ਤੇ ਕੇਂਦਰਿਤ ਸੀ। ਇਸ ਖੋਜ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਲੱਭਤਾਂ ਇਹ ਸਨ:

- * ਤਾਜ਼ਾ ਸਣ ਤੋਂ ਬਣੀ ਮਲਚ ਨਾਲ ਫਲੀਦਾਰ ਪੌਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਛੁਟੇਰੇ ਮੱਕੀ-ਤਣਾ ਛੇਦਕ ਕੀਟ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਖੇਤਰ ਘਟਾਇਆ ਗਿਆ।
- * ਸਣ, ਚਰ੍ਹੀ ਅਤੇ ਚੀਲ ਦੇ ਸੱਕ ਤੋਂ ਬਣਾਈਆਂ ਮਲਚਾਂ ਨਾਲ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਅਤੇ ਫੁੱਲਦਾਰ ਪੌਦਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜੜ੍ਹ-ਗੰਡ ਨਿਮਾਟੋਡ ਅਤੇ ਕਈ ਘਾਹ ਨਸਲ ਦੇ ਅਤੇ ਚੌੜੇ ਪੱਤਿਆਂ ਵਾਲੇ ਨਦੀਨ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੰਟਰੋਲ ਕੀਤੇ ਗਏ।
- * ਮਲਚਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਰੀੜ੍ਹੀਠ ਜੀਵਾਂ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਖੰਡਿਤ, ਜੁੜੇ ਪੈਰਾਂ ਵਾਲੇ ਜੰਤੂ- (arthropods) 'ਤੇ ਵਿਭਿੰਨ ਸੀ।
- * ਕੁਝ ਲੋਬੀਆ ਦੇ ਖੋਜ-ਪਲਾਂਟਾਂ ਵਿੱਚ, ਕੀੜੀਆਂ ਅਤੇ ਮੱਕੜੀਆਂ, ਜੋ ਕਿ ਕੀਟਾਂ ਦੀ ਜੈਵਿਕ-ਰੋਕਥਾਮ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਵਾਧਾ ਹੋਇਆ।

ਵਰਤਣ ਦੇ ਢੰਗ:-

ਡਾ: ਗਿੱਲ ਤੋਂ ਮਿਲੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਅਨੁਸਾਰ, ਮਲਚ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮਾਰਕਿਟ ਵਿੱਚ ਵੱਖਰੀਆਂ-ਵੱਖਰੀਆਂ ਮਲਚਾਂ ਉਪਲਬਧ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ-ਜੈਵਿਕ ਮਲਚ, ਰਸਾਇਣਿਕ ਮਲਚ (plastic polyethylene), ਰੰਗਦਾਰ ਮਲਚ, ਗੱਤਾ ਜਾਂ ਅਖਬਾਰ ਮਲਚ, ਪਰਾਲੀ ਮਲਚ, ਜੀਵਿਤ ਮਲਚ, ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ ਮਲਚ ਅਤੇ ਸ਼ੀਟ ਮਲਚ। ਜੈਵਿਕ ਮਲਚਾਂ, ਸੁੱਕੀਆਂ ਜਾਂ ਤਾਜ਼ਾ, ਕਈ ਢੰਗਾਂ ਨਾਲ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਮਲਚਾਂ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਵਾਹੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ, ਜਾਂ ਜਿੱਥੇ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੋਵੇ ਮਲਚ ਪਦਾਰਥ ਨੂੰ ਕੱਟ ਕੇ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਵਿਛਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਪੌਦਿਆਂ ਦੀ ਜੀਵਿਤ ਮਲਚ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਲੋਬੀਆ, ਸਣ, ਚਰ੍ਹੀ ਆਦਿ ਦੀ ਵਾਢੀ ਪੱਕਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਰਕੇ, ਵੱਢੇ ਹੋਏ ਜੈਵਿਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੇ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਟੁੱਕੜੇ ਪੌਦਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਵਿਛਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਡਾ: ਗਿੱਲ ਨੇ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਤਕਨੀਕ 'ਰਸੋਈ ਬਗੀਚੀ' ਜਾਂ ਛੋਟੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਵਰਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਧੀ ਵਪਾਰਕ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਅਪਣਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਮਜ਼ਦੂਰਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕੱਟੇ ਹੋਏ ਮਲਚ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਢੁਆਈ ਵੀ ਮਹਿੰਗੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਵਪਾਰਕ ਪੱਧਰ ਦੀ ਖੇਤੀ ਲਈ, ਮਲਚ ਫਸਲਾਂ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਫਲੀਦਾਰ ਫਸਲਾਂ ਜੋ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿੱਚ ਨਾਈਟਰੋਜਨ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ) ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਉਗਾਈਆਂ ਅਤੇ ਪੱਕਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ, ਜ਼ਮੀਨ ਅੰਦਰ ਵਾਹੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਜੈਵਿਕ ਪਦਾਰਥਾਂ ਨੂੰ ਵਰਤਣ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਤਰੀਕਾ ਹੈ 'ਕਵਰ ਫਸਲਾਂ'। ਅਜਿਹੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਮੁੱਖ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਉਪਜਾਊ-ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਬਣਤਰ ਵਧਾਉਣ, ਜ਼ਮੀਨਾਂ ਦੇ ਖੋਰ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਅਤੇ ਨਦੀਨਾਂ, ਕੀਟਾਂ, ਨਿਮਾਟੋਡਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਪੌਦਿਆਂ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਾਲੇ ਰੋਗਜਨਕ ਪਦਾਰਥਾਂ/ਕੀਟਾਣੂਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਬੀਜੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਫਸਲਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲਾਭਦਾਇਕ ਪ੍ਰਾਣੀਆਂ ਦੀ ਉੱਨਤੀ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਮਦਦ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਸੰਭਾਵੀ ਕਾਰਬਨ ਨੂੰ ਵਾਤਾਵਰਨ 'ਚੋਂ ਅਲੱਗ ਕਰਨ ਵਿੱਚ ਵੀ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ ਹਰੀ ਖਾਦ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਉਪਜਾਊ-ਸ਼ਕਤੀ ਵਧਾਉਣ ਲਈ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿੱਚ ਮਿਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਅਗਲੀ ਫਸਲ

ਲਈ ਛੋਟੇ ਅਤੇ ਵੱਡੇ ਤੱਤ ਉਪਲਬਧ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਭਾਵੇਂ ਜ਼ਮੀਨ ਨੂੰ ਸੰਨਮੀ ਛੱਡ ਕੇ ਵੀ ਨਿਮਾਣੇਡਾਂ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਪਰ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਨਾਲ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਖੋਰ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਵਧ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ।

ਅਮਰੀਕਾ ਦੇ ਦੱਖਣੀ-ਪੂਰਬੀ ਸੂਬਿਆਂ (ਫਲੋਰਿਡਾ ਆਦਿ) ਵਿੱਚ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਵਰ-ਫਸਲਾਂ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਅਪਣਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਨਿਮਨਲਿਖਤ ਫਸਲਾਂ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਭਾਰਤ ਦੇ ਕਈ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਉਗਾਈਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਅਤੇ ਮਲਚ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ: ਲੋਬੀਆ, ਚਰ੍ਹੀ, ਸਣ, ਗੋਂਦਾ, ਜੋਆਇੰਟ-ਵੈੱਚ ਵੈਲਵਟਬੀਨ, ਤਿੱਲ, ਘਾਹ, ਰਾਈ, ਜੌਂ, ਕਿਰਮਚੀ ਲੂਸਣ, ਵੈੱਚ, ਅਤੇ ਲੂਪਨ। ਹੁਣ ਫਲੀਦਾਰ ਫਸਲਾਂ ਨੂੰ ਕਵਰ-ਫਸਲਾਂ ਵਜੋਂ ਵਰਤਣ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਅਗਲੀਆਂ ਫਸਲਾਂ ਲਈ ਨਾਈਟਰੋਜਨ ਛੱਡ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਉੱਚ ਕਵਾਲਟੀ ਦਾ ਚਾਰਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

ਧਿਆਨਯੋਗ ਨੁਕਤੇ:-

ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਵਰਤਣ ਵਾਲੀ ਮਲਚ ਨਦੀਨ-ਰਹਿਤ ਹੋਣੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਕੁਝ ਮਲਚਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਘਾਹ ਅਤੇ ਘਾਹ ਦੇ ਟੁੱਕੜੇ ਨਦੀਨਾਂ ਦਾ ਸੋਮਾ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਨਦੀਨ ਫੈਲਾ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਮਲਚਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਘੋਗੇ ਅਤੇ ਹੋਰ ਹੌਲੀ ਚੱਲਣ ਵਾਲੇ, ਪਰਤਦਾਰ (ਪੇਪੜੀਦਾਰ) ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਧ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਖਾਸ ਤੌਰ 'ਤੇ ਬਾਗਾਂ ਵਿੱਚ ਜਿੱਥੇ ਉਹ ਨਵੇਂ ਰਸਪੂਰਨ ਪੌਦਿਆਂ ਨੂੰ ਖਾਂਦੇ ਹਨ। ਚੀਲ ਦੇ ਪੱਤਿਆਂ ਦੀ ਮਲਚ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਅੱਗ ਲੱਗਣ ਦਾ ਖਤਰਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਗਿੱਲੀਆਂ ਜੈਵਿਕ ਮਲਚਾਂ ਨਾਲ ਪੌਦਿਆਂ ਨੂੰ ਗਲਣ ਰੋਗ (damping-off) ਵਰਗੀਆਂ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਲੱਗ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਜੇ ਸਹੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾਣ ਤਾਂ ਮਲਚਾਂ ਕੀਟਾਂ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਲਈ ਬਹੁਤ ਸਸਤੀਆਂ, ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ-ਪੱਖੀ ਸਿੱਧ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਕੀਟ, ਨਦੀਨ ਅਤੇ ਬਿਮਾਰੀ-ਰਹਿਤ ਮਲਚ ਬਣਾਉਣ ਲਈ, ਮਲਚ ਪਦਾਰਥ ਨੂੰ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਪਲਟਾਉਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਮਲਚ ਤਕਨੀਕ ਦੀ ਲੋੜ ਕਿਉਂ?

ਭਾਰਤ ਵਿਸ਼ਵ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਤ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵਾਤਾਵਰਨ-ਸੁਰੱਖਿਅਕ ਢੰਗਾਂ (ਜਿਵੇਂ ਕਿ

ਕੀਟਾਂ ਦੀ ਰੋਕਥਾਮ ਲਈ ਜੈਵਿਕ ਮਲਚਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ) ਵੱਲ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਜੈਵਿਕ ਮਲਚਾਂ ਰਸਾਇਣ ਅਤੇ ਕੀਟਨਾਸ਼ਕ- ਆਧਾਰਤ ਕੀਟ-ਪ੍ਰਬੰਧਾਂ ਦਾ ਇਕ ਸਸਤਾ ਬਦਲ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਧੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ, ਕੀਟਨਾਸ਼ਕਾਂ ਦੇ ਖਤਰਿਆਂ ਅਤੇ ਜ਼ਹਿਰੀਲੀ ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਨੂੰ ਘਟਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਕਨੀਕ ਨੂੰ ਅਮਲ ਵਿੱਚ ਲਿਆਉਣ ਅਤੇ ਲਾਹੇਵੰਦ ਬਣਾਉਣ ਲਈ, ਸਰਕਾਰੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਅਤੇ ਕਿਸਾਨ ਪੱਧਰਾਂ 'ਤੇ ਠੋਸ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਪ੍ਰਸਾਰ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰੋਗਰਾਮਾਂ ਵਿੱਚ ਜੈਵਿਕ ਮਲਚਾਂ ਬਾਰੇ ਚਰਚਾ ਕਰਨੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਮਲਚਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਥਾਨਕ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਕਿਸਮ, ਮੌਸਮ, ਕੀਟ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵਿੰਭਨਤਾ ਦਾ ਜਾਇਜ਼ਾ ਲੈਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੀ ਮਾਲੀ ਸਹਾਇਤਾ (ਅਨਦਾਨ ਅਤੇ ਮੁੱਢਲੇ ਖਰਚਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਾਂਝੀਵਾਲਤਾ) ਦੀ ਲੋੜ ਹੋਵੇਗੀ।

ਸਾਬਕਾ ਵਾਈਸ-ਚਾਂਸਲਰ, ਪੰਜਾਬ

ਐਗਰੀਕਲਚਰਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਲੁਧਿਆਣਾ।

ਮੋ: 94177-19993

(ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅਜੀਤ ਅਖ਼ਬਾਰ 01-05-2014 'ਚੋਂ ਧੰਨਵਾਦ ਸਹਿਤ !)

-0-

ਮੈਂ ਪਰਾਲੀ ਦਾ ਧੂੰਆਂ ਬੋਲਦਾ ਹਾਂ

ਮੈਂ ਪਰਾਲੀ ਦਾ ਧੂੰਆਂ ਬੋਲਦਾ ਹਾਂ । ਮੈਂ ਕੁਦਰਤੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੈਦਾ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਸਗੋਂ ਮੈਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਨੇ ਹੀ ਪੈਦਾ ਕੀਤਾ ਹੈ । ਭਾਵੇਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵੱਲੋਂ ਪੈਦਾ ਕੀਤੇ ਮੇਰੇ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਰੂਪ ਹਨ; ਜਿਵੇਂ ਬੀੜੀ, ਸਿਗਰਟ ਦਾ ਧੂੰਆਂ, ਭੱਠਿਆਂ, ਫ਼ੈਕਟਰੀਆਂ ਆਦਿ ਦਾ ਧੂੰਆਂ; ਮੇਰੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੂਪਾਂ 'ਤੇ ਕੁਝ ਪਾਬੰਦੀਆਂ ਲਗਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ ਬੀੜੀ, ਸਿਗਰਟ, ਪੈਕਟ 'ਤੇ ਸਿਹਤ ਲਈ ਹਾਨੀਕਾਰਕ ਦੀ ਚੇਤਾਵਨੀ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਕੁਝ ਜਨਤਕ ਖੇਤਰਾਂ 'ਤੇ ਮੇਰੇ ਇਸ ਧੂੰਏਂ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਸੁੱਧਤਾ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਭੱਠਿਆਂ, ਫ਼ੈਕਟਰੀਆਂ ਆਦਿ ਦੇ ਮੇਰੇ ਧੂੰਏਂ, 'ਤੇ ਵੀ ਕੁਝ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਕੰਟਰੋਲ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਲਗਾਈਆਂ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਮੇਰਾ ਪਰਾਲੀ ਰੂਪੀ ਧੂੰਆਂ ਮੇਰੇ ਉਪਰੋਕਤ ਰੂਪਾਂ ਵਾਂਗ ਕਿਸੇ ਬੰਦਸ਼ ਅਧੀਨ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਸਗੋਂ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਰਹਿਤ ਹੈ । ਮੇਰੇ ਇਸ ਰੂਪ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖੀ ਸਰੀਰ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਕੋਈ ਰੁਕਾਵਟ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਮੈਂ ਪੂਰੀ ਬੇਸ਼ਰਮੀ ਅਤੇ ਧੱਕੇ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਸਰੀਰ ਅੰਦਰ ਜਾਂਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਸ਼ਰੇਆਮ ਉਸ ਦੀ ਸਿਹਤ ਨਾਲ ਖਿਲਵਾੜ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਜਿਹੜੇ ਮਨੁੱਖ ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਦੇ ਰੋਂਦੇ ਨਹੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਪੈ ਕੇ ਰੋਣ ਲਈ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ । ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪੂਰੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਫੈਲ ਕੇ ਬਿਨਾਂ ਕੁਦਰਤੀ ਬੱਦਲਾਂ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਇਸ ਰੂਪ ਨਾਲ ਨਕਲੀ ਬੱਦਲ ਇਹੋ ਬਣਾ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਸੂਰਜ, ਤਾਰੇ ਚੰਦ ਨੂੰ ਵੀ ਲੋਪ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੇਰੇ ਇਸ ਰੂਪ ਨਾਲ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਨਫ਼ਰਤ ਕਰਦੇ ਹਨ; ਪਰੰਤੂ ਮੈਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਸ ਕੋਈ ਵੀ ਚਾਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਇਸ ਰੂਪ ਦੇ ਦੁਰਪ੍ਰਭਾਵ ਬਾਰੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਲੇਖਕ ਵਿਦਵਾਨ ਡਾਕਟਰ ਆਦਿ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਲਿਖ ਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਵੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਅਪੀਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰੰਤੂ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਫ਼ਾਇਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਪ੍ਰਚਾਰ/ਅਪੀਲਾਂ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇਤਾ ਦੇ ਭਾਸ਼ਣ ਵਾਂਗੂ ਇਕ ਕੰਨ ਵਿੱਚੋਂ ਪਾ ਕੇ ਦੂਜੇ ਕੰਨ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਇਸ ਪ੍ਰਚਾਰ/ਅਪੀਲ 'ਤੇ ਕੋਈ ਅਮਲ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਅੰਦਰ ਰਾਕਸ਼ਾਂ ਵਾਂਗੂ ਭਿਆਨਕ ਹਾਸਾ ਹੱਸਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਬਿਨਾਂ ਕਿਸੇ ਡਰ ਤੋਂ ਅਗਲੀ ਵਾਰ ਫਿਰ ਆਪਣਾ ਭਿਆਨਕ ਰੂਪ ਲੈ ਕੇ ਆ ਜਾਂਦਾ

ਹਾਂ । ਹੁਣ ਮੈਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਤਰਸ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਸਾਰੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲ ਜਾਓ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਦੁਰਪ੍ਰਭਾਵ ਨਤੀਜਿਆਂ ਬਾਰੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਾਗ੍ਰਿਤ ਕਰੋ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਹ ਵੀ ਸਮਝਾਓ ਕਿ ਇਸ ਦਾ ਤੁਹਾਡੇ ਸਰੀਰ ਉੱਪਰ ਵੀ ਦੁਰ-ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੈ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਅੱਗ ਲਗਾਉਣ ਨਾਲ ਧਰਤੀ ਦੀ ਕਿੰਨੀ ਉਪਜਾਊ-ਸ਼ਕਤੀ ਨਸ਼ਟ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਵੀ ਦਿਓ। ਇਸ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਸਾੜਨ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਇਸ ਦੀ ਯੋਗ ਵਰਤੋਂ, ਜਿਵੇਂ ਬਿਜਲੀ ਆਦਿ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸੁਝਾਅ ਦਿਓ। ਜੇਕਰ ਤੁਹਾਡੇ ਵੱਲੋਂ ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਕਾਫ਼ੀ ਹੱਦ ਤਕ ਪਰਾਲੀ ਸਾੜਨ ਦੀ ਪਿਰਤ ਨੂੰ ਠੱਲ੍ਹ ਪਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਇਸ ਭਿਆਨਕ ਰੂਪ ਦਾ ਖ਼ਾਤਮਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਆਓ ਸਾਰੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਇਸ ਸੰਬੰਧੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰੀਏ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਸੁੱਧ ਰੱਖਣ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇਈਏ ।

ਸੁਰਿੰਦਰ ਸ਼ਰਮਾ 'ਮਾਣੁੱਕੇ ਗਿੱਲ'

ਸੰਪਰਕ : 88723-21000

(ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ, 21 ਨਵੰਬਰ, 2013 ਵਿੱਚੋਂ ਧੰਨਵਾਦ ਸਹਿਤ !)

-0-

ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਅੱਗ ਨਾ ਲਾਓ ਕੁਦਰਤੀ ਸੋਮੇ ਬਚਾਓ

-ਡਾ: ਬਲਦੇਵ ਸਿੰਘ ਢਿੱਲੋਂ

ਕਣਕ-ਝੋਨਾ ਫ਼ਸਲੀ ਚੱਕਰ ਕਾਰਨ ਝੋਨੇ ਦੀ ਕਟਾਈ ਕੰਬਾਈਨ ਹਾਰਵੈਸਟਰ ਨਾਲ ਕਰਨਾ ਲੋੜ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਇਸ ਕਟਾਈ ਨਾਲ ਕਾਫ਼ੀ ਪਰਾਲੀ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਬੀਜੇ ਜਾਂਦੇ 25 ਲੱਖ ਹੈਕਟੇਅਰ ਰਕਬੇ ਵਿੱਚੋਂ ਲਗਪਗ 21 ਮਿਲੀਅਨ ਟਨ ਪਰਾਲੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅੰਦਰ-ਅੰਦਰ ਕਣਕ ਦੀ ਬਿਜਾਈ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ ਕਾਰਨ ਕੁੱਲ ਪਰਾਲੀ ਵਿੱਚੋਂ ਲਗਪਗ 55% ਪਰਾਲੀ ਅੱਗ ਦੀ ਭੇਟ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਕੀ ਨੁਕਸਾਨ ਹੈ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾਉਣ ਦਾ :

ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਕਾਰਬਨ ਡਾਈਆਕਸਾਈਡ, ਕਾਰਬਨ ਮੋਨੋਆਕਸਾਈਡ, ਮੀਥੇਨ, ਨਾਈਟਰੋਸਾਕਸਾਈਡ ਵਰਗੀਆਂ ਗੈਸਾਂ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾਉਣ ਨਾਲ ਚੰਗੇ ਖੁਰਾਕੀ ਤੱਤ ਅਤੇ ਕੁਦਰਤੀ ਸੋਮੇ ਵੀ ਸੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਜੋ ਮਗਰੋਂ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਉਪਜਾਊ-ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਢਾਹ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਝੋਨੇ ਦੇ ਕਾਸ਼ਤਕਾਰੀ ਅਤੇ ਕਟਾਈ ਉਪਰੰਤ ਸੋਮਿਆਂ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਵਧੇਰੇ ਧਿਆਨ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤਾਂ ਜੋ ਕਣਕ-ਝੋਨਾ ਫ਼ਸਲ ਚੱਕਰ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਫ਼ਸਲਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਨੁਕਸਾਨ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗਣ ਨਾਲ ਧੂੰਏਂ ਦਾ ਗੁਬਾਰ ਜਿੱਥੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਪਲੀਤ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉੱਥੇ ਵੱਸੋਂ ਦੀ ਸਿਹਤ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਕੀ ਕਰੀਏ ?

ਭਾਵੇਂ ਕਿਸਾਨ ਭਰਾ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾਉਣ ਦੇ ਨੁਕਸਾਨ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿੱਚ ਵਿਗਾੜ ਅਤੇ ਬਾਕੀ ਨੁਕਸਾਨ ਤੋਂ ਵਾਕਿਫ਼ ਹਨ ਪਰ ਉਹ ਕਣਕ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਖੇਤ ਦੀ ਪਰਾਲੀ ਅਤੇ ਝੋਨੇ ਦੇ ਮੁੱਢਾਂ ਦਾ ਕੀ ਕਰਨ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿੱਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਪੰਜਾਬ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੇ ਝੋਨੇ ਦੀ ਪਰਾਲੀ ਖੇਤਾਂ 'ਚ ਹੀ ਵਾਹੁਣ ਬਾਰੇ ਤਕਨੀਕ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਕਨੀਕ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਜਿੱਥੇ ਪਰਾਲੀ ਦੀ ਸੁਯੋਗ ਵਰਤੋਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉੱਥੇ ਧਰਤੀ ਦੀ ਸਿਹਤ ਵੀ ਸੁਧਰਦੀ ਹੈ। ਪਾਣੀ ਦੀ ਵੀ ਬੱਚਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਰਾਲੀ ਸੰਭਾਲਣ ਦੇ ਤਿੰਨ ਤਰੀਕੇ ਸੁਝਾਏ ਗਏ ਹਨ। ਪਹਿਲਾ ਤਰੀਕਾ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਵੱਤਰ ਸੰਭਾਲਣ ਲਈ ਖੇਤ 'ਚ

ਵਿਛਾਉਣਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਢੰਗ ਇਸ ਨੂੰ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਤਵੀਆਂ ਨਾਲ ਕੁਤਰ ਕੇ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਹੀ ਵਾਹੁਣਾ ਹੈ ਅਤੇ ਤੀਸਰਾ ਢੰਗ ਤਰੀਕਾ ਇਸ ਪਰਾਲੀ ਦੀਆਂ ਗੰਢਾਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਗੱਤਾ ਬਣਾਉਣ, ਬਿਜਲੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ, ਕੰਪੋਸਟ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਚਾਰੇ ਪੱਖੋਂ ਬੁੜ ਮਾਰੇ ਸੂਬਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪਰਾਲੀ ਦੀਆਂ ਗੰਢਾਂ ਭੇਜਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕਿਸਾਨ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਹਦਾਇਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾ ਕੇ ਸਾੜਨ ਦੀ ਥਾਂ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਸਿਹਤ ਸੰਭਾਲਣ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਪਰਦੂਸ਼ਣ ਹਟਾਉਣ ਲਈ ਯਤਨਸ਼ੀਲ ਹੋਣ।

ਅਜਿਹਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਢੰਗ ਵਰਤੋ :

***ਝੋਨੇ ਦੇ ਵੱਢ ਵਿੱਚ ਕਣਕ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਲਈ ਹੈਪੀਸੀਡਰ ਵਰਤੋ :**

ਝੋਨੇ ਦੇ ਵੱਢ ਵਿੱਚ ਕਣਕ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਲਈ ਹੈਪੀਸੀਡਰ ਮਸ਼ੀਨ ਬਹੁਤ ਕਾਰਗਰ ਸਾਬਤ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਕਣਕ ਦੀ ਬੀਜਾਈ ਵੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਪਈ ਪਰਾਲੀ ਨਦੀਨਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉ ਅਤੇ ਵੱਤਰ ਸੰਭਾਲਣ ਲਈ ਮਦਦਗਾਰ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹੈਪੀਸੀਡਰ ਅਜਿਹੀ ਮਸ਼ੀਨ ਹੈ ਜੋ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਕੁਤਰ ਕੇ ਸੁੱਟੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਕਣਕ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਵੀ ਨਾਲੋਂ ਨਾਲ ਕਰੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾ ਕੇ ਸਾੜਨ ਦੀ ਕੁਰੀਤੀ ਤੋਂ ਬਚਣ ਲਈ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਇਸ ਮਸ਼ੀਨ ਨਾਲ ਕਾਸ਼ਤ ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹ ਦੇ ਰਹੀ ਹੈ। ਹੈਪੀਸੀਡਰ ਨਾਲ ਰਵਾਇਤੀ ਕਾਸ਼ਤ ਨਾਲੋਂ ਕਣਕ-ਬੀਜਾਈ ਖਰਚਾ 50 ਤੋਂ 60% ਘੱਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹੈਪੀਸੀਡਰ ਨਾਲ ਬੀਜੀ ਕਣਕ ਦਾ ਦੂਜਾ ਲਾਭ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਣਕ ਦੀ ਫ਼ਸਲ ਵਿੱਚ ਨਦੀਨ ਵੀ 60 ਤੋਂ 70% ਘੱਟ ਉੱਗਦੇ ਹਨ। ਬੀਜਾਈ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲਾਉਣ ਵਾਲੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਬੱਚਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਧਰਤੀ ਵਿੱਚ ਖੁਰਾਕੀ ਅਤੇ ਜੈਵਿਕ ਸੁਧਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਸਾੜਨ ਤੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ ਧੂੰਏਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਨਾਲ ਸੁਖ ਦਾ ਸਾਹ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਸੁਥਰਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਵੱਲੋਂ ਹੁਣ ਇਹ ਵੀ ਯਤਨ ਜਾਰੀ ਹਨ ਕਿ ਹੈਪੀਸੀਡਰ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ੩੫ ਹਾਰਸ-ਪਾਵਰ ਵਾਲੇ ਟਰੈਕਟਰਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਯਕੀਨੀ ਬਣਾਈ ਜਾ ਸਕੇ। ਪੰਜਾਬ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਨੇ ਹੈਪੀਸੀਡਰ ਨਾਲ ਕਣਕ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਮਸ਼ੀਨ ਦੀ ਪਰਖ ਮੁੰਗੀ ਕੱਟਣ ਲਈ ਵੀ ਕੀਤੀ ਜਾ ਚੁੱਕੀ ਹੈ।

***ਪਰਾਲੀ ਕੁਤਰਨ ਵਾਲੀ ਮਸ਼ੀਨ :**

ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਕੁਤਰ ਕੇ ਜ਼ਮੀਨ 'ਚ ਵਾਹੁਣ ਲਈ ਇਕ ਮਸ਼ੀਨ ਵਿਕਸਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਖੇਤ 'ਚ ਪਈ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਇਹ ਇਕੋ ਵੇਲੇ ਕੁਤਰ

ਕੇ ਖੇਤ 'ਚ ਵਿਛਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਕ ਦਿਨ ਅੰਦਰ ਲਗਭਗ 6 ਤੋਂ 8 ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ 'ਚ ਇਹ ਮਸ਼ੀਨ ਕਣਕ ਬੀਜ ਦੇਂਦੀ ਹੈ। ਰੋਟਾਵੇਟਰ ਜਾਂ ਡਿਸਕ ਹੈਰੋ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਵਾਹ ਕੇ ਇਹ ਕੁਤਰੀ ਹੋਈ ਪਰਾਲੀ ਜ਼ਮੀਨ 'ਚ ਗਾਲੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਸਟਰਿਪ-ਟਿਲ-ਡਰਿੱਲ ਜਾਂ ਬਗੈਰ ਵਹਾਈ ਜਾਂ ਰਵਾਇਤੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਦੋ ਹਫ਼ਤੇ ਬਾਅਦ ਇਸ ਖੇਤ 'ਚ ਕਣਕ ਬੀਜੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

* ਪਰਾਲੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਬੇਲਰ :

ਵਾਤਾਵਰਨ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਪਰਾਲੀ ਇਕੱਠੀ ਕਰਕੇ ਚੌਕਸ ਜਾਂ ਗੋਲ ਪੂਲੇ ਬੰਨ੍ਹਣ ਵਾਲਾ ਬੇਲਰ ਇਕ ਹੋਰ ਮਸ਼ੀਨ ਹੈ। ਇਹ ਬੇਲਰ ਮਸ਼ੀਨ ਨਾਲ 15 ਤੋਂ 30 ਕਿਲੋ ਵਜ਼ਨ ਵਾਲੀਆਂ ਪਰਾਲੀ ਦੀਆਂ 200 ਤੋਂ 250 ਜਾਂ 400 ਤੋਂ 450 ਗੰਢਾਂ ਬੰਨ੍ਹੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਸ ਪਰਾਲੀ 'ਚ ਸਿੱਲ੍ਹੂ ਅਤੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਵੱਤਰ 'ਤੇ ਵੀ ਨਿਰਭਰ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਪਰਾਲੀ ਦੀਆਂ ਇਹ ਗੰਢਾਂ ਗੱਤਾ ਬਣਾਉਣ, ਬਰਿੱਕਟਾਂ ਬਣਾਉਣ, ਕੰਪੋਸਟ ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਜਾਂ ਬਿਜਲੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਵਰਤੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ।

* ਖੇਤਾਂ 'ਚ ਪਰਾਲੀ ਗਾਲਣਾ :

ਕਣਕ ਦੀ ਰਵਾਇਤੀ ਕਾਸ਼ਤ ਲਈ ਸਿਫ਼ਾਰਸ਼ ਕੀਤੀ ਨਾਈਟਰੋਜਨ ਖਾਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਖੇਤਾਂ 'ਚ ਪਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਜਿੱਥੇ ਪਰਾਲੀ ਖੇਤ 'ਚ ਵਾਹੀ ਗਈ ਹੈ। ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਭੌਤਿਕ, ਰਸਾਇਣਿਕ ਅਤੇ ਜੈਵਿਕ ਵਿਕਾਸ ਲਈ ਇਹ ਪਰਾਲੀ ਬੜੀ ਲਾਭਕਾਰੀ ਸਾਬਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਿਛਲੇ ੧੧ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੇ ਤਜਰਬੇ ਇਹੀ ਦੱਸਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਪਰਾਲੀ ਖੇਤ ਲਈ ਗੁਣਕਾਰੀ ਹੈ।

* ਪਰਾਲੀ ਤੋਂ ਕੰਪੋਸਟ ਤਿਆਰ ਕਰੋ :

ਪੰਜਾਬ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਇਸ ਗੱਲ 'ਤੇ ਵੀ ਖੋਜ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ ਕਿ ਪਸ਼ੂਆਂ ਹੇਠ ਸਿਆਲਾਂ 'ਚ ਸੁੱਕ ਪਾਉਣ ਲਈ ਕੁਤਰੀ ਪਰਾਲੀ ਵਰਤ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਖੁੰਬਾਂ ਦੀ ਕਾਸ਼ਤ ਵਾਸਤੇ ਕੰਪੋਸਟ ਵੀ ਗੁਣਕਾਰੀ ਹੈ। ਕੁਤਰੀ ਪਰਾਲੀ 'ਚ ਤੂੜੀ ਮਿਲਾ ਕੇ ਬਟਨ ਖੁੰਬਾਂ ਲਈ ਕੰਪੋਸਟ ਤਿਆਰ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।

* ਬਿਜਲੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪਰਾਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ :

ਬਿਜਲੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪਰਾਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਾਰੇ ਪਰਖ ਤਜਰਬੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਚੰਗੇ ਨਤੀਜੇ ਮਿਲੇ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਗੁਣਾਂ ਕਾਰਨ ਪਰਾਲੀ

ਨੂੰ ਭੱਠੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬਾਲ ਕੇ ਵਧੇਰੇ ਊਰਜਾ ਹਾਸਲ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਢੰਗ ਤਰੀਕਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਨਾਲ ਤੁਸੀਂ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾਉਣ ਤੋਂ ਬਚਾਅ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹੋ। ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਭਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੈਪੀਸੀਡਰ ਤੇ ਹੋਰ ਕਾਸ਼ਤਕਾਰੀ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਖਰੀਦ ਕੇ ਛੋਟੇ ਕਿਸਾਨ ਵੀ ਲਾਭ ਉਠਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਕਦੇ ਨਾ ਭੁੱਲੋ ਕਿ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾਉਣ ਨਾਲ ਜਿੱਥੇ ਅਸੀਂ ਕੁਦਰਤੀ ਸੋਮਿਆਂ ਦਾ ਘਾਣ ਕਰਦੇ ਹਾਂ ਉੱਥੇ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸੱਦਾ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ। ਪਰਾਲੀ ਦੇ ਕੌੜੇ-ਕੁਸੈਲੇ ਪੂੰਝੇ ਕਾਰਨ ਕਈ ਬੇਕਸੂਰ ਵੀਰ ਭੈਣਾਂ ਸੜਕ ਹਾਦਸਿਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਲਈ ਐਤਕੀ ਸਾਵਧਾਨ ਹੋਈਏ। ਖੁਦ ਨੂੰ ਅਨੁਸ਼ਾਸਨ ਵਿੱਚ ਲਿਆਈਏ ਤਾਂ ਜੋ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਵਿਧਾਨਕ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਕੇ ਇਸ ਕੁਰੀਤੀ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਕਾਨੂੰਨ ਵਾਲਾ ਬਲ ਪ੍ਰਯੋਗ ਨਾ ਕਰਨਾ ਪਵੇ।

ਵਾਈਸ-ਚਾਂਸਲਰ, ਪੰਜਾਬ ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲੁਧਿਆਣਾ।
(ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅਜੀਤ 6 ਅਕਤੂਬਰ, 2011 ਵਿੱਚੋਂ ਧੰਨਵਾਦ ਸਹਿਤ !)

-O-

ਝੋਨੇ ਦੀ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਸਾੜਨ ਦੇ ਖਤਰਨਾਕ ਨਤੀਜੇ-ਕਾਨੂੰਨ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ

ਖੇਤੀ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਮਾਹਿਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਰੋਕੇ ਜਾਣ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਝੋਨੇ ਦੀ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਸਾੜਣ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਣ 'ਤੇ ਬੇਹੱਦ ਮਾੜਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਵੀ ਵਧ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਨਾਲ ਖੇਤੀ ਵਿਗਿਆਨੀ, ਵਾਤਾਵਰਣ ਮਾਹਿਰ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਮਾਹਿਰ ਇਸ ਵਧ ਰਹੇ ਰੁਝਾਨ ਤੋਂ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲੇ ਭਿਆਨਕ ਸਿੱਟਿਆਂ ਦਾ ਕਿਆਸ ਕਰਕੇ ਚਿੰਤਾਤੁਰ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਹ ਚਿੰਤਾ ਸੁਭਾਵਕ ਵੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਵੱਢ 'ਚ ਝੋਨੇ ਦੀ ਪਰਾਲੀ ਸਾੜਨ ਕਰਕੇ ਵਾਤਾਵਰਣ 'ਚ 70 ਫੀਸਦੀ ਕਾਰਬਨਡਾਇਆਕਸਾਈਡ, 0.66 ਫੀਸਦੀ ਮੀਥੇਨ ਤੇ 2.09 ਫੀਸਦੀ ਨਾਈਟਰਸ-ਆਕਸਾਈਡ ਘੁਲ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪਹਿਲੀਆਂ ਦੋ ਗੈਸਾਂ ਦਾ 100 ਸਾਲਾਂ ਤਕ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਾਯੂਮੰਡਲ 'ਚ ਅਸਰ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਿ ਨਾਈਟਰਸ-ਆਕਸਾਈਡ ਦਾ ਅਸਰ 170 ਸਾਲ ਤਕ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਵਾਯੂਮੰਡਲ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੈਸਾਂ ਦਾ ਹੋ ਰਿਹਾ ਵਾਧਾ ਓਜ਼ੋਨ ਪਰਤ ਦੇ ਵਧ ਰਹੇ ਸੁਰਾਖ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਹੋ ਰਹੇ ਯਤਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਕਾਮਯਾਬ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਿਹਤ ਮਾਹਿਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੈਸਾਂ ਦੇ ਰਲਣ ਕਰਕੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ ਪਸ਼ੂ-ਪੰਛੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸਾਹ ਲੈਣ 'ਚ ਭਾਰੀ ਤਕਲੀਫ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬਨਸਪਤੀ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਰਕੇ ਮੁਰਝਾ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਧੂੰਆਂ ਤੇ ਇਸ 'ਚ ਰਲੀਆਂ ਗੈਸਾਂ ਅੰਦਰ ਜਾਣ ਕਰਕੇ ਦਮਾ ਤੇ ਦਿਲ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅੱਖਾਂ 'ਚ ਪੈ ਰਿਹਾ ਵਿਸ਼ੈਲਾ ਧੂੰਆਂ ਅੱਖਾਂ ਦੀਆਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਵੀ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਚਮੜੀ ਰੋਗ ਦੇ ਮਾਹਿਰ ਵਧ ਰਹੇ ਚਮੜੀ ਰੋਗਾਂ ਦਾ ਕਾਰਨ ਵਾਤਾਵਰਣ ਮਲੀਨ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੈਸਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। 15 ਅਕਤੂਬਰ 1998 ਨੂੰ ਇਕ ਦਮ ਝੋਨੇ ਦੀ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾਉਣ 'ਤੇ ਇਸ ਕਾਰਨ ਫੈਲੇ ਧੂੰਏਂ ਕਾਰਨ ਸਾਰੇ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਲੁਧਿਆਣਾ 'ਚ ਕਾਲੀ ਬੋਲੀ ਰਾਤ ਪੈ ਗਈ ਸੀ। ਦਿਨ-ਦਿਹਾੜੇ ਹੀ ਧੂੰਏਂ ਦੀ ਇਕ ਮੋਟੀ ਪਰਤ ਨੇ ਚਿੱਟੇ ਦਿਨ ਨੂੰ ਰਾਤ ਵਿੱਚ ਬਦਲ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਕੌਮੀ ਸ਼ਾਹ ਰਾਹ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਲਿੰਕ ਸੜਕਾਂ 'ਤੇ ਵੀ ਟਰੈਫਿਕ ਰੁਕ ਗਿਆ ਸੀ। ਇਕ ਦਮ ਵਾਤਾਵਰਣ ਜ਼ਹਿਰੀਲਾ ਹੋ ਜਾਣ ਕਾਰਨ ਅਨੇਕਾਂ ਮਰੀਜ਼ ਹਸਪਤਾਲਾਂ 'ਚ ਤੜਫਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਅਨੇਕਾਂ ਹੋਰ ਮਰੀਜ਼ ਬਣ ਗਏ ਸਨ।

ਖੇਤੀ ਵਿਗਿਆਨੀ ਡਾ: ਮੇਜਰ ਸਿੰਘ ਬਰਾੜ ਅਨੁਸਾਰ ਖੇਤੀ ਦਾ

ਮਸ਼ੀਨੀਕਰਨ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਅੱਜਕੱਲ੍ਹ ਲਗਭਗ ਸਾਰੇ ਕਿਸਾਨ ਹੀ ਆਪਣੀਆਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਝੋਨਾ ਤੇ ਕਣਕ ਦੀ ਕਟਾਈ ਕੰਬਾਈਨਾਂ ਨਾਲ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਫ਼ਸਲ ਦੀ ਸਾਰੀ ਪਰਾਲੀ ਨਾੜ ਪੈਲੀ 'ਚ ਖੜ੍ਹਾ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਮੇਟਣਾ ਮੁੱਖ ਸਮੱਸਿਆ ਬਣੀ ਹੋਈ ਹੈ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ, ਕਿਉਂਕਿ ਤਵੀਆਂ ਇਸ ਤੋਂ ਤਿਲਕ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਸਿਰਫ਼ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਿਸਮ ਦਾ ਹਲ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਵਾਹ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ 40 ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਕਰੀਬ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਿਸਾਨ ਖੜ੍ਹੀ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲਾ ਕੇ ਸਾੜਨ ਦਾ ਹੀ ਸੌਖਾ ਰਾਹ ਚੁਣਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਇਹ ਸੌਖਾ ਰਾਹ ਵਾਤਾਵਰਣ ਤਾਂ ਦੂਸ਼ਿਤ ਕਰਦਾ ਹੀ ਹੈ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਉਪਜਾਊ-ਸ਼ਕਤੀ ਵੀ ਘਟਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਅੱਗ ਨਾਲ ਉੱਪਰਲੀ ਦੋ ਫੁੱਟ ਜ਼ਮੀਨ ਨਮੀ ਰਹਿਤ ਹੋ ਕੇ ਤੰਦੂਰ ਵਾਂਗ ਤਪ ਕੇ ਲਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਜ਼ਮੀਨ ਦੇ ਉਪਜਾਊ ਤੱਤ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਣ ਨਾਲ ਪੈਦਾਵਾਰ ਘਟਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਕਿਸਾਨ ਦੇ ਮਿੱਤਰ ਕੀੜੇ, ਮਕੋੜੇ, ਪਤੰਗੇ, ਕਿਰਮ, ਬੈਕਟੀਰੀਆ ਤੇ ਗੰਡੋਏ ਆਦਿ ਅੱਗ ਨਾਲ ਸੜ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਰੀਂਗਣ ਵਾਲੇ ਜੀਵ ਡੱਡੂ, ਗੰਡੋਏ, ਸੱਪ, ਦੋ-ਮੂੰਹੇ ਸੱਪ ਤੇ ਕਿਰਲੇ ਖੁੰਡਾਂ 'ਚ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦਰੱਖਤਾਂ ਦੇ ਪੱਤੇ ਝੁਲਸ ਜਾਂਦੇ ਹਨ, ਹਰਿਆਵਲ ਦਾ ਨਾਮੋ ਨਿਸ਼ਾਨ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਝਾੜੀਆਂ, ਬੂਝੇ ਇਸ ਦੀ ਲਪੇਟ 'ਚ ਆ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਆਲ੍ਹਣੇ ਇਸ ਦੀ ਬਲੀ ਚੜ੍ਹਦੇ ਹਨ। ਜ਼ਹਿਰੀਲੀਆਂ ਗੈਸਾਂ ਕਾਰਨ ਪੰਛੀ ਸਾਹ-ਘੁੱਟਣ ਕਰਕੇ ਮਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਚਿੜੀਆਂ, ਗੁਟਾਰਾਂ ਇੱਲਾਂ, ਉੱਲੂਆਂ ਅਤੇ ਗਿਰਝਾਂ ਦੇ ਖ਼ਾਤਮੇ ਦਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਕਾਰਨ ਇਹ ਵੀ ਹੈ। ਤੋਤਿਆਂ ਦੀ ਟਰੈਂ-ਟਰੈਂ, ਕੋਇਲ ਦੀ ਕੂਕ, ਕਾਵਾਂ ਦੀ ਕਾਵਾਂ-ਰੌਲੀ ਅੱਜ ਅਲੋਪ ਹੋਣ 'ਤੇ ਹੈ। ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਵੱਸ ਪਰਾਲੀ/ਨਾੜ ਨੂੰ ਸਾੜਣ ਦਾ ਵਧ ਰਿਹਾ ਰੁਝਾਨ ਇਕ ਵੱਡੀ ਜੀਵ ਵਿਗਿਆਨਕ ਪਰਲੋ ਵਰ੍ਹਾਅ ਰਿਹਾ ਹੈ।

ਸਿਹਤ ਮਾਹਿਰਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਝੋਨੇ ਦੀ ਪਰਾਲੀ, ਕਣਕ ਦਾ ਨਾੜ ਸੜਨ ਨਾਲ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਗੈਸ ਕਾਰਬਨ ਮੋਨੋਆਕਸਾਈਡ ਖੂਨ ਦੇ ਲਾਲ ਕਣਾਂ ਨਾਲ ਕਿਰਿਆ ਕਰਕੇ ਆਕਸੀਜਨ ਅੰਦਰ ਜਾਣੇ ਰੋਕਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਦਮ ਘੁਟਦਾ ਹੈ, ਸਾਹ ਤੇ ਫੇਫੜਿਆਂ ਦੇ ਰੋਗ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕਾਰਬਨਡਾਇਆਕਸਾਈਡ ਅੱਖਾਂ 'ਤੇ ਸਾਹ-ਨਲੀ ਦੀ ਜਲਣ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਲਫਰ ਡਾਇਆਕਸਾਈਡ ਗੈਸ ਅਤੇ ਨਾਈਟਰੋਜਨ ਆਕਸਾਈਡ ਫੇਫੜਿਆਂ, ਖੂਨ, ਚਮੜੀ ਅਤੇ ਸਾਹ ਪ੍ਰਣਾਲੀ 'ਤੇ ਸਿੱਧਾ ਅਸਰ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਨਾਲ ਟੀ. ਬੀ. ਤੇ ਕੈਂਸਰ ਵਰਗੀਆਂ ਜਾਨ ਲੇਵਾ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਲੱਗਣ ਦੇ ਆਸਾਰ ਵਧਦੇ ਹਨ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਿੱਧਾ ਅਸਰ ਪੇਂਡੂਆਂ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਬੱਚਿਆਂ 'ਤੇ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ

ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਨ੍ਹਾਂ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਕੇ ਮੌਤ ਦੇ ਜਬਾੜੇ 'ਚ ਤੇਜ਼ੀ ਨਾਲ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ।

ਖੇਤੀਬਾੜੀ ਖੋਜਾਂ ਬਾਰੇ ਭਾਰਤੀ ਕੁਦਰਤੀ ਸ਼ਰਤਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਬੰਧਕੀ ਕੌਂਸਲ ਦੇ ਡਿਪਟੀ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਜਨਰਲ ਜੇ. ਐਸ. ਸ਼ਮਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਦੇਸ਼ ਦੇ ਚੌਥੇ ਸਭ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਸੂਬੇ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਇਸ ਵੇਲੇ ਇਕ ਕਰੋੜ ਪੰਜਾਹ ਲੱਖ ਟਨ ਝੋਨਾ ਅਤੇ ਦੋ ਕਰੋੜ ਟਨ ਕਣਕ ਪੈਦਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ; ਪਰ ਜੇ ਝੋਨੇ ਦੀ ਪਰਾਲੀ ਅਤੇ ਕਣਕ ਦੇ ਨਾੜ ਨੂੰ ਸਾੜਨ ਦਾ ਰੁਝਾਨ ਇਵੇਂ ਹੀ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਦੋਹਾਂ ਫਸਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਹੋਰਨਾਂ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਪੈਦਾਵਾਰ ਵੀ ਘਟੇਗੀ। ਖੇਤੀ ਵਿਗਿਆਨੀ ਅਮਰੀਕ ਸਿੰਘ ਸਿੱਧੂ ਅਨੁਸਾਰ, ਪਰਾਲੀ ਸਾੜਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਖੇਤ 'ਚ ਹੀ ਗਾਲ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਇਹ ਵਧੀਆ ਖਾਦ ਦਾ ਕੰਮ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਜ਼ਮੀਨ ਦੀ ਉਪਜਾਊ ਸ਼ਕਤੀ ਵੀ ਵਧਦੀ ਹੈ। ਪਰਾਲੀ 'ਚ 0.5 ਫੀਸਦੀ ਨਾਈਟਰੋਜਨ, 0.15 ਫੀਸਦੀ ਫਾਸਫੋਰਸ, 2.5 ਫੀਸਦੀ ਪੋਟਾਸ਼ੀਅਮ ਤੇ ਹੋਰ ਖੁਰਾਕੀ ਤੱਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਅੱਗ ਨਾਲ ਸੜਨ ਕਰਕੇ ਇਹ ਅਜਾਈਂ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜ਼ਮੀਨ 'ਚ ਗਾਲਣ ਕਰਕੇ ਇਹ ਤੱਤ ਅਗਲੀ ਫਸਲ ਲਈ ਲਾਹੇਵੰਦ ਹੋਣਗੇ।

ਖੇਤੀ ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ (ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਝੋਨੇ/ਕਣਕ ਦੀ) ਨੂੰ ਸਾੜਨ ਅਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਨਿਕਲਣ ਵਾਲੇ ਭਿਆਨਕ ਨਤੀਜਿਆਂ ਕਾਰਨ ਅਮਰੀਕਾ ਸਮੇਤ ਹੋਰ ਉੱਨਤ ਦੇਸ਼ਾਂ 'ਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸਾੜਨ ਦੀ ਖੇਤੀ ਤੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿਭਾਗ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਇਜਾਜ਼ਤ ਲੈਣੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਮਿੱਥੇ ਦਿਨ 'ਤੇ ਹੀ ਇਸ ਨੂੰ ਸਾੜਨਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਿਨ ਖੇਤਾਂ ਦੇ ਨੇੜਲੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਦਾ ਟਰੈਫਿਕ ਬਦਲਵੇਂ ਰੂਟਾਂ 'ਤੇ ਪਾ ਕੇ ਸੰਭਾਵੀ ਹਾਦਸਿਆਂ ਤੇ ਹੋਰ ਦੁਰ-ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਘਟਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ; ਪਰ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਅਜਿਹੀ ਕੋਈ ਰਵਾਇਤ ਜਾਂ ਬੰਦਸ਼ ਨਹੀਂ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਐਕਟ 1931 ਅਧੀਨ ਇਸ ਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਇਸ ਨੂੰ ਸਾੜਨ ਦੀ ਮਨਾਹੀ ਹੈ। ਉਂਵ ਕੁਝ ਕਾਨੂੰਨੀ ਮਾਹਿਰਾਂ ਦਾ ਕਹਿਣਾ ਹੈ ਕਿ ਪਬਲਿਕ ਨਿਊਸੈਂਸ ਐਕਟ (ਆਮ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਵਿਰੁੱਧ ਕਾਨੂੰਨੀ ਕਾਰਵਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕਾਨੂੰਨ) ਅਧੀਨ ਪਰਾਲੀ ਜਾਂ ਨਾੜ ਸਾੜਨ ਵਿਰੁੱਧ ਕਾਰਵਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਵਧੇਰੇ ਚੰਗਾ ਹੋਵੇਗਾ ਪਰਾਲੀ ਨੂੰ ਵਾਹ ਸਕਣ ਦੇ ਸਮਰੱਥ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹਲ ਸਰਕਾਰ ਪਿੰਡਾਂ ਦੀਆਂ ਸਹਿਕਾਰੀ ਸਭਾਵਾਂ ਰਾਹੀਂ ਮੁਹੱਈਆ ਕਰਵਾ ਸਕਦੀ ਹੈ, ਇਸ ਨੂੰ ਖਰੀਦਣ ਲਈ ਵਿਆਜ-ਮੁਕਤ ਕਰਜ਼ੇ ਦੇਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਕੰਬਾਈਨ ਨਾਲੋਂ ਹੱਥੀਂ ਵਾਢੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਕਣਕ

ਨੂੰ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਲਾਭ ਦੇ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਖੇਤੀ ਦੀ ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਪਰਾਲੀ 'ਤੇ ਆਧਾਰਤ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਥਰਮਲ ਪਲਾਂਟ ਲਾ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਖਪਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕਾਗਜ਼/ਗੱਤਾ ਫੈਕਟਰੀਆਂ ਲਾ ਕੇ ਵੀ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਨਾਲ ਨਿਪਟਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਬੇਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਵੀ ਮਿਲੇਗਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੋਰ ਸਹਾਇਕ ਧੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਵਾਤਾਵਰਣ ਮਾਹਿਰ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਪ੍ਰਦੂਸ਼ਣ ਕੰਟਰੋਲ ਬੋਰਡ ਦੇ ਸਹਾਇਕ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਫਸਰ ਡਾ: ਚਰਨਜੀਤ ਸਿੰਘ ਨਾਭਾ ਅਨੁਸਾਰ “ਇਸ ਮਨੁੱਖਤਾ ਮਾਰੂ ਰੁਝਾਨ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਸਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਗੈਰ-ਸਰਕਾਰੀ ਜਥੇਬੰਦੀਆਂ ਨੂੰ ਅੱਗੇ ਆ ਕੇ ਪ੍ਰਚਾਰ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰ ਮਾਧਿਅਮਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਮਾਰੂ-ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਬਾਰੇ ਸੁਚੇਤ ਕਰਨ ਲਈ ਇਕ ਏਕਤਾ ਮੁਹਿੰਮ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਨੀ ਪਵੇਗੀ। ਪ੍ਰਚਾਰ ਮਾਧਿਅਮਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਪ੍ਰੈਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਨੈਤਿਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਪਛਾਣਦਿਆਂ ਅੱਗੇ ਆਉਣਾ ਪਵੇਗਾ ਅਤੇ ਗ਼ਰੀਬ ਲਾਚਾਰ ਅਤੇ ਵਿਦਿਆ-ਵਿਹੁਣੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਚੇਤ ਕਰਕੇ ਇਸ ਪਰਾਲੀ ਤੋਂ ਸੋਨਾ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਦੇ ਢੰਗ ਤਰੀਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣੇ ਹੋਣਗੇ। ਸੂਬਾ ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਵੀ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਪ੍ਰਸਾਰ ਪਾਲਸੀ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਮੀਡੀਆ ਰਾਹੀਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਲਾਹੇਵੰਦ ਫਸਲਾਂ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪਰਾਲੀ/ਨਾੜ ਦੀ ਅੱਗ ਦੇ ਖਤਰਨਾਕ ਸਿੱਟਿਆਂ ਬਾਰੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਅਤੇ ਸਿਹਤ ਪਹਿਲੂਆਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਸਮੱਸਿਆ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਣ-ਪੱਖੀ ਨਿਬੇੜੇ ਲਈ ਬੱਜਟ 'ਚ ਯੋਗ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਲਈ ਲੋੜੀਂਦੇ ਕਦਮ ਚੁੱਕਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਖੇਤੀ ਰਹਿੰਦ-ਖੂੰਹਦ ਆਧਾਰਤ ਬਿਜਲੀ ਤਾਪ-ਘਰ ਅਤੇ ਸਹਾਇਕ ਧੰਦਿਆਂ ਦਾ ਪਸਾਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਜੀਵ-ਤਕਨਾਲੋਜੀ ਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਸਹੀ ਨਿਬੇੜੇ ਲਈ ਅਜਿਹੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਪੱਖੀ ਵਿਧੀ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਖੇਤ ਵਿੱਚ ਪੈਦਾ ਹੋਈ ਇਹ ਪਰਾਲੀ ਅਗਲੀ ਫਸਲ ਲਈ ਜੈਵਿਕ ਖਾਦ ਬਣੇ। ਦੋ ਫਸਲੀ ਚੱਕਰ ਕਾਰਨ ਪਾਣੀ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੇ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਇਸ ਦੇ ਮਾਰੂ-ਸਿੱਟਿਆਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਸੁਚੇਤ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਪੱਖੀ ਪਹੁੰਚ ਅਪਣਾ ਕੇ ਇਸ ਪਰਾਲੀ ਦੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਅਤੇ ਸਰਬ-ਪ੍ਰਵਾਨਤ ਹੱਲ ਲਈ ਅੱਗੇ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

(ਪੰਜਾਬੀ ਟ੍ਰਿਬਿਊਨ 14-12-2001 'ਚੋਂ ਧੰਨਵਾਦ ਸਹਿਤ !)

ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਰਹੇ ਕਾਰਜ

ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਸਮਾਜ ਵੱਲੋਂ ਦੁਰਕਾਰੇ/ਤ੍ਰਿਸਕਾਰੇ, ਅਪੰਗ, ਲੂਲੇ-ਲੰਗੜੇ, ਅਪਾਹਿਜਾਂ, ਅਨਾਥਾਂ ਅਤੇ ਲਾਵਾਰਸਾਂ ਦਾ ਘਰ ਹੈ। ਇਸ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਨੀਂਹ ਮਹਾਨ ਕਰਮਯੋਗੀ ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਨੇ ਸੰਨ 1947 ਵਿੱਚ ਰੱਖੀ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਭਗਤ ਜੀ ਕੋਲ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਾਸਤੇ ਨਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਸੇਵਾਦਾਰ ਸੀ, ਨਾ ਕੋਈ ਰਹਿਣ ਲਈ ਉਚਿਤ ਇਮਾਰਤ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਖਾਣ ਪੀਣ ਜਾਂ ਦਵਾਈਆਂ ਲਈ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਲੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਜਾਂ ਪੈਸੇ ਦਾ ਬੰਦੋਬਸਤ ਸੀ। ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਇਕੱਲੇ ਹੀ ਇਸ ਸੇਵਾ ਦੇ ਪੰਧ 'ਤੇ ਨਿਕਲੇ—ਲੋਕ ਨਾਲ ਜੁੜਦੇ ਗਏ ਕਾਰਵਾਂ ਬਣਦਾ ਗਿਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਉਤਰਾਧਿਕਾਰੀ ਡਾ: ਇੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ ਦੀ ਅਣਥੱਕ ਮਿਹਨਤ, ਲਗਨ ਅਤੇ ਦਿਸ਼ਾ ਨਿਰਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਨਾ-ਕੇਵਲ ਭਾਰਤ ਵਿੱਚ ਬਲਕਿ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਵੀ ਇਕ ਗੌਰਵਪੂਰਨ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਉੱਭਰ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ ਹੈ।

ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਇਕ ਨਜ਼ਰ ...

ਨਿਵਾਸ ਅਤੇ ਸੰਭਾਲ :-1764 ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਿਵਾਸੀਆਂ ਲਈ ਰਹਿਣ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਅਤੇ ਬਜ਼ੁਰਗਾਂ ਵਾਸਤੇ ਆਪਣਾ ਘਰ।

ਇਲਾਜ ਅਤੇ ਸਹੂਲਤਾਂ :- *ਦਵਾਈਆਂ, *ਮੈਡੀਕਲ ਲੈਬਰਟਰੀ, *ਓਪਰੇਸ਼ਨ ਥਿਏਟਰ, *ਮੁੜ ਵਸੋਬਾ ਕੇਂਦਰ, *ਐਂਬੂਲੈਂਸ, *ਮਸਨੂਈ ਅੰਗ ਕੇਂਦਰ, *ਫਿਜ਼ਿਓਥੈਰਪੀ ਸੈਂਟਰ, *ਡੈਂਟਲ ਕਲੀਨਿਕ, *ਅਲਟਰਾ ਸਾਊਂਡ ਸੈਂਟਰ, *ਅੱਖਾਂ ਦਾ ਕਲੀਨਿਕ, *ਮੰਦ-ਬੁੱਧੀ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਸੰਵੇਦੀ-ਕੇਂਦਰ, *ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਮੁੱਢਲਾ ਕੰਨ ਸੁਣਵਾਈ ਜਾਂਚ ਅਤੇ ਪੁਰਨਵਾਸ ਕੇਂਦਰ, *ਕੰਨਾਂ ਦੇ Cochlear Implant ਵਾਸਤੇ ਸਪੈਸ਼ਲ ਓਪਰੇਸ਼ਨ ਥਿਏਟਰ *ਆਪਣਾ ਘਰ, * ਖੇਡਾਂ ਦੇ ਕਮਰੇ।

ਜਾਗਰੂਕਤਾ :- * ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ, * ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ, * ਕਿਤਾਬਚੇ ਅਤੇ ਇਸ਼ਤਿਹਾਰ, * ਸੈਮੀਨਾਰ ਅਤੇ ਵਰਕਸ਼ਾਪ।

ਵਾਤਾਵਰਨ :-*ਨਰਸਰੀ,*ਪਾਣੀ ਸਾਫ਼ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਪਲਾਂਟ,*ਦਰੱਖਤ ਲਗਾਉਣਾ, *ਕੁਦਰਤੀ ਖੇਤੀ, *ਜਾਗਰੂਕਤਾ ਮੁਹਿੰਮਾਂ।

ਮੁਫਤ ਵਿਦਿਅਕ ਸਹੂਲਤਾਂ:

- * ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਆਦਰਸ਼ ਸੀਨੀ. ਸੈਕੰ: ਸਕੂਲ ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਕੰਪਲੈਕਸ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

- * ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਸਕੂਲ ਆਫ਼ ਸਪੈਸ਼ਲ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਕੰਪਲੈਕਸ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।
- * ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਕਿੱਤਾ ਸਿਖਲਾਈ ਕੇਂਦਰ ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਕੰਪਲੈਕਸ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।
- * ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਆਦਰਸ਼ ਹਾਈ ਸਕੂਲ, ਬੁੱਟਰ ਕਲਾਂ ਕਾਦੀਆਂ, ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ।
- * ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਸਕੂਲ ਆਫ਼ ਸਪੈਸ਼ਲ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ, (ਪਲਸੋਰਾ) ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ।
- * ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਸਕੂਲ ਫਾਰ ਡੈੱਫ, ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਕੰਪਲੈਕਸ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।
- * ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਸਕੂਲ ਫਾਰ ਡੈੱਫ, ਕਟੌਰਾ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ।
- * ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਸਕੂਲ ਫਾਰ ਡੈੱਫ, ਬੁੱਟਰਕਲਾਂ, ਕਾਦੀਆਂ।
- * ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਸਕੂਲ ਫਾਰ ਡੈੱਫ, ਪੱਟੀ, ਤਰਨ ਤਾਰਨ।

ਨਿਵਾਸ ਅਤੇ ਸੰਭਾਲ :

ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਦੀਆਂ 7 ਅਲੱਗ ਅਲੱਗ ਬ੍ਰਾਂਚਾਂ ਵਿੱਚ *1764 ਤੋਂ ਵੱਧ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਬਿਮਾਰੀਆਂ ਨਾਲ ਗ੍ਰਸਤ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਰਹਿਣ ਲਈ ਸੁਚੱਜਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੈ।

ਅਗਸਤ 2017 ਤਕ ਸਮੂਹ ਬ੍ਰਾਂਚਾਂ ਵਿੱਚ ਮੌਜੂਦਾ ਰੋਗੀਆਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ :

ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗੀ	-396	ਏਡਜ਼ ਵਾਲੇ	-18
ਅਧਰੰਗ/ ਪੋਲੀਏ ਵਾਲੇ	-159	ਮਿਰਗੀ ਵਾਲੇ	-208
ਮੰਦ-ਬੁੱਧੀ ਵਾਲੇ	-378	ਕੈਂਸਰ ਵਾਲੇ	-01
ਗੂੰਗੇ ਬੋਲੇ	-157	ਸ਼ੂਗਰ ਵਾਲੇ	-80
ਬਜ਼ੁਰਗ	-146	ਸਕੂਲ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਬੱਚੇ	-100
ਜ਼ਖਮਾਂ ਵਾਲੇ	-34	ਛੱਡੇ ਗਏ ਬੱਚੇ	-07
ਟੀ.ਬੀ. ਵਾਲੇ	-17	ਠੀਕ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਰੋਗੀ	-22
ਨੇਤਰਹੀਣ	-41	ਕੁੱਲ ਜੋੜ	<u>*1764</u>

* ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਹਰ ਸਾਲ ਨਿਰੰਤਰ ਵਾਧਾ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਲਾਜ ਉਪਰੰਤ ਠੀਕ ਹੋਏ ਮਰੀਜ਼ ਕਾਫੀ ਗਿਣਤੀ ਵਿੱਚ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ।

ਬ੍ਰਾਂਚਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ :	ਰੋਗੀ
1. ਮੁੱਖ ਬ੍ਰਾਂਚ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ (ਬੱਚਾ ਵਾਰਡ, ਮਾਤਾ ਮਹਿਤਾਬ ਕੌਰ ਵਾਰਡ, ਭਾਈ ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ ਵਾਰਡ)	374
2. ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਕੰਪਲੈਕਸ	854
3. ਪੰਡੋਰੀ ਵੜੈਚ ਬ੍ਰਾਂਚ	82
4. ਗੋਇੰਦਵਾਲ ਬ੍ਰਾਂਚ	93
5. ਜਲੰਧਰ ਬ੍ਰਾਂਚ	39
6. ਸੰਗਰੂਰ ਬ੍ਰਾਂਚ	228
7. ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ (ਪਲਸੋਰਾ) ਬ੍ਰਾਂਚ	94
ਕੁੱਲ ਮਰੀਜ਼	1764

ਇਲਾਜ ਅਤੇ ਸਹੂਲਤਾਂ :

(ੳ) ਡਿਸਪੈਂਸਰੀ ਅਤੇ ਲੈਬਾਰਟਰੀ : ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦੇ ਇਲਾਜ ਲਈ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਵਿੱਚ ਡਿਸਪੈਂਸਰੀ ਅਤੇ ਲੈਬਾਰਟਰੀ ਦੀ ਸੁਵਿਧਾ ਮੁਹੱਈਆ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਜਿਸ ਦਾ ਸਾਲਾਨਾ ਖਰਚ 90 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਹੈ ।

(ਅ) ਸਹਾਇਕ ਸਟਾਫ਼ : ਮਾਨਸਿਕ ਰੋਗੀਆਂ ਅਤੇ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ ਲਈ ਟੈਕਨੀਕਲ ਸਟਾਫ਼ ਜਿਵੇਂ ਨਰਸਾਂ, ਫਾਰਮਾਸਿਸਟ, ਲੈਬਾਰਟਰੀ ਟੈਕਨੀਸ਼ਨ ਦੀ ਵਿਵਸਥਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ।

(ੲ) ਖੂਨ-ਦਾਨ ਕੈਂਪ : ਦੁਰਘਟਨਾ-ਗ੍ਰਸਤ ਜ਼ਖ਼ਮੀਆਂ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਲਈ ਤੇ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਲਈ ਖੂਨ ਦੀ ਘਾਟ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਹਰ ਸਾਲ ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਬਰਸੀ 'ਤੇ ਖੂਨ-ਦਾਨ ਕੈਂਪ ਲਗਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਸੰਨ 2017 ਵਿੱਚ ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਬਰਸੀ 'ਤੇ ਲਗਾਏ ਗਏ ਖੂਨ-ਦਾਨ ਕੈਂਪ ਵਿੱਚ 275 ਯੂਨਿਟ ਖੂਨ ਇਕੱਠਾ ਹੋਇਆ ।

(ਸ) ਐਂਬੂਲੈਂਸ:- ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਡਾਕਟਰੀ ਸੁਵਿਧਾਵਾਂ ਨਾਲ ਲੈਸ, ਐਂਬੂਲੈਂਸ ਸੜਕ ਹਾਦਸਿਆਂ ਦੇ ਜ਼ਖ਼ਮੀਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਤੱਤਪਰ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਸੰਸਥਾ ਦੀਆਂ ਐਂਬੂਲੈਂਸਾਂ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਹਸਪਤਾਲ ਲੈ ਜਾਣ ਦੀ ਸੁਵਿਧਾ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ।

(ਹ) ਬਣਾਵਟੀ ਅੰਗ ਕੇਂਦਰ : ਲੋੜਵੰਦ ਅੰਗਹੀਣਾਂ ਲਈ ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਕੰਪਲੈਕਸ ਵਿਖੇ ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਇਕ ਬਣਾਵਟੀ ਅੰਗ

ਕੇਂਦਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿੱਥੇ ਅੰਗਹੀਣਾਂ ਨੂੰ ਬਣਾਵਟੀ ਅੰਗ ਮੁਫ਼ਤ ਲਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ । ਨਵੰਬਰ 2003 ਤੋਂ ਹੁਣ ਤਕ 8137 ਲੋੜਵੰਦ ਲਾਭ ਉਠਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ ।

(ਕ) ਓਪ੍ਰੇਸ਼ਨ ਥਿਏਟਰ: ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਓਪ੍ਰੇਸ਼ਨ ਕਰਨ ਲਈ ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਕੰਪਲੈਕਸ ਵਿਖੇ ਅਤਿ ਆਧੁਨਿਕ ਓਪ੍ਰੇਸ਼ਨ ਥਿਏਟਰ ਦੀ ਸੁਵਿਧਾ ਹੈ ।

(ਖ) ਫਿਜ਼ਿਓਥੈਰਪੀ: ਸੰਨ 2005 ਤੋਂ ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਕੰਪਲੈਕਸ ਵਿੱਚ ਫਿਜ਼ਿਓਥੈਰਪੀ ਸੈਂਟਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਆਧੁਨਿਕ ਉਪਕਰਣਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਦੇ ਮਰੀਜ਼ ਅਤੇ ਗ਼ਰੀਬ ਲੋੜਵੰਦ ਮੁਫ਼ਤ ਫ਼ਾਇਦਾ ਲੈ ਰਹੇ ਹਨ। ਹਰ ਰੋਜ਼ ਤਕਰੀਬਨ 80 ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਇਲਾਜ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

(ਗ) ਅਲਟਰਾਸਾਊਂਡ ਸੈਂਟਰ :- ਇਸ ਵਿੱਚ ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਦੇ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਵਾਸਤੇ ਸੁਵਿਧਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ ।

(ਘ) ਮੁੱਢਲਾ ਕੰਨ ਸੁਣਵਾਈ ਜਾਂਚ ਅਤੇ ਪੁਨਰਵਾਸ ਕੇਂਦਰ:- ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਦੀ ਮੁੱਢਲੀ ਜਾਂਚ ਅਤੇ ਪੁਨਰਵਾਸ ਵਾਸਤੇ ਇਹ ਕੇਂਦਰ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿੱਚ Bera Test (ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸੁਣਨ ਦਾ ਟੈਸਟ) ਮੁਫ਼ਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

ਵਾਤਾਵਰਨ :

(ੳ) ਰੁੱਖ ਲਾਉਣੇ: ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਸੰਭਾਲ ਸੰਬੰਧੀ ਬੜੇ ਚਿੰਤਤ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਇਸ ਕਰਕੇ ਧਰਤੀ ਨੂੰ 'ਮਾਰੂਥਲ ਬਣਨ' ਤੇ 'ਭੂ-ਖੋਰ' ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਵੱਲੋਂ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੇ ਸੁਧਾਰ ਵੱਲ ਵੀ ਖ਼ਾਸ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਹਰ ਸਾਲ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਸੇਵਾਦਾਰਾਂ ਦੁਆਰਾ ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਬਰਸੀ ਦੇ ਮੌਕੇ ਰੁੱਖ ਲਗਾਉਣ ਦੀ ਮੁਹਿੰਮ ਚਲਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਇਹ ਰੁੱਖ ਸਕੂਲਾਂ, ਕਾਲਜਾਂ, ਸ਼ਮਸ਼ਾਨ-ਘਾਟਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਜਨਤਕ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਲਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਵੱਲੋਂ ਹਰ ਸਾਲ ਆਪਣੀ ਨਰਸਰੀ ਵਿੱਚ ਵੱਖ ਵੱਖ ਕਿਸਮਾਂ ਦੇ ਲਗਪਗ 60 ਹਜ਼ਾਰ ਬੂਟੇ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਮੁਫ਼ਤ ਭੇਜੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ।

ਮੁਫ਼ਤ ਵਿੱਦਿਅਕ ਸਹੂਲਤਾਂ :

(ੳ) ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਆਦਰਸ਼ ਸੀਨੀ: ਸੈਕੰ: ਸਕੂਲ ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ: ਇਸ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਗ਼ਰੀਬ ਅਤੇ ਝੁੱਗੀ ਝੌਂਪੜੀ ਵਾਲੇ 728 ਵਿਦਿਆਰਥੀਆਂ ਨੂੰ

ਮੁਫਤ ਵਿੱਦਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ । ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਇਹ ਖਾਸ ਉਪਰਾਲਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਬੱਚੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੀਣੇ ਨਾ ਸਮਝਣ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪੈਰਾਂ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਕੇ ਸਮਾਜ ਵਿੱਚ ਵਿਚਰ ਸਕਣ। ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕਿਤਾਬਾਂ ਤੇ ਵਰਦੀਆਂ ਮੁਫਤ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚੋਂ 92 ਬੱਚੇ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਵਿੱਚ ਪਲੇ ਹਨ ।

(ਅ) ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਆਦਰਸ਼ ਹਾਈ ਸਕੂਲ ਬੁੱਟਰ ਕਲਾਂ (ਕਾਦੀਆਂ):

ਇਹ ਸਕੂਲ ਵੀ ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਯਾਦ ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ । ਇੱਥੇ ਯੋਗ ਅਤੇ ਸਿੱਖਿਅਤ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ ਲਗਪਗ 452 ਬੱਚੇ ਵਿੱਦਿਆ ਹਾਸਲ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ ।

(ੲ) ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਿੱਖਿਆ :- ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਦੇ 217 ਮੰਦ-ਬੁੱਧੀ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਬ੍ਰਾਂਚ ਵਿਖੇ 'ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਸਕੂਲ ਆਫ ਸਪੈਸ਼ਲ ਐਜੂਕੇਸ਼ਨ' ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਬੁੱਧੀ ਵਿਕਸਤ ਕਰਨ ਲਈ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

(ਸ) ਗੁੰਗੇ-ਬੋਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ : ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਗੁੰਗੇ-ਬੋਲੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਸਕੂਲ ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਵਿਖੇ ਮਈ 2005 ਤੋਂ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ 152 ਬੱਚੇ ਨਵੀਨ ਉਪਕਰਣਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹਨ।

(ਹ) ਕਿੱਤਾਕਾਰੀ ਸਿੱਖਿਆ :- ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਵੱਲੋਂ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿੱਤਾਕਾਰੀ ਸਿੱਖਿਆ, (ਜਿਵੇਂ ਸਿਲਾਈ, ਕਢਾਈ, ਮੋਮਬੱਤੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਅਤੇ ਹੋਰ ਸਿੱਖਲਾਈ ਦੇ ਕੰਮ) ਟਰੇਂਡ ਕਿੱਤਾਕਾਰੀ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੰਗੀਤ ਦੀ ਵਿੱਦਿਆ ਲਈ ਯੋਗ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ ।

(ਕ) ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਕਿੱਤਾ ਸਿਖਲਾਈ ਕੇਂਦਰ : ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਕੰਪਲੈਕਸ ਵਿਖੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿਲਾਈ ਕਢਾਈ ਦਾ 6 ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਕੋਰਸ ਕਰਵਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਇਹ ਸੁਵਿਧਾ ਸਿਰਫ ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਲੱਗਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦੇ ਗਰੀਬ ਵਰਗ ਦੇ ਬੱਚੇ/ ਬੱਚੀਆਂ ਲਈ ਵੀ ਉਪਲਬਧ ਹੈ।

(ਖ) ਕੰਪਿਊਟਰ ਸਿੱਖਿਆ: ਸੂਚਨਾ ਅਤੇ ਟੈਕਨਾਲੋਜੀ ਦੇ ਪਸਾਰੇ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖਦਿਆਂ ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਾਣੀ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਕੰਪਿਊਟਰ ਸਿੱਖਿਆ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ।

ਹੋਸਟਲ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ : ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਦੀ ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਬ੍ਰਾਂਚ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਲਗਪਗ 176 ਲੜਕੇ-ਲੜਕੀਆਂ ਵਾਸਤੇ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਹੋਸਟਲ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ । ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਦੀ ਸੰਗਰੂਰ ਬ੍ਰਾਂਚ ਦੇ ਹੋਸਟਲ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਰਹੀਆਂ 7 ਲੜਕੀਆਂ ਵੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿੱਦਿਅਕ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਵਿੱਚ ਵਿੱਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹਨ ।

ਵਿਆਹ: ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਵਿੱਚ ਪਲੀਆਂ ਨੌਜਵਾਨ ਲੜਕੀਆਂ ਲਈ ਢੁਕਵੇਂ ਯੋਗ ਵਰ ਲੱਭ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਗ੍ਰਿਸਥੀ ਜੀਵਨ ਵਿੱਚ ਪਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ । ਹੁਣ ਤਕ 40 ਲੜਕੀਆਂ ਤੇ 4 ਲੜਕਿਆਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਸੰਸਥਾ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਹਨ।

ਸਮਾਜ-ਕਲਿਆਣ ਸੰਬੰਧੀ ਕੰਮ : ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਵੱਲੋਂ ਸਮਾਜ ਭਲਾਈ ਅਤੇ ਸੁਧਾਰ ਦੇ ਕੰਮਾਂ ਵੱਲ ਵੀ ਖਾਸ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ।

(ੳ) ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ: ਸਮਾਜਿਕ ਬੁਰਾਈਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਗ੍ਰਿਤੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲਈ ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਦਾ ਖਾਸ ਯੋਗਦਾਨ ਰਿਹਾ ਹੈ । ਅਜਿਹਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਿਤ 'ਪੂਰਨ ਪ੍ਰਿੰਟਿੰਗ ਪ੍ਰੈਸ' ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਾਰਮਿਕ, ਸਮਾਜਿਕ, ਸਦਾਚਾਰਕ ਤੇ ਸਿਹਤ ਸੰਬੰਧੀ ਮੁੱਦਿਆਂ 'ਤੇ ਸਾਹਿਤ ਛਾਪ ਕੇ ਉਸ ਦੀ ਮੁਫਤ ਵੰਡਾਈ ਰਾਹੀਂ ਕਰ ਰਹੀ ਹੈ । ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਪ੍ਰੈਸ ਅਤੇ ਪਬਲੀਸਿਟੀ ਦਾ ਕੁੱਲ ਸਾਲਾਨਾ ਖਰਚ 1 ਕਰੋੜ 50 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਹੈ ।

(ਅ) ਪੀੜਿਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਦਦ:- ਕੁਦਰਤੀ ਆਫ਼ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਹੜ੍ਹ, ਭੁਚਾਲ ਆਦਿ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਪੀੜਿਤਾਂ ਨੂੰ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਵੱਲੋਂ ਹਰ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਮਦਦ ਦੇਣ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ । ਸੰਨ 2008 ਵਿੱਚ ਜੁਲਾਈ ਤੋਂ ਅਗਸਤ ਮਹੀਨੇ ਦੌਰਾਨ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਜਲੰਧਰ ਤੇ ਕਪੂਰਥਲਾ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਵਿੱਚ ਆਏ ਹੜ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪੀੜਿਤ 800 ਪਰਿਵਾਰਾਂ ਲਈ ਰਾਸ਼ਨ, ਘਰੇਲੂ ਸਾਮਾਨ ਅਤੇ ਕੰਬਲ ਮੁਫਤ ਵੰਡੇ ਗਏ। ਸੰਨ 2010 ਵਿੱਚ, ਲਦਾਖ ਵਿੱਚ ਹੜ੍ਹ ਨਾਲ ਪੀੜਿਤ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਸੰਸਥਾ ਵੱਲੋਂ ਡਾ: ਇੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਵਿੱਚ 2 ਟਰੱਕ ਰਸਦ, ਕੱਪੜੇ, ਰਜਾਈਆਂ ਅਤੇ ਕੰਬਲ, ਗਰਮ ਕੱਪੜੇ ਆਦਿ ਸਮਾਨ ਭੇਜੇ ਗਏ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਘਰ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ।

(ੲ) ਲਾਵਾਰਸ ਲਾਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸਸਕਾਰ: ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਵੱਲੋਂ ਲਾਵਾਰਸ ਲਾਸ਼ਾਂ ਦਾ ਸਸਕਾਰ ਪੂਰੇ ਸਤਿਕਾਰ ਸਹਿਤ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ।

(ਸ) ਬਿਰਧਾਂ ਦੀ ਦੇਖਭਾਲ: ਸੰਗਰੂਰ ਬ੍ਰਾਂਚ ਵਿੱਚ ਇਕ ਬਿਰਧ-ਘਰ ਮਾਰਚ 2002 ਤੋਂ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਕ ਬਿਰਧ ਘਰ ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਕੰਪਲੈਕਸ ਵਿਖੇ ਚਲ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿੱਚ 92 ਬਿਰਧਾਂ ਦੇ ਰੱਖਣ ਦਾ ਯੋਗ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

(ਹ) ਅਜਾਇਬ-ਘਰ ਤੇ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ ਫਿਲਮਾਂ: ਬਿਖਮ ਮਾਰਗ ਦੇ ਪਾਂਧੀ ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀਆਂ ਜੀਵਨ ਘਾਲਣਾਵਾਂ ਸੰਬੰਧੀ ਤਸਵੀਰਾਂ ਦਾ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਅਜਾਇਬ-ਘਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿੱਚ ਮੁੱਖ ਦਫਤਰ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਵਿੱਚ ਸਥਾਪਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਦਰਸਾਉਂਦੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਕੁਝ ਦਸਤਾਵੇਜ਼ੀ ਫਿਲਮਾਂ ਵੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਬੁੱਧੀਜੀਵੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਈਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕਿ (ੳ) 'ਇਕ ਮਿਸਾਲ', 'Pingalwara Presentation'

(ਅ) 'ਇਹ ਜਨਮ ਤੁਮ੍ਹਾਰੇ ਲੇਖੇ'।

(ੲ) Pingalwara Home for Homeless

(ਸ) ਮਸ਼ਹੂਰ ਅਮਰੀਕੀ ਮੀਡੀਆ ਸ਼ਖਸੀਅਤ ਗੁਰਮੀਤ ਸੋਢੀ ਦੀ ਫਿਲਮ— 'Pingalwara — A selfless Home'

(ਹ) ਸ੍ਰ: ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ 'ਕਲਸੀ' ਤੇ ਸ੍ਰ. ਜਸਬੀਰ ਸਿੰਘ 'ਹੰਸਪਾਲ' ਵੱਲੋਂ ਨਿਰਮਤ ਫਿਲਮ — 'A Selfless Life'

(ਕ) Pingalwara — Educational Endeavours

(ਖ) Natural Farming

(ਗ) ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆ

(ਘ) ਰੁੱਖ

(ਙ) ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜੀਵਨ 'ਤੇ ਅਧਾਰਤ ਫੀਚਰ ਫਿਲਮ 'ਇਹ ਜਨਮ ਤੁਮ੍ਹਾਰੇ ਲੇਖੇ' 30 ਜਨਵਰੀ, 2015 ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਭਰ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਰਿਲੀਜ਼ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਹੈ। ਇਸ ਫਿਲਮ ਰਾਹੀਂ ਨਵੀਂ ਪੀੜ੍ਹੀ ਲਈ ਭਗਤ ਜੀ ਦੀ ਸਮਾਜ ਪ੍ਰਤੀ ਕੀਤੀ ਨਿਸ਼ਕਾਮ ਸੇਵਾ ਅਤੇ ਕੁਰਬਾਨੀ ਬਾਰੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਫਿਲਮ ਨੂੰ ਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਗਾਰਾ ਮਿਲਿਆ ਹੈ।

ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਗਾਇਨ ਕੀਤੀ 'ਗੁਰਬਾਣੀ ਕੀਰਤਨ' ਦੀ ਵੀਡੀਓ ਦੀ ਡੀ.ਵੀ.ਡੀ ਡਾ.ਓਮ ਗੌਰੀ ਦੱਤ ਸ਼ਰਮਾ ਡਿਪਟੀ ਡਾਇਰੈਕਟਰ ਜਲੰਧਰ ਦੂਰ-ਦਰਸ਼ਨ ਦਵਾਰਾ ਮਿਤੀ 9-7-2016 ਨੂੰ ਰਿਲੀਜ਼ ਕੀਤੀ ਗਈ।

ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਸਮਾਰਕ :- ਪੂਜਨੀਕ ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਜਨਮ

ਸਥਾਨ ਪਿੰਡ ਰਾਜੇਵਾਲ ਰੋਹਣੋਂ, ਜ਼ਿਲ੍ਹਾ ਲੁਧਿਆਣਾ ਵਿਖੇ 'ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਸਮਾਰਕ' ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਮਾਰਕ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਜਨਮ ਸ਼ਤਾਬਦੀ ਜੋ ਕਿ 4 ਜੂਨ, 2004 ਨੂੰ ਮਨਾਈ ਗਈ ਸੀ, ਨੂੰ ਸਮਰਪਿਤ ਹੈ।

ਗਊਸ਼ਾਲਾ : ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਕੰਪਲੈਕਸ ਵਿੱਚ ਇਕ ਗਊਸ਼ਾਲਾ ਭੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿੱਚ 120 ਦੁਧਾਰੂ ਪਸ਼ੂ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸੰਸਥਾ ਵੱਲੋਂ ਸੇਵਾ-ਸੰਭਾਲ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ। ਗਊਆਂ ਦਾ ਦੁੱਧ ਮਰੀਜ਼ਾਂ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਉਸਾਰੀ ਅਧੀਨ ਯੋਜਨਾਵਾਂ : ਸਾਲ 2013 ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਮਾਨਾਂਵਾਲਾ ਕੰਪਲੈਕਸ ਵਿੱਚ ਇਕ ਆਧੁਨਿਕ (ਮੰਦ-ਬੁੱਧੀ) ਸਪੈਸ਼ਲ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਸਕੂਲ ਬਣ ਕੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ।

ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਦਾ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਖਰਚ ਸਾਢੇ ਛੇ ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਹੈ ਜੋ ਕਿ ਸੰਗਤਾਂ ਦੇ ਸਹਿਯੋਗ ਅਤੇ ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਦਿੱਤੀ ਸੇਧ ਮੁਤਾਬਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

(I) ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਚੈਰੀਟੇਬਲ ਸੋਸਾਇਟੀ, ਰਜਿਸਟਰਾਰ ਆਫ ਕੰਪਨੀਜ਼ ਪੰਜਾਬ ਅਤੇ ਹਿਮਾਚਲ ਪ੍ਰਦੇਸ਼ ਦੇ ਪੱਤਰ ਨੰਬਰ 130 ਆਫ 1956-57 ਅਤੇ ਸੇਧ ਨੰਬਰ A-28/4540 ਮਿਤੀ 07-07-1998 ਦੁਆਰਾ ਰਜਿਸਟਰਡ ਹੈ।

(II) ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਨੂੰ ਦਿੱਤੀ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨੂੰ ਇਨਕਮ ਟੈਕਸ ਦੇ ਸੈਕਸ਼ਨ 80-G ਅਨੁਸਾਰ ਇਨਕਮ ਟੈਕਸ-II ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਪੱਤਰ ਸੰਖਿਆ ਨੰਬਰ CIT-II/ASR/ITO(Tech.) 2011-12/4730 ਮਿਤੀ 11/12 January, 2012. ਅਧੀਨ ਟੈਕਸ ਦੀ ਛੋਟ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਸੰਸਥਾ ਦਾ PAN ਨੰਬਰ AAATA2237R ਹੈ।

ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਦੇ FCRA (Foreign Contribution Regulation Act.) ਨੰਬਰ 115210002 ਹੈ।

ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕਾ ਖ਼ਾਲਸਾ ॥ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਜੀ ਕੀ ਫ਼ਤਹਿ ॥

ਡਾ: ਇੰਦਰਜੀਤ ਕੌਰ, ਮੁੱਖ ਸੇਵਕਾ,

ਆਲ ਇੰਡੀਆ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ ਚੈਰੀਟੇਬਲ ਸੋਸਾਇਟੀ (ਰਜਿ:), ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ।

ਪੁੱਛ-ਗਿੱਛ ਲਈ ਕਰਨਲ ਸ. ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਬਾਵਾ, (ਰਿਟਾ.)

ਮੁੱਖ-ਪ੍ਰਸ਼ਾਸਕ 98145-35937

ਜੀਵਨ ਜਾਂ ਪਰਲੋ...

ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਲੋਕੋ, ਮੇਰੀ ਦੁਹਾਈ ਸੁਣੋ !

ਹੁਣ ਵਕਤ ਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਪੂਰੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਸੋਚੀਏ ਕਿ ਅਸੀਂ ਦਿਨ-ਬ-ਦਿਨ ਕੁਦਰਤ ਨਾਲ ਖਿਲਵਾੜ ਕਰ ਰਹੇ ਹਾਂ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਸ਼ਾਂਤੀ ਤੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹਾਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਆ ਰਹੀਆਂ ਤੇ ਆ ਚੁੱਕੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਨਾਲ ਜੂਝਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਜੇ ਲੋਕ ਇਸ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦੇ ਰਹੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਅਣਗਹਿਲੀ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਭੁਗਤਣੀ ਪਵੇਗੀ। ਇਸ ਚਿੰਤਾਜਨਕ ਤੇ ਵਿਗੜਦੇ ਵਾਤਾਵਰਣ ਦਾ ਨਤੀਜਾ ਇਹ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿ ਲੋਕ ਭੁੱਖੇ ਮਰਨਗੇ। ਡੇਢ ਕਰੋੜ ਲੋਕੀਂ ਹਰ ਸਾਲ ਭੁੱਖ ਨਾਲ ਮਰਨਗੇ। ਅਗਲੇ 100 ਸਾਲਾਂ ਵਿੱਚ ਦੁਨੀਆਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸੋਕਾ ਪਵੇਗਾ। ਮੌਸਮ ਵਿੱਚ ਭਾਰੀ ਬਦਲਾਓ ਆਉਣਗੇ। ਸਾਡੀ ਧਰਤੀ ਇਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਬਰਫ਼ਾਨੀ ਯੁੱਗ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਜਾਵੇਗੀ। ਉਪਜਾਊ-ਧਰਤੀ ਬੰਜਰ ਹੋ ਜਾਵੇਗੀ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਔਕੜਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਲਈ ਪਿੰਗਲਵਾੜੇ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਪੜ੍ਹੋ। ਜੀਵਨ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਰੱਖਣ ਦਾ ਇਹੋ ਹੀ ਇਕੋ ਇਕ ਤਰੀਕਾ ਹੈ।

-ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ

-0-

Details of Banks For Sending Donation Through Online Cheque/Draft, Cheque & Bank Drafts may be sent in favour of : All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar. PAN No. AAATA2237R					
S. No.	Name of Account	A/C No.	Name of the Bank	IFS Code for Inland Remittance	Swift Code for Foreign Inland Remittance
1.	FOR FOREIGN CONTRIBUTORS All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar.	01562010002890	Oriental Bank of Commerce Sharipura Amritsar	ORBC 0100156	ORBCINBBASR
2.	INLAND ACCOUNT No. All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar.	01562010003720	Oriental Bank of Commerce Sharipura Amritsar	ORBC 0100156
3.	All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar.	10978255668	State Bank of India Town Hall, Amritsar	SBIN0000609	SBINHHB274
4.	All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar.	630510100026147	Bank of India City Centre, Amritsar	BKID0006305	BKIDINBBASR
5.	All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar.	0018002100097336	Punjab National Bank Hall Bazar, Amritsar	PUNB0001800	PUNBINBBAHB
6.	All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar.	006601012522	ICICI Bank Ltd., Lawrence Road, Amritsar.	ICIC0000066	ICICINBBFEX
7.	All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar.	01151000246510	HDFC Bank Ltd., Mall Road, ASR.	HDFC0000115	HDFCINBB
8.	All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar.	00011000096048	Punjab & Sind Bank Hall Bazar, Amritsar	PSIB0000A001	PSIBINBB017
9.	All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar.	685010100009799	Axis Bank Ltd. City Centre Amritsar.	UTIB0000685	AXISINBB179
10.	All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar.	13131000082013	HDFC Bnak Ltd. Ghanta Ghar, Golden Temple, Asr	HDFC0001313	HDFCINBB
11.	All India Pingalwara Charitable Society (Regd.), Amritsar.	01010100015572	Bank of Baroda, Town Hall, Amritsar	BARB0AMRITS	BARBINBBAMR

ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਉਪਦੇਸ਼

- * ਕੁਦਰਤੀ ਸੋਮਿਆਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਕਰੋ ।
- * ਸਾਦਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰੋ ।
- * ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਰੁੱਖ ਲਗਾ ਕੇ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰੋ ।
- * ਖਾਦੀ ਦਾ ਕੱਪੜਾ ਪਹਿਨ ਕੇ ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ ਨੂੰ ਘਟਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮਦਦ ਕਰੋ ।
- * ਸਾਦਾ ਖਾਣਾ, ਸਾਦਾ ਪਾਉਣਾ ਤੇ ਸਾਦਗੀ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਦਾ ਅਨੰਦ ਹੀ ਵੱਖਰਾ ਹੈ ।
- * ਡੀਜ਼ਲ ਤੇ ਪੈਟਰੋਲ ਦੀ ਘੱਟ ਤੋਂ ਘੱਟ ਵਰਤੋਂ ਕਰੋ ਅਤੇ ਵਧ ਰਹੀ ਆਬਾਦੀ ਨੂੰ ਠੱਲ੍ਹ ਪਾਉਣ ਲਈ ਸੰਜਮ-ਮਈ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰੋ ।
- * ਰੋ ਰਹੇ ਹਵਾ, ਪਾਣੀ ਅਤੇ ਧਰਤੀ ਮਾਤਾ ਦੀ ਪੁਕਾਰ ਸੁਣੋ । ਰੁੱਖ ਲਾਉਣੇ ਨਾ ਭੁੱਲੋ, ਰੁੱਖ ਦੇਸ਼ ਦੀ ਖੁਸ਼ਹਾਲੀ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹਨ ।
- * ਬਰਸਾਤ ਦੇ ਮੌਸਮ ਵਿੱਚ ਹਰ ਇਕ ਪ੍ਰਾਣੀ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇਕ ਰੁੱਖ ਜ਼ਰੂਰ ਲਗਾ ਕੇ ਮਾਨਵਤਾ ਦਾ ਭਲਾ ਕਰੋ।
- * ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੀ ਰੱਖਿਆ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਦਇਆਮਈ ਭਾਵਨਾ ਰੱਖਦਿਆਂ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਉਪਰਾਲੇ ਕਰਨੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਦਾਨੀ ਸੱਜਣਾਂ ਲਈ ਭਗਤ ਜੀ ਦੀਆਂ ਅਸੀਸਾਂ

“ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਆਪ ਨੂੰ ਅੰਮ੍ਰਿਤ ਵੇਲੇ ਉੱਠ ਕੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਨ, ਗੁਰਸਿੱਖੀ ਦੇ ਨਿੱਤਨੇਮ ਦਾ ਪਾਠ ਕਰਨ, ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਜਾ ਕੇ ‘ਆਸਾ ਦੀ ਵਾਰ’ ਦਾ ਕੀਰਤਨ ਸੁਣਨ ਦਾ ਬਲ ਬਖਸ਼ੋ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਗੋਲਕ ਦਾ ਦਸਵੇਂ ਹਿੱਸੇ ਦਾ ਦਸਵੰਧ ਕੱਢਣ ਦੀ ਆਦਤ ਪਾਵੋ । ਸਾਂਸ-ਸਾਂਸ ਵਾਹਿਗੁਰੂ ਦਾ ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਦੀ ਆਦਤ ਪਾਵੋ । ”

—ਭਗਤ ਪੂਰਨ ਸਿੰਘ ਸੰਸਥਾਪਕ ਪਿੰਗਲਵਾੜਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ